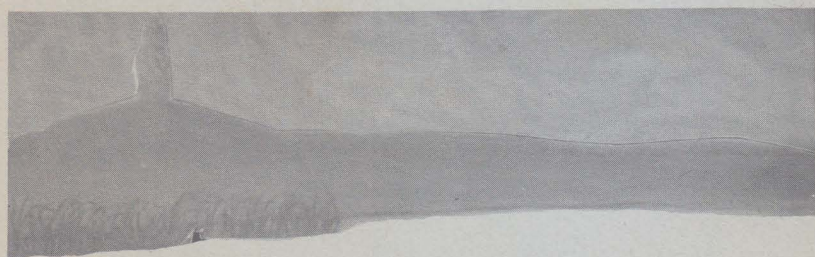

В.ЧАПЛЕНКО

**ПІСНЯ
про**

ЧАЙКУ-НЕБОГУ

Василь Чапленко

ПІСНЯ ПРО ЧАЙКУ-НЕБОГУ

ТА

ІНШІ ТВОРИ

diasporiana.org.ua

Нью-Йорк

1977 р.

- In Ukrainian -

THE SORROWFUL SEAGULL SONG

Short Stories and a Play

by

VASYL CHAPLENKO

Compiled by Iwan Owechko

На обкладинці
фотокопія з пастелі Юхима Михайлова

Надруковано 250 примірників

Технічно впорядкував
Іван Овечко

ПІСНЯ ПРО ЧАЙКУ-НЕБОГУ

/Розділ восьмий з повісти "Люди в тенетах"/+

Боячись шпигування "депеушників", Кутько свідомо обминав тепер історичний музей ім. О.Поля, сахався цього "націоналістичного кубла", як цей музей уже було названо в місцевій газеті "Зоря". А раніше ж йому так любо було туди ходити! Йому лестила знайомість із директором музею, широковідомим професором Яворенком, що ставився до нього приязно й поводився з ним просто, "по-товариському".

Так ставився професор Яворенко до всіх місцевих, "січеславських"/це місто в музеї називали "Січеславом"/українців, але його, Кутька б то, таки "дуже", як йому ввічі казав, "улюбляв".

До мислі Кутькові було й товариство професорових співробітників та завсідників-відвідувачів музею, здебільшого "ширих", як і сам професор Яворенко, "українців". Але... алеж у політиці "радвлади" вже таке настало, що ті "ширі українці" таки частенько "відпочивали в будинку відпочинку", як жартома - хоч, може, й на кутні - називали в музеї місьцеву в"язницю!

+/ Це той розділ, що з нього видавець І.Тиктор, всупереч моєму протестові, викинув чималу частину, яку я тепер з пам'яті приблизно відтворив. Переписуючи тепер, я дещо позмінював і в надрукованій його, цього розділу, частині.

Дія цього розділу відбувається в другій половині досить ще мирних, як на "радянську" дійсність, 20-их років, через те тоді й були ще можливі такі "веселі картини", як оця.

В.Ч.

Так хіба ж від того доброго діда відкара́скається? Стрів він якось Кутька на вулиці /така приємна, хорошого зросту, хоч і згорблена трохи сухенька постать/, придивився постаречому крізь темносині окуляри і, впізнавши, загомонів своїм привабно-співучим голо-сом:

- А, це ви! Чого ж це ви, козаче, відщурались? Заходьте, обов'язково заходьте, бо я хто-зна й що подумаю...

І от Кутько, потерпаючи на саму думку про можливі наслідки, одного неробітного дня таки пішов до того музею.

Як на біду, в музеї він застав якраз тих завсідників, яких найнебезпечніше там було бачити, - "найширших" з-між усіх "січеславських" українців. Це були прозвані за Каченковим твором "славними побратимами" Петро Гиренко та "Олелько"/Олександр/ Бичок. Обидва вони завсіди ходили в широких синіх козацьких штанах та в вишиваних із зубцями на комірі сорочках, а ті коміри були позастібовані яскраво-червоними, як польові маки, стрічками. У цьому вони були "ширші" за самого Дмитра Івановича /так звали професора Яворенка/, що одягався по-європейському, тільки комір сорочки був вишиваний. Цим одягом "славні побратими" професорові раз-у-раз очі вибивали, що, мовляв, він одягається не по-українському, а по-жидівському. Проте в цьому докорі не переступали певної межі, бо широко його шанували. Це була тільки одна з частин у музейному товаристві жартівливих розмов.

Як Гиренко та Бичок жили, де працювали, про це, либонь, і сам їхній "зверхник" професор Яворенко не знав. Усі знали тільки, що обидва "побратими" й досі "парубкували", хоч були вже на літі. Про це не раз під веселу руч балакали в музеї, нахваляючись погуляти у них на весіллі, "в'язали" їм "колодки"/звичайно, тільки язиком, а не насправді/. Але самі "женили" і в голові собі не покладали женитися, покликаючись на приклад давніх запоріжців, що

жінок на тютюн та люльки міняли.

Річ зрозуміла, що саме вони, "славні побратими", найчастіше й "відпочивали в будинку відпочинку". Та вони тількищо й вийшли звідти і саме перед Кутьковим приходом з чималим навіть хизуванням розповідали про ці свої "пригоди".

А ті "пригоди" були такі...

Гиренка Петра покликали були до ДПУ й запропонували згодитись на те, що його йому не раз уже пропонували, — бути "сексотом". А як він не пристав на це, відпустили на три дні "подумати". Через три дні він явився до тієї установи з повною готовістю... "сісти" — з харчами, з постіллю під пахвою. І його з огляду на таку готовість прямо відвезли до БУПР-у †, і він там просидів місяць, мовляв, на "казенних харчах".

В "Олелька" Бичка була трохи інакша "приключка". Одного дня він одержав листа через пошту, а в тому листі його ввічливо запрошували вступити до таємної української націоналістичної організації. Бувши кмітливий, "Олелько" звернув увагу на те, що в адресі спочатку було написано "Мандриковка" /підміське село, де він мав якийсь притулок/, а потім виправлено на "Мандриківка", тобто на українське. Попереджуючи можливі "пригоди", він відніс цього листа тим, хто його написав.

— Ви перше навчіться писати по-українському, — сказав він у ДПУ, — а тоді й закликайте до української організації.

За цей свій "дотеп" він і відсидів також місяць.

Третій присутній у цьому товаристві, що його побачив Кутько, був не такий "ширий", як ці "славні побратими". Це був Кутьків односелець, поет і музейний сторож Омелько Деркач. Він називав себе не "ширим", а "свідомим" українцем, і як "плужанин", член уже

†/ Скороцена назва: "Будинок примусових робіт".

"радянської" письменницької організації, був проти ідеалізації Січі Запорізької, основного символу віри музеївців. Але про це знав тільки Кутько, а сам він, дороживши посадою в музеї, не зважувався сперечатися із директором музею /хоч Дмитро Іванович і був добрий/ і цим давав притоку зараховувати й себе до "ширих". Та хоч би й сперечався, то з того навряд чи що вийшло б, бо Дмитро Іванович був людиною "старих поглядів", не зважав на ці "тонкощі" - хто "ширий", хто "неширий", а вважав, що всі українці мають любити "Славне низове військо запорізьке", ці гордощі українського народу. Він же, сивоголовий і добрий, усе своє довге життя присвятив вивчання історії цього війська. - "Дивіться, - казав він звичайно, як завважував у розмовника сумніви щодо його заслуг у цій справі, показуючи рукою на полицю, де були вишикувані його книжки в червоній оправі: - оце ось мої докази"...

Як і завжди, й цим разом усе товариство було в кабінеті професора Яворенка, в світлій та високій, як церква, кімнаті, прикрашеній полицями з книжками, картинами та деякими музейними речами, ще не поставленими на свої місця.

- А, от хто прийшов! - привітав професор нового гостя своїм співучим голосом. - Той, що в кутку сидить, - Кутько.. "Не займайте, мовляв, мене: я в куточку", - натякнув на Кутькову "обережність". - Не вмирала ж, голубе, ваша доля: "хлопці" ось зараз співатимуть "Чайку-небогу". Ви чули, як вони співають? Душу виймають бісові діти! Сідайте ж, козаچه, та слухайте!..

І він подав гостеві свою суху в ластовинні руку, відтінену білою вишиваною чохлою, краєчок якої виглянув з рукава європейського піджака.

"Хлопці" - це були ті ж таки Петро Гиренко та "Олелько" Бичок, люди, як уже казано, досить підтопані, з сивиною навіть. У Петра був на голові запорізький оселедець, а в

"Олелька" кат-мав волосся, тобто він був лисий, тільки з добрими козацькими вусами, вже трохи шпакуватими. Петро дуже пишався своїм оселедцем і не раз казав, що віддасть його хіба з головою, а на те, що ніхто тепер на Україні, навіть "найширші" українці так не стриглися, він просто "чхав".

Після того, як Кутько, привітавшись з усіма присутніми, сів, "славні побратими" повставали, готуючись співати. Троє слухачів замовкли, чекаючи на їхнє співання.

Дмитро Іванович сидів за своїм письмовим столом у глибокому кріслі з високою "архирейською", як він казав, спинкою, відкинувши на тую спинку свою молочну-білу голову. Добра усмішка, як ознака передсмаку приємного, ясна на його сухо-поморщеному, але добродушному виду. Від цієї усмішки ворушилися його білі ж, мов наліплені з ватки, спущені вниз невеличкі вуса.

Омелько Деркач сидів проти сонця, що слапо своє вже весняне сяйво крізь високе загратоване вікно і блищало на золотій оправі його окулярів. /Окуляри - пам'ятка від Омелькового "анархістського" минулого: він їх здобув якось у завойованому 1918 р. м. Самарчику, - про це минуле він тепер боявся йгадувати, але окуляри мусів носити, бо тепер годі було іншу оправу добути/. Його добревіброджені, аж червоні черевики стояли в сонячній калюжі, розлитій на чистому взорі паркету.

Кутько сів на м'який стілець, дуже приємний для сидіння, але йому здавалося, що він сидить... на голках. Успереч тому, що сказав Дмитро Іванович /мовляв, "не вмиралаваша доля"/, йому було ясно, що доля погано про нього подбала, коли допустила до цього слухання. Бож співати чи хоч із співчуттям слухати "Чайку-небогу" - це було однаково, як і мазепинцем себе принародно оголосити. Адже цю пісню склав нібито гетьман Мазепа, а в образі чайки-небоги нібито змальована історична доля України. Отим то скоро тільки

почув він про співання, як на голові йому за- кололи корінці волосся, а по спині побігли мурашки.

А тим часом Петро з "Олельком", не маючи й найменшої підозри щодо таких переживань одного з своїх слухачів, стали посеред кабінету — наче два давні козаки з респінської картини, з її золотої рами, як із дверей вийшли.

Петро обіперся однією рукою об свою кульшу, "Олелько" поклав свою руку йому на плече.

— Гляньте, яка картина! — сказав Дмитро Іванович. — Істинно, славні побратими!

Та "хлопці" на це вже не обізвались: вони вже були "поважні".

— Ой, го-оре тій ча-айці, — почав високим соковитим голосом Петро.

— Горенько й небозі, — приєднався "Олельків" баритон.

— ... Що вивела чаєнята при битій дорозі, — проказали далі обидва голоси, сплівшись в сумну мелодію.

І слухачам звелася на очі широка картина давнього "битого" чумацького шляху. Той шлях простягся серед безмежного степу, хвилястого моря тирси, що сріблястим поліском бігла аж ген-ген до далекого обрію. Помалу, зовсім помалу посувається тим шляхом чумацька валка — вози риплять, ярма скриплять, сірі воли, йдучи, ремигають.

На шлях вибігають гаврашки, сідають на задні лапки, а передні зводять, як рученята, — і роздивляються, що діється навколо. Та як тільки валка наближається, вони швиденько гулькають у свої чепурно заокруглені нірки. Звідусіль чутно гаврашиний свист, такий тривожний, як тривожне та небезпечне й степове життя.

Бо справді: он угорі над неозорим простором степу висить, визираючи здобич, степовий кібець, а ще вище в небі ледве помітною крапкою ширяє могутній степовий орел...

І от в одному місці спурхнула чашка сте-

пова, блиснула на сонці ясносизими блисками - крилами, кигікнула жалібно. Кинувся туди один молодий чумак - аж там її гніздо з малими часнятами. Спинилась валка, попускали волів на пашу... розклали кабицю... Запахло сухим кізяковим димом, майже невидним об обідній порі. Зачорнів у диму облизуваний язиками вогню казанок...

А часчка в"ється, - Ой ви, чумаченьки,
Об доріжку б"ється, Ще ж ви молоденькі,-
К сирій землі припадає, Верніть мені часнята,
Чумакив благає: Дітоньки маленькі...

Та чумаки на чайчине благання не вважають, кидають часнята в окріп, і за малий час тії пташата-часнята покипіли в куліші...

Слухачам /як, мабуть, і співакам/ мимоволі зробилося сумно: якимсь давнім епічним сумном повіяло з цієї пісні. Уже замовк останній звук співу, а люди мовчали...

- Отака й доля України, - обіззався, нарешті, Дмитро Іванович, також сумовито: ота добра усмішка давно зійшла з його обличчя. - І вона, як та чайка край битого шляху... Печеніги, половці, Батий, Литва, ляхи, кримські татари, турки... Москва... Велика руїна... зруйнування Січі Запорізької... Хто тільки й не шарпав тебе, Україно, наша ненько дорога!? З усієї твоєї сили залишилась тільки чарівна пісня... Та ще мова... Чи ви, - звернувся Дмитро Іванович до Кутька, так наче тільки для нього й проспівано пісню, - усі Кащенкові твори прочитали? У нього чимало історичної правди, дарма що літературні критики не дуже його шанували.

Сердешний Кутько засовався на своїм стільці: про Кащенка за "радвледи" згадувати не можна було, не то що хвалити та читати.

- Ні, не всі, - міркнув невизразно.

- Так я вам дам, - приобіцяв добрий Дмитро Іванович. - Загляньте якнебудь до мене додому...

Проте це все - і пісня про чайку-небогу, і згадка про твори Андріяна Кащенка - було зо-

всім невинне супроти того, що сталося далі. А сталося таке: Дмитро Іванович звернувся до "славних побратимів", щоб вони розповіли Іна-тові Пилиповичу /Кутькові б то/ про свій "ці-кавий плян" розбудови України, що про нього із присутніх тільки він, Кутько, ще не знав.

Хоч цей "плян" - це було щось найстрашніше з усього того, що його в музейному товаристві за умов посиленого тепер шпигування ДПУ об-говорювано, але Дмитро Іванович вислухував його із своєю звичайною добродушною безпеч-ністю.

"Побратими" не примусили довго себе упро-хувати: вони "йшли", як кажуть, до цього то-ргу й пішки.

Петро Гиренко, як балакучіший, підійшов до карти, що висіла на протилежній супроти вік-на стіні і була добре освітлена, а на тій кар-ті було видно справжні етнографічні межі Ук-раїни, дуже обкраяні на користь "Російської федерації". Він тріпнув своїм оселедцем, ка-хикнув, прочищаючи "ортань", а тоді взяв ви-кладати свій "плян". Як виявилось, він до-бре знав, скільки українців живе на Кубанщи-ні, Терщині, Ставропільщині, Таганріжчині, Дінщині /"де станція Міллерове"/, Вороніжчи-ні, в південній Курщині, - знав з перепису 1926 року. А коли він зажадав, щоб усі ці землі були приєднані до Української респуб-ліки, голос його зазвучав, як голос "істори-чного Правосуддя"...

Чи треба казати, як цей "плян" подіяв на бідолашного Кутька? Він уже страшенно кая-вся, що прийшов до цього небезпечного музею, і ляв себе за те, що через якісь там "міша-нські умовності" - боясть образити Дмитра Івановича, не зігнував його запрошення. Це ж виходило, що він сам поліз у цю страшну не-безпеку. А що ця небезпека була справді, це було знати з недавньої заяви самого Сталіна, що цих земель не можна до України приєднува-ти, бо, мовляв, "росіяни можуть образитися". Тож Кутько тепер уже майже ненавидів профе-сора Яворенка, що - так він думав - вістарив

розум і, як дитина, не розуміє дійсности, - ненавидів добру усмішку, з якою той слухав Петрове "патьякання".

Про потребу приєднати до Української республіки також західні українські землі Петро тільки натякнув, бо докладно з'ясовувати це питання не було потреби: його охоче "з'ясовували" самі офіційні заступники "радвледи", напр., "нарком" освіти М.Скрипник. Замість цього він хотів був докладніше зупинитися на майбутньому внутрішньому "впорядкуванні" України.

Але тут Петра раптом перебив Дмитро Іванович, махнувши владно рукою й сказавши:

- Е, ні, підждіть, козаче! Про це хай розкаже "Олелько": він на цьому краще розуміється.

Петро кивнув слух"яно на знак згоди головою і сів на своє місце, а натомість устав із свого стільця і підійшов до карти "Олелько". Він спочатку трохи подумав, зморщив своє видовжене вгору дальшою лисиною чоло, а тоді промовив:

- Упорядковуючи Україну, треба буде передусім повитурювати к чортовій матері всіх москалів за її межі. У них "Сибір несходенний", - хай собі їдуть туди. Складніша справа з жидами... А я їх добре знаю: я жив у Бердичеві, в їхній "столиці", ще до революції. Я не сказав би, що вони там були дуже щасливі. Адже тоді їм навіть погода не сприяла: як їхав жид із Бердичева, то вітер був проти нього, і, як повертався до Бердичева, то вітер теж був проти. Але вони були добрі козаки. Тільки в них замість козацьких оселедців на голові, - тут він хотів був рухом руки в напрямку своєї голови показати, що таке козацький оселедець, але своєчасно схаменувся, згадавши, що в нього самого ніякого оселедця немає, і опустив руку, - пейси обабіч обличчя, як два свердельчики, позакручувані...

А укмітивши на обличчі в Дмитра Івановича ледве помітну усмішку як відгук на отой рух

Його руки, він сказав:

- Не смійтеся, Дмитре Івановичу! Ви ж добре знаєте, чому в мене немає чуприни, цієї окраси козацької голови. Вона в мене була до 1919 р. Правда, не така густа, як мені хотілося б, але... була... Ну, коли я тоді вперше попався в лабеті "ЧеКа", то в мене її вирвали не хто як ті ж таки бердичівські козаки. Були вони, ті мої давні бердичівські приятелі, уже без пейсів, - тож хотіли, щоб і ми, українські козаки, своїх оселедців не мали. Вони тоді були вже в "чекістських" кашкетах та в комісарських шкірянках, з портупейми через плечі та з наганами на кульшах. Були моїми слідчими... суддями... А багатьох наших козаків і порозстрілювали...

- Але як з ними в самостійній Україні бути? - нагадав промовцеві Дмитро Іванович, щоб той не відхилявся від теми.

- Як у самостійній Україні з ними бути? - ніби подумав уголос "Олелько". - Що з ними зробити? От мій побратим Петро, мабуть, сказав би, що й їх треба б повигонити з України, - я знаю його думку. Але я проти цього. І скажу - чому. Поперше, їх нікуди виганяти, бо в них немає Сибіру, а подруге, ніяка інша держава їх не захоче до себе прийняти. Ні, я б залишив їх таки на Україні, але дозволив би бути тільки голярами чи, як кажуть москалі, парикмахерами. З них, безперечно, будуть добрі голярі і, як треба буде нашим козакам голити бороди та голови, залишаючи тільки вуса та оселедці, то вони це робитимуть з великим мистецтвом... Ну, і з цього житимуть...

Тут уже Кутько вирішив - хай це буде й неввічливо чи ще якось там на "міщанський" погляд - не чекати кінця цієї небезпечної забавки старого професора, а обірвати все, попрощатись і піти геть. Скаже, що йому ніколи, та й годі...

Та скоро він тільки подумав про це, як до кабінету ввійшов партійний "помічник" Дмитра Івановича /чи, як сам Дмитро Іванович про

нього казав, його "опікун"/ небалакучий, вовкуватий Пасько.

Бовкнувши собі під ніс "доброго здоров'я", він, здавалось, навіть не глянув ні на кого, сів до свого столу в кутку кабінету і взяв ритися в якихось там своїх паперах.

Це був дебелий, огрядний чолов'яга середнього віку в цупкій салдатській сорочці, чи "гімнастерці", підперезаній салдатським же поясом, губатий і повновидий. Як він балакав, було таке враження, що в нього повенрот лемішки, яку він мішав язиком.

Він був селянського українського походження, але мав великі заслуги з революційного часу, був у червоних партизанах, а коли скінчив, уже після революції, "робітфак" і трохи повчився в якомусь там інституті, то партія послала його на "наукову роботу" - в цей історичний музей. Але з його наукових заслуг Дмитро Іванович відзначав тільки одну - те, що він під час археологічних розкопів босоніж розтирав гадюк, мовляв: тер! - і нема.

Паськів прихід остаточно убив Кутька: хоч Пасько нібито навіть не глянув на нього, але в нього, в бідолашного Кутька, не було сумніву, що той його "побачив". Поява Паська, щоправда, врятувала його від дальшого слухання "пляну розбудови" /"Олелько" зразу ж обірвав свою "промову", немов галушкою вдавився, замовк і сів на своє місце/, та разом з тим Пасько міг остаточно переконатися в тім, що він, Кутько, "радянський педагог", таки належить до "націоналістичного гуртка" професора Яворенка.

Не здобувшись ані на одне слово "ввічливости" для вмотивування свого відходу, Кутько раптом схопився на ноги, подав руку тільки Дмитрові Івановичу, а іншим лише кивнув головою на знак прощання і швидко вийшов з кабінету. Лаяв себе подумки всяк у світі за свою необачність...

ВСЕНАРОДНІ ВИБОРИ

/Майже з натури/

Д а в н я й п і з н і ш а
п е р е д в и б о р ч а а г і т а ц і я

Це було понад п'ятдесят років тому. Він тоді, 19-річний студент-першокурсник університету св.Володимира, як птах, який щойно випурхнув із батьківського гнізда, літав у дзвінкому повітрі української революції, замаюючи жовтоблакиттям прапорів. От він, як здавалось йому, якщо тільки захоче, так і полетить з Володимирової гори чи з кручі Царського саду понад гладінню весняного Дніпра або ще й вище - аж до золотих бань Михайлівського монастиря чи на вершок дзвіниці Софіївського собору. А чому б і ні? Боля ж бо, воля нарешті!

А що так високо полетіти він усе таки не міг, то замість того поліз, разом із такими, як і він, молодими завзятцями, на пам'ятник Богданові Хмельницькому та надів йому на шию хомута на знак протесту проти того, що той віддав Україну Москві у неволю, проти отієї ганебної назви "Царський сад"...

А як почалась агітація за вибори до Українських установчих зборів, що мали вирішити дальшу долю України, Юхима Ничипоренка бачили на всіх мітингах, у всіх районах оновленої столиці України - на Хрещатику, на Печерську, на Куренівці тощо. Бачили його розмаяний на весняному вітрі хвилясто-кучерявий чуб, що ним він завзято стріпував, як, вилізши на якесь підвищення, починав говорити перед тисячами звернених до нього, жадібних почути нове, революційне слово очей, - стріпував, бо чомусь скидав свого студентського, з синьою околицею кашкета, як промовляв. Либонь, з пошани до вільних громадян, що від них залежало, яка мала бути влада на Україні, - їхня влада, народна.

А до того чуба він мав ще й очі молодого

орла, карі, під чорними оксамитовими бровами та перший засів чорненьких же вусів. І до того чуба, до тих очей з бровами, до тих козацьких, щойно засіяних вусів, до того молодого чуда-дива тяглися оцята гімназіяльних та спархіяльних старшоклясиць, усякі оцята - чорні, як терночок, карі, як самої України краса, сині, як волошки в житі, блакитні, як те небо, - оцята - чарівна заохота до діяльності для молодих птахів.

Та найкращі очі були в його Оксаночки, полісянки з такими очима, як плеса поліських озер. І дивилась вона тими очима на нього, як на Бога, слухала його патріотичні промови, як найкращу музику. А голос у нього був такий, що його й найдавші слухачі могли почувти. Дзвінкий на високих регістрах, з баритоновим забарвленням на низьких нотах, зі співучою вимовою його рідної Полтавщини. І тим голосом він пояснював, що таке загальне, рівне, пряме й тасмне голосування. Загальне - коли геть чисто всі, крім божевільних, могли брати участь у виборах. Рівне - коли голосували і багаті, й бідні. Пряме - коли виборці віддавали свої голоси безпосередньо за того, хто мав бути вибраний, без будь-яких посередніх інстанцій. Тасмне - коли ніхто не мав права підслухувати чи підглядати, за кого даний виборець голосує...

З Оксаною вони незабаром побралися.

Гай-гай! Таки давненько усе те було. Було, та загуло. Уже ж і його Оксани давно немає. Як попостояла на початку 30-их років у черзі для передач, у січневі морози на вітрі під в'язницею, коли його заарештували в справі невідомої йому Спілки Визволення України, застудилась і, похворівши деякий час, умерла...

Тепер ішов він, Юхим Ничипоренко, уже професор П'ятигірського педагогічного інституту, також агітувати за вибори. Ішов з доручення "місцевкому" спілки працівників освіти, що хотіла тим віддячити рідній партії і такому ж рідному урядові, цій єдності в

двох іпостасях, за ті привілеї, що від них вона, спілка, мала, і яких жодна професійна спілка ніколи в капіталістичних країнах не мала і не могла мати. Правда, сам професор Юхим Ничипоренко відчував ці привілеї тільки тоді, як платив членську вкладку, - але, очевидячки, привілеї були.

Хоч яке невеселе було це доручення, але старенький професор і не подумав відмовитись від нього. Ба більше: можна було навіть подумати, бачивши вираз його обличчя, коли голова "місцевкому" активістка Кульпіна давала йому це доручення, що він уважає його за честь для себе.

Ішов широкою низовою вулицею, що тяглася понад р. Підкумком до передмістя міста П'ятигірського - Червоної Слобідки, де мав пояснювати трудящим ту ж таки чотиричленну формулу/"чотирихвістку" - жартували 1917 р./загального, рівного, прямого, таємного, голосування. Формула була та сама, що й тоді, коли він молодим птахом літав по Києву, а от зміст у ній був уже не такий чи, власне кажучи, вона вже була без того змісту, що за нього цілі покоління революціонерів у царській Росії ішли на Сибір, ба й на шибениці, в тому числі й брат В.Леніна - О.Ульянов так загинув. Немов би вона вістарила той зміст так, як і він, Юхим Ничипоренко, свою життєву енергію. І стала така нецікава, як і він, старий шкарбан. У всякому разі він ішов на цю передвиборчу агітацію, всупереч тому виразові ентузіазму, що був на його обличчі під час розмови з товаришкою Кульпіною, не можна сказати, щоб дуже радо чи охоче. Та й виступати мав на якихось там куткових зборах.

Іти було важко. Це ж була мокра осінь, і вулицю геть чисто розквасили безугавні дощі, а колеса та людські ноги розмісили у величезний заміс. Отож він і йшов, ледве-ледве перемагаючи старими ногами бакри невилазної багнюки. Ішов нога за ногою - одну витягне, друга застряне. Та ще й узуття мав таке, що

ледве трималося на ногах. Та воно б таки й не трималося, якби він не поприв"язував був калаш мотузками. Хоч проминули вже 50-ті роковини великої жовтневої etc... ба більше: хоч у їхньому місті була - подейкували - якась засекречена фабрика взуття, але місцеві громадяни ніколи її виробів не бачили і мусіли латати та перелатувати те, що десь колись придбали були.

У професора Юхима Ничипоренка теж були такі латані-перелатані черевики, а їх рятували тільки замотузовані, обліплені важкою калашкою калаші.

Еге, нелегко було старому в такому взутті чалапати. Та вже й не дуже видно було, де треба ступати тією чи тією ногою, щоб не так глибоко застрявали. І старі очі не дуже вже навіть крізь окуляри добачали, як обминати ті масні плями калаш, що ще трохи лисніли від якихось там решток денного світла. Сонце ж уже сховалося за гори, а гора Машук, що до неї тулилося це невеличке місто, похмурим привидом зводилася мало не до половини неба, затемнюючи будівлі й вулиці.

І було так тихо, аж моторошно в цій вологій притемненості. Навіть собаки ніде не гавкали, поховавшись у якісь там застишки. А вікна в хатах обабіч вулиці-багнюки де-не-де світилися, - жовтіли, а не світилися.

Від цієї тиші та від вологости старий чоловік мимохіть здригався, обтягаючи на собі блаженське пальтишко. Але й обтягатися було незручно: заважав портфель з виборчими паперами, що їх надавала йому товаришка Кульпіна, бо міг вислизнути з-під пахви в чорну багнюку, - а тоді шукай його, недобачаючи...

Не зразу знайшов професор Юхим Ничипоренко в Слобідці й ту хату, де мали на нього чекати "хатні господині", згодом ще можливі невідомі трудяші, що їм треба було з"язувати чотиричленну формулу та переконати, щоб вони голосували за того кандидата, що його висунула партія, - за якогось там Венедиктова з Москви. Спробував поцокати залі-

зною клямкою ще дореволюційного кону у хвіртку одного двору, а як із двору ніхто не відгукнувся на цей досить таки голосний у тиші звук, то він пішов далі і знову спробував.

А йти ж було й тут не легше, бо це ж була "слобідка", тобто колишне село, приєднане до міста для збільшення урбанізації Північного Кавказу, і хідників попід дворами зовсім не було. Про це свідчила й мова цих нових містюхів - "хахляцька".

Кінець-кінцем, не він, цей підсліпуватий професор, знайшов хату, де мали відбуватися куткові збори, а власниця тієї хати знайшла його. Побачила, виглядаючи з своєї хвіртки, якусь тінь, що блукала, як снохода, попід дворами, і гукнула ще здаля, чи то він, професор... товариш професор Ничипоренко.

У хаті, ледве освітленій гасником, що стояв на скрині, яка правила за стіл, слухачів ще було мало - господиня та ще одна молодичка, чомусь закутана великою теплою хусткою, з якої видно було тільки ніс та блискучі проти світла очі.

- "Гм, - подумав зразу професор про таке освітлення, - це ж і читати трудно буде"...

А читати він мусів, бо хоч був і професор, але не марксизму-ленінізму, а далекої від будь-якої "політписьменности" математики. Ця наука /математика б то/ свого часу його врятувала. Усіх його київських товаришів та знайомих, що пішли на українську філологію чи історію, як також і північнокавказьких українців з такими фахами Сталін повинивував до ноги, а він, математик, хоч і був заарештований у справі СВУ, урятувався. Тільки сам він мусів змандрувати з Наддніпрянщини на Північний Кавказ, де українців викреслено з книги життя і українства, як проблеми для Москви, мов би й не було там.

Та він, мандруючи сюди, мав потаємну думку, що це таки не зовсім чужина, а частина України. І не помилився. Були тут українські люди, та ще й не тільки козаки та селяни, а й прихована українська інтелігенція,

декотрі зберігали п"ятигірське видання з 1917 р. творів Т.Шевченка, окремих його поем. І він з ними приятелював "приватно", рідною мовою говорили.

От і ця господиня "по-хахляцькому" до нього обізвалась, як увійшли в хату:

- Може б, ви скинули пальто? Хоч воно в мене й не дуже тепло. Видають же таке вугілля, що ніяк не розпалиш... сама по́терть.

Обізвалась і викликала біль у його серці: він же, як офіційна особа, не міг до неї рідним словом промовити. Та й певности в нього великої не було, що він добре замів сліди за своїм українським минулим, - мусів берегтися, виступаючи прилюдно.

Подякував "черствим кацапським словом"/мовляв Т.Шевченко/, але роздягтися відмовився: на споді ж у нього було ще гірше, як зверху. Особливо підозрілі були штани, повипинані на колінах та попротирані ззаду, - боявся, щоб там не забіліло. Сів одягнений на підсунутий йому стілець, з якого увітлива господиня змахнула можливий пил, тільки гудзики пальта порозстібав. А "пролетарську" кепку ще як увійшов, з голови скинув, показавши, що від колишніх його кучерів не залишилося й сліду, а ті рештки волосся, що обсмоктаними торочками обрамляли на висках та потилиці широку лисину, уже ніяк не можна було кучерями назвати. Під носом були якісь там вуса, але такі "некозацькі", що їх при такому світлі, як було в хаті, годі було й роздивитись. А очі сховані за окулярами.

Отож він у такому вигляді й сів. А сівши, замовк, - бо про що він міг з цими незнайомими молодицями говорити? Молодиця, що сиділа з протилежного від нього боку скрині, теж анітелень. Господиня тик-мик по хаті та й собі сіла на якусь там лавку. Обізвалась, щоб щось сказати:

- Що ж це вони так деляться? Я ж обійшла ще вдень усі хати свого кутка.

Звернулася до схованої в хустку молодиці:

- Чи ти не бачила Олени, як ішла?

- Бачила, - сказала несподівано дзвінким у тихій хаті голосом молодиця. - Сказала, що зараз прийде, тільки дітей упорає.

- А ота Маруська завсіди спізнюється, - знов мусіла господиня підтримати розмову. - У партію записалась, а без загаду нічого не зробити. І на збори не ходить. Вона дограється, що я скажу парторгові.

На це ніхто з присутніх ані звука. Тоді вона звернулася до професора:

- Чи ви не чули, товаришу професоре, - підвищать нам пенсію за героїв-чоловіків чи ні?

Професор сказав, що не чув.

- А вугілля й далі даватимуть таке, як тепер? Поки розпалиш, так очі рогом вилазять. У мене хоч дітей нема, а як у кого діти, то отак у холоднечі й гибіють.

Професор і про вугілля нічого не чув, але, стривожений таким поворотом розмови, похопився сказати, що ЦеКа партії й „радянський“ уряд, напевно, про це думають.

- Та й одягачки немає, і взутися ні в віщо. Усе тільки обіцяють...

- "Казав пан кожух дам, та слово його тепле", - докинула своїм дзвінким голосом молодиця в хустці. - Усе кажуть, що війна та німці винуваті, а коли вже та війна була...

Професор-агітатор злякано засовався на своєму скрипковому стільці: це вже була виразно небезпечна розмова... може, навіть провокація. На його щастя, саме тепер до хати увійшло аж дві жінки. Зупинились біля порога, роздивляючись у півосвітленій хаті. Одна з них сказала:

- Добрий вечір!

Господиня кинулася робити для них місце біля скрині, підставила ту лавку, що наній сама сиділа. Сказала професорові-агітаторові:

- Як Маруська прийде, то вже можна буде й починати.

Але професор "заворушився" вже й сам, сказав, що почне й без Маруської, бо вже пізно, а йому ж треба ще й додому вертатись. Як хто прийде пізніше, то він додатково пояснить.

Запанувала урочиста тиша. Потім заскрипів

професорів стілець, як той примощувався при розі скрині, щоб було ближче до світла, зашестів паперами, виймаючи їх із портфеля. Голосподиня похопилась підсунути гасника ближче до нього.

Нарешті професор шморгнув носом/мав нежить/, поправив окуляри. Але перш ніж устроювати свого посинілого від холоду носа в тії папери, він скинув очима на освітлені /ніби підгнічені/ обличчя своїх слухачок і побачив на них найнуднішу нудьгу. На них немов було написано: "Невже він оте все читатиме? Ми ж уже це знаємо!"

Професор-агітатор, справді, у першому ж реченні сказав те, що вони вже чули та перечули - згадав слова великого проводиря, творця комуністичної партії й держави Володимира Ілльовича Леніна про те, що за радянської влади навіть куховарка керуватиме державою.

- Навіть куховарка! - підніс він за звичкою вказівного пальця вгору, як це він робив перед студентами, викладаючи теорію математики Ейлера. А потім ушніпився в свої папери і читав уголос те, що його слухачки чули на протязі всього їхнього дорослого віку, що насправді не дало їм спокійно жити, ба й з душі вернуло однаково партійним і позапартійним. Вони вже це чули... чули... чули й знали! Вони вже до нудоти знали, що в "СРСР" /не так, як у капіталістичних країнах/ усі громадяни, від 18 років почавши, мали право голосувати, усі, незалежно від національної, расової приналежності. Знали й про те, що голосувати треба за кандидатів єдиного блоку комуністів з безпартійними... Інших кандидатів не могло бути. Тепер таким кандидатом був якийсь Венедиктов з Москви, що його вони ніколи не бачили й не чули.

І так довго-довго професор читав, читав епноманітним, як колись дячок у церкві, уже трохи захриплим /застудився!/ голосом. Він читає, а жінки слухають, він читає, а ті слухають. А може й куняли. Тільки професор цього не бачив, бо не відривався від своїх па-

перів.

Це читання перебив прихід Маруськи, для якої треба було знайти місце. Чи вона побудила слухачок, годі сказати, бо її прихід був сподіваний, та й саму її знали, як облуплену. Більше шелесту наробив хлопчак, що влетів захеканий у хату, як вітер, і без усяких "передмов" гукнув до однієї з жінок:

- Мамо, ідіть додому: тато прийшли з роботи, кажуть, щоб вечеряти.

Та жінка підвелася і мовчки вийшла разом із своїм сином.

Але це вже було наприкінці читання. Закінчивши, професор підвів окуляри на своїх слухачок і запитав звичайним голосом:

- Чи є запитання?

Запитань не було. Не зацікавилися й кандидатом. Хіба неоднаково, за кого голосувати? Від того ж нічого не зміниться. Інакше сказати "кухарки" не цікавилися тією державою, що нею могли, за словами В.І.Леніна, керувати. Та й "кухарки" з них були абиякі. Бо як можна було кухарити, як ні з чого було й нізчійного борщу зварити? Відомо бо, що й дурень каші наварить, як пшоно є, а вони й пшоно не завжди мали. Та ще й на отій потерті з вугілля, що її вони одержували.

А може й були не дуже політично свідомі. Не можна ж бути усім громадянам такими свідомими, як товариші Брежнєв, Косигін та Підгірний!

В и б о р и з с л і в ц е м

Вибори відбувалися у великій актовій залі Педагогічного інституту. Щоб забезпечити право кожного виборця на таємну подачу голосу, в залі поставлено індивідуальні кабінки, обіпнуті густою тканиною. Стояло також декілька столів, а біля них виборчі урни - дерев'яні скрині з прорізними в них вузькими щілинами для вкидання виборчих бюлетенів. За

столами сиділи члени виборчої комісії. До цих столів підходили виборці, вишикувані в черги, їх відзначали в списках, видавали їм виборчі бюлетені й показували, до яких кабін іти.

Отже, у залі був зразковий демократичний лад, без бійок, без поліції, як це звичайно буває на виборах у капіталістичних країнах. Навіть черги були спокійні, не такі бурхливі, як біля крамниць по хліб чи якісь інші речі першої життєвої потреби /це вже в країні ще не зовсім побудованого комунізму/.

Рідна партія і така ж рідна "радвлада", ця єдність у двох іпостасях, подбали про найбільші зручності для своїх громадян, щоб ті мали змогу якнайлегше здійснити своє невіднятне право вибирати не тільки місцеві ради робітників, селян і трудової інтелігенції /інший порядок цих складників був "не до подумання", як казали на західніх українських землях/, а й найвищий орган влади, що так і звався - Найвища Рада якоїсь республіки чи й усього "Радянського Союзу".

І трудящі плавом пливли на ці вибори.

У залі стояла майже вчиста тиша, як воно й годилося для такої важливої державної справи. Цю урочистість підкреслював і ясний день та блакитне небо, видне у великі вікна. Навіть Машук не був повитий хмарою - сяяв проти сонця своєю лисиною, ніби теж радів усенародною радістю.

У чергах переважали жіночі хустки та досить таки незграбні кухайки, з-під яких виднілися спідниці. Цю хустково-спідничано-кухвайчану одноманітність тільки зрідка порушували чоловічі постаті, та й то були люди старшого віку.

Молоді чоловіки, видима річ, теж мали право голосувати, але вони здійснювали це право в армії, флоті та на новобудовах. Робили це вони між важливими ділами, що їх довірили їм партія та уряд. Ув армії вони охороняли священні кордони неосяжної батьківщини, розляглої тепер, після Другої світо-

вої війни, від "радянського" Закарпаття до "українського" Зеленого Клину та південної частини острова Сахаліна, ба й Курильських островів, набутих від Японії у висліді американської атомової перемоги над нею, - до тих островів, де тепер не бракувало й українців із Закарпаття, що чомусь уподобали ці острови більше, ніж свої зелені Карпати. Несправедливо було б не згадати й того, що ці молоді чоловіки охороняли також й західні кордони братніх соціалістичних націй, які цю важливу роботу їм довірили, та ще й завжди, при всякій нагоді від щирого серця дякували їм за це.

У флоті вони перевозили до В'єтнаму мирне фабричне устаткування, харчі та ліки, - гармат, танків та ракет не возили, бо те все само падало в'єтнамцям з неба так, як колись гебреям небесна манна у пустелі. А по дорозі вони без війни відвойовували у знемощеної Англії моря, острови, континенти, ловили рибу біля берегів Північної Америки, проганяючи з тих міжнародних вод американських рибалок. Між цим ділом вони інколи ловили й американські радіорозмови та допомагали чорним хлопцям оборонятися від нападів ку-клус-кланів.

Правда, в цій останній справі вони керувались трохи вже перестарілими уявленнями, що склалися були ще за часів рабства в Америці, і не помічали того, що тепер було вже навпаки: тепер білі ку-клус-клани тікали від чорних і не могли ніде сховатися. Було для радянських хлопців чимало роботи й у Південній Америці, а також в Африці, що її вони мусіли обпливати через те, що жиди закрили Суєзький канал, а „радянська“ допомога арабам була недостатня, щоб його відкрити.

Як відомо, Кубу вони ще раніш визволили і тепер запливали туди тільки для відпочинку.

Ті молоді чоловіки, що працювали на новобудовах, робили це переважно в Сибірі, який треба було якнайшвидше заселити, щоб голодні китайці не зазіхали на ці порожні прос-

тори, єдине не заселене ще місце /якщо не рахувати пустелі Сагари в Африці/ на невеличкій планеті Землі, густо обліпленій уже, як бджолиними роями, різними народами та племенами.

Рідна партія і такий же рідний „радянський” уряд відповідно це оцінювали і, готуючи відданих їм трудящих до виборів, не забули за тих, що в армії, і за тих, що у флоті, і за тих, що на новобудовах, та своєчасно надіслали в полки, на кораблі та в будівельні бригади агітаційну літературу, виборчі інструкції й бюлетені. А основа для всього цього — повне зібрання праць В.І.Леніна була ще перед тим у всіх полках, на всіх кораблях та новобудовах. Особливо дбайливо зберігали цю основу на віддалених від рідної землі кораблях, які заходили і в чужі порти та могли слухати ворожі радіовисилання /на батьківщині партія і влада ретельно від цієї останньої небезпеки своїх громадян охороняли/ і могли чужою ідеологією заразитись. І це так інколи траплялось, бо декотрі з нестійких моряків жартома казали про повне зібрання писань В.І.Леніна, що воно потрібне на кораблях для балаясту.

Якже мати на увазі всю сукупність партійно-урядових заходів щодо забезпечення для своїх громадян по всіх усюдах конституційного права на вільні вибори, то це було, справді, єдине таке явище і в історії і на планеті Землі. Тож зрозуміло, чому в цих радянських виборах завжди брало участь майже 100% виборців, тимчасом як у капіталістичних країнах кількість учасників у виборах була якихось 50-60%. Нещасні люди в капіталістичних країнах мали право вибирати, але буржуазні уряди не тільки не сприяли цьому, а й чинили всякі перешкоди.

Ув одній із виборчих черг, серед хусток та спідниць, стояв і керівник катедри математичних наук проф. Юхим Ничипоренко. Тепер, при денному світлі виразнісінько було видно, що від колишньої вроди молодого ки-

Івського студента не залишилося й згадки. Він же йшов у ногу з ХХ віком і на час цих виборів після 50-их роковин Великої жовтневої етс. мав уже 70 років. Його постать якомсь ізсохлася, зменшилася, лице стало личком із переляканими, запалими в торбинки зморщок вилянялими очима, та ще й схованими за окулярами. Видно тепер було й які в нього вуса. Це були майже не вуса вже, бо так немилосердно підстрижені /може, щоб не було й натяку на їхнє козацьке походження/, що стригали, як сива колюча щетина. А на голові ж у нього, як це виявилось ще на куткових зборах у Червоній Слобідці, майже не було волосся. А втім, тепер лисини не було видно, бо він, як і всі інші чоловіки, через холод у залі, був з покритою головою - у "пролетарській" кепці, з-під якої звисали засмоктані рештки сивого волосся. І вся його постать така була скулена, що збоку могло здаватися, ніби він хотів сховатись чи загубитись між жіночими хустками та кухвайками.

Можливо, що до такого його жалюгідного вигляду призводив і внутрішній його стан: він чувся недобре. Оті його агітаційні походеньки, чалапання по калюжах та багнюці холодними осінніми вечорами таки далися взнаки. Він відчував, що застудився, і тепер йому найкраще було б не виходити з хати. Але неunikнєнний обов'язок скористуватись своїм правом голосувати примусив його не зважати на хворобу. Зрештою, з огляду на його минуле можна б думати, що він це робив ще й з боясти, щоб не подумали, що він не любить рідної партії і такого ж уряду і не почали "розкопувати" його юнацьке минуле в Києві. Та йому б і не дали - це він знав - не скористуватись своїм правом - прийшли б додому і нагадали.

Він, бідолаха, ледве на ногах стояв. А голова його була така важка, що, здавалося, своєю вагою аж ноги йому згинала, і йому страшенно хотілося сісти хоч би й на підлогу. Та й якийсь туман був у голові, дарма що день

був ясний, а Машук усміхався.

На його нещастя, тоді, коли він підійшов був уже близько до столу, біля якого сидів сам голова виборчої комісії, у залі сталося дві події, і вони спинили просування черги. Перша подія була хоч і мирна, але така, що відірвала голову комісії від його праці. Бригада "комсомольських" активістів привезла стареньку бабусю. Казали, що їй мало не сто років. Її вели попід руки двоє дебелих хлопців, що чомусь не були під час виборів ні в армії, ні у флоті, ні на новобудовах. Голова комісії підхопився їй назустріч, також допоміг підійти до столу і взявся нашвидку пояснювати їй право голосувати за того кандидата, що його рекомендує партія, кандидата блоку комуністів з безпартійними, — право голосувати або й викреслити його. Вибори ж цілком вільні. Не так, як у капіталістичних країнах.

Бабуся була глуха й напівсліпа, і не зовсім, очевидно, розуміла, чого від неї хочуть, тільки водила на всі боки переляканими очима.

Либонь, випадково навинувся їй кореспондент місцевої газети та задав бабі декілька питань, власне, прокричав їй у вуха. Він мав написати допис до своєї газети з сенсаційним повідомленням про ентузіязм виборців, такий ентузіязм, що, мовляв, навіть столітня громадянка прибула на ці вибори. А що стара не могла виразно на його питання відповісти, то він мав уже сам якимось відповіді дати.

А втім, з голосуванням старої виникли й певні труднощі: вибори, як відомо, були таємні, а вона сама не мала сили зайти до кабінети і там чи то тільки проглянути бюлетень чи викреслити небажаного їй кандидата. А "комсомольці", що її вели, увійшовши знею до кабінети, мимоволі могли б бачити, як вона голосує.

Після короткої наради з головою "комсомольці" упхнули її в кабінету, задкючи і три-

маючи всередині вивернутими назад руками, аж поки вона щось там зробила своїми недолугими руками із своїм бюлетенем.

Друга подія сталася безпосередньо після першої чи, може, й була складовою її частиною. Поки рядові члени бригади вовтузились із старою, голова виборчої комісії підкликав до себе керівника бригади і несподівано люто засичав на нього:

- А де ж ... ? - назвав він прізвище, але професор Ничипоренко, що хоч і стояв поблизу, але мавши затуманену голову, не розчув, яке. - Ти хочеш, щоб я через тебе, роззяву, пішов на Колиму?!

Мова була, бачилося, про якогось зухвальця, що - була така підозра - хотів чи не свідомо збойкотувати цю "комедію виборів", як він десь у вужчому товаристві нібито казав. А що в країні збудованого соціалізму і збудованого комунізму не було й найвужчого товариства, в якому не було б "сексота", то ця його зухвалість незабаром стала відома тим, хто за такими висловлюваннями стежить. А голова виборчої комісії тому й був її головою, що належав саме до цієї категорії громадян "СРСР". Крім того, в нього була виразка шлунку, а також жовчевий міхурець не в порядку, що призвели до такого схуднення його обличчя, що воно скидалося на гостру морду африканської гієни. А як він сичав придушеним голосом на "комсомольця", то здавалося, що вид його загострився як гадюча морда, з якої от-от мав вилізти отруйний зуб.

- Щоб мені був тут... живий чи мертвий! - мало не затупотів ногами. - Чуєш? Бо...

Він не доказав цього "бо", але керівник бригади його добре зрозумів, підкинув по-військовому руку до кепки /отже, він таки бував серед тих, що охороняють священні кордони/, крутнувся на одній нозі і побіг за своєю бригадою, що виводила столітнього виборця із заплі.

Незабаром після цього проф. Юхим Ничипоренко одержав виборчий бюлетень і пішов до вка-

заної йому кабінки. Не йшов, а мов не своїми ногами плентався, - так йому було погано після довгого стояння. Аж млюло, так тягло сісти. Тим то він аж зрадив, коли побачив у кабінці стілець біля новенького столика. Рідна партія й такий же уряд не жаліли грошей, щоб громадяни мали відповідні умови для здійснення свого права на загальне, рівне, пряме й таємне голосування.

Отож і притомлений старий професор трохи чи не з почуттям вдячності до цієї доброї партії і такого ж уряду майже впав на того стільця, відчувши вмить насолоду від цього відпочинку. Отак би хоч трохи посидіти! Випростати ноги й спину! Роздивляючись по кабінці, побачив на столику чепурно заструганий олівець, що ним можна було закреслити прізвище "Венедиктов", а нотомість написати прізвище свого кандидата. Дуже спокуслива була це можливість, та професор не взяв того олівця і в руку, бо не думав піддаватись тій спокусі. Ні, ні, хай йому всячина... Голвне, щоб хоч трошечки відпочити. Нічого в світі не хотів - тільки б відпочити. Не хався з своїм бюлетенем щось робити. Поставив руки ліктями на столик, схилив голову на них і так чи то трохи задрімав, чи просто забувся... І не зчувся, як це сталося...

З цього його стану розбудив іззовні голос якогось члена виборчої комісії, щоб уже виходив, бо, мовляв, інші чекають.

Прочумавшись, професор лизнув сухим язиком край конверта, щоб його заклеїти /бюлетеня з нього навіть не виймав/, зопалу вхопив олівця, що лежав на столі, та так і вийшов з кабінки. Але тільки но він наблизився до урни, а голова комісії як не візвіриться на нього:

- А олівець! Навіщо ви винесли олівця?

- Олівець?

Справді, в руці в нього був олівець, що на нього він міг аж тепер добре роздивитися. Новенький, добре загострений, з написом "Державна фабрика ім. Сакко і Ванцетті". Згадав,

що Сакко і Ванцетті - це були ті герої-революціонери, яких втрачали капіталісти США, фальшиво обвинувативши у тому, що вони нібито кинули бомбу під час демонстрації й убили багатьох людей. Не врятували їх тоді протести трудящих Радянського Союзу... Його власні протести, бо й він тоді не міг стояти осторонь. Але і топер щиро /?!/ голосує за кандидата з боку комуністів з безпартійними. Як цей олівець опинився в його руці, професор аж ніяк не міг вгадати...

- Мабуть, знервовили товариша Венедиктова? - досить в'язливо обізвався безпартійний член комісії /і такі члени були - партія ж добра, та й у олівці ж були не тільки члени партії/, - обізвався так, щоб це почув голова комісії, бо, либонь, хотів стати членом партії. Ще й засміявся.

- "викреслив!" - не сказав, а подумав професор, укидаючи олівець у щілину урни. А потім у його голові креснула блискавка: - "Це ж воно так і виходить, що викреслив! Узяв, мовляв, у руку олівця, щоб викреслити, а потім забув, ханаючись, покласти. Не дарма так довго в кабінці дивався!" На саму думку про це усе його тіло задерев'яніло...

А відтак у саме небо звівся Машук, аж залю притемнів, та як хитнеться - і всією своєю страшною вагою прямо на нещасного виборця...

Професор Юхим Ничипоренко упав грудьми на урну, знепритомнівши. Обійняв її обвислими, як у пінгвіна крила, руками. Кепка спала йому з голови поза урну.

Збіглися члени комісії, та тільки безпорадно тупцялися біля непритомного, не знали, на яку ступити - допомогти старому, кликати лікаря чи ні. І його кепки ніхто з підлоги не підняв. Олівця, що випав з повислої руки, сам голова комісії підняв, а до кепки навіть не торкнувся. Це ж міг бути прихований ворог народу, що отак випадково виявився! Та й прізвись в нього "хахлацьке", хоч він і професор...

Тільки якась несвідома жінка, протівпившись наперед, запитала:

- Хто це? Що з ним таке?

Але їй ніхто не відповів.

ДВІ ПРОФЕСІЇ, АБО ДУША Й ТІЛО

І с т о р и ч н и й н а р и с

Пам"яті Фотія Мелешка

Це сталося тоді, як українські лікарі в Нью-Йорку брали з хворих тільки по три долари, а українські письменники "клінували", тобто працювали підмітайлами у шпиталях, одержуючи найнижчу яка лише була тоді можлива у США платню.

Але вони, ті українські письменники, були вже й тоді такі химерні люди, що навіть за таких будь-що-будь не дуже сприятливих умов намагалися видавати друком свої писання. Найлегше це виходило в тих, що мали вірних працюючих жіночок, які теж щось там заробляли. Бували й такі подружжя, що працювала тільки жінка, бо тоді, за депресії в США, легше було знайти роботу жінкам, ніж чоловікам, - жінка працювала й заробляла, а її чоловік лише "шукав" роботу. "Шукати" отак роботу найчастіше доводилося чоловікам старшого віку, навіть тим, що ще в таборах УНРРА в Німеччині, передбачливо поприменшували собі років, а тут, у США, попідфарбовували свою сивину на молодші кольори. Звичайно, можливість щодо фарбування волосся була тільки в тих, що мали його хоч трохи на голові, а лисим було багато гірше: заличковувати лисину суцільним голенням так, як ув Європі, в Америці не можна, бо на такого голяка всі витріщають очі, думаючи, що сердега щойно вийшов із в'язниці, де сидів за якусь крадіжку абощо.

Але таке "шукання" роботи для чоловіків-письменників було, сказати б, щастям у нещасті. Мавши більше вільного часу, ніж досить, вони писали й писали, надолужуючи прогаяні під "сонцем сталінської конституції" роки. Отак і виникали твір за твором. Ну, а коли щось було вже написане, то воно просто таки, як уже жива істота, як дитина батька, благало свого творця: "Тату, випусти мене в світ, не дай загинути"... Отож тоді й доводилося письменникові заглядати запобігливо своїй вірній дружиноньці в вічі, шукаючи в глибу тих очей хоч іскорки надії.

А що це були здебільшого національно-свідомі українські жінки, які не могли не сприяти справі творення нових українських культурних вартостей, то така чи така книжка й виходила в світ. І чоловіки-письменники на знак своєї вдячності на титульних сторінках, на чистому білому папері чорними літерами інформували читачів про свідомість своїх жінок, які, мовляв, не тільки грішми допомогли видати книжку, а часом і кухонним столом поступалися, коли на чоловіка находило надхнення і притьмом треба було писати.

Мав таку вірну та працювиту жіночку й заслужений письменник Ф.М. До того ж іше вони обоє працювали. Правда, сам письменник, людина геть то вже похилого віку, не зміг влаштуватися в шпиталі, а працював двірником у найбруднішому районі міста-велетня, одержуючи за працю майже саме мешкання. Нелегка це була як на його підупалі сили праця. Йому бо, з його старістю, доводилося обслуговувати не тільки всі коридори п'ятиповерхової кам'яниці, а й опалювати її вугіллям, засипаючи це вугілля в величезну піч та виставляючи двічі на тиждень по декілька діжок із жухелицею та попелом. На щастя, рятувала його й уцій "діяльності" та ж таки не тільки вірна та працювита, а ще й молодша супроти нього чи не втричі дружина. Річ зрозуміла, що з її ж таки фінансовою допомогою він досить рано спромігся видати свою повість, другий том "Трьох

поколінь".

Книжка вийшла напрочуд гарна, з кольоровим малюнком на обкладинці, із широю присвятою дружині на окремій чистій сторінці, і він, старий, тішився нею так, як утішається мала дитина новенькою цяцькою.

Випадково продажна ціна цієї книжки вийшла саме така, як заплата лікареві за одну візиту, тобто три долари. Тож коли в тілі старенького письменника виникла чергова потреба йти до лікаря, йому спала на думку грошова рівноцінність одноразового лікарського огляду і одного примірника його книжки. А, може, йому підказала цю думку щойно прочитана стаття однієї української письменниці, в якій вона доводила, що, мовляв, "письменник - теж професія".

Тим то він загорнув тую свою книжку чепуренько в чистий папір і взяв її з собою.

Але перш ніж описати цю візиту, треба сказати, що на саму можливість її підтоптанову із задавненою хворобою шлунку письменникові довелося чекати мало не два тижні. Він жемав іти до відомого на "українському" Подолі Нью-Йорку фахівця від шлункових хвороб лікаря О-ка, а охочих лікуватися в цього лікаря було так багато, що треба було записуватися в чергу заздалегідь.

Лікар О-к був теж, як і письменник Ф.М., "новий емігрант" у США, але вже встиг був тоді придбати на "українській" Сьомій вулиці кількаповерхову кам'яницю і в партері тієї кам'яниці мав свою приймальню. А купити цю кам'яницю лікар О-к просто таки мусів, щоб укласти у щось "реальне" ті долари, що пливли до нього суцільним потоком із стихійною невпинністю, бо ж кожен пацієнт лишав у нього найменше по три "зелененьких", - не викидати ж їх, тих доларів, у сміття? /Автор ужив у попередньому реченні вислову "із стихійною невпинністю" з огляду на те, що ті явища в людських тілах, які гнали людей до лікаря О-ка, тобто хвороби, були, справді, стихійного походження/.

Поки виліз старий письменник Ф.М.з найближчої до лікаревого будинка станції підземки, на майдані Астора, то таки добре захекався: сходи з-під землі були зависокі як на його сили. Тим то він з вдячністю подумав про лікаря О-ка, що той купив кам"яницю з низьким партером і зробив приймальню в тому партері, щоб хворі не мусіли вилазити високо: треба було переступити яких три чи чотири східці. А за тими східцями, тільки відчинити в малому коридорчику бічні у ліву руку двері, була й почекальня для хворих.

У почекальні була трохи чи не така, як у порожній церкві, урочиста тиша, дарма що в ній сиділо вже з десятеро хворих. Була ще й секретарка, але вона говорила переважно в телефон, приймаючи нові зголошення від хворих, говорила притишеним голосом, мало не пошепки, і через те не порушувала урочистої тиші приміщення. До її обов"язків, очевидячки, належало й викликати присутніх хворих до лікаря, як надходила чиясь черга. Це останнє ставалося через кожних 5-10 хвилин, залежно, мабуть, від стану хворого.

До цієї почекальні старий письменник Ф. М. увійшов теж потихеньку і немов несміливо. А ця його несміливість походила не від чого як від його похилого віку та немічного вже тіла. Колись, гай-гай, замолоду був з нього справжній козарлюга. 1919 року як отаман повстанського загону, що боровся за волю України, він гасав на коні майже з такою бурхливістю, як і вітер в українському степу.

Тепер же він увійшов, кажемо, не дуже сміливо до почекальні лікаря, може, ще й з огляду на оту урочисту тишу, увійшов трохи чи не так, як увіходять побожні люди в порожню церкву. Привітався також тихим голосом до присутніх у почекальні мовчазних людей /секретарка в цю мить навіть у телефон не говорила, щось там записувала на своєму столі/, але на це його привітання ніхто не відгукнувся /хоч це, напевно, були українці, що зрозуміли його "добридень"/. Мабуть, кожне розумі-

ло, що не можна порушувати "церковної" тиші в цій почекальні.

Побачивши одне вільне крісло, новоприбулий хворий також мовчки й обережно сів у нього. Поклав шапку, що їй зразу ж таки, як увійшов, зняв був з голови, та дбайливо загорнуту в чистий папір книжку собі на коліна. Чекав терпляче, як це кожному хворому доводиться робити у відомих лікарів, дарма що від такого чекання навіть здорова людина може захворіти. Чекав, але дрімати йому, як це звичайно стається із старими людьми під час такого чекання у сприятливих для дрімання м'якеньких кріслах /а Ф.М. сидів саме в такому кріслі/, не давала його власна книжка. Навколо неї тепер у його голові крутилися певні думки, нервово його напружуючи. Були такі хвилини, що в нього виникало навіть каяття, що він узяв її з собою. Або краще сказати сумнів: навіть що він її узяв? У нього вже не було зовсім тієї відваги, що підбурила була його вдома на цей... дурний учинок...

Коли, нарешті, секретарка неголосно назвала його прізвище, він аж підскочив із свого крісла, - якщо можна сказати, що така стара людина, як Ф.М., може "підскакувати" з будь-чого. Підскочив, видима річ, разом із шапкою й книжкою в руках. А потім ніби аж заметушився чи, власне, крутнувся на одному місці /якщо можна сказати, що людина його віку може "метушитися" чи швиденько "крутнутися на одному місці"/, не знаючи, що йому з тією шапкою та з тією книжкою робити. Не нести ж їх до лікаря в кабінет? Отож він, крутнувшись на місці /хай уже буде й так!/, спитався в секретарки, де можна те й те, тобто шапку й книжку, покласти.

Виявилось, що і шапку й книжку можна було й без запитання покласти на лутку вікна.

Із лікарем О-ком письменник Ф.М. був знайомий не тільки через професію першого і частенькі хвороби другого, що призводили до таких, як оця остання, зустрічів, а й через спільні українські патріотичні зацікавлення.

Обидва ж вони належали до гнобленої української нації, що їй треба було визволяти. Отож вони й відвідували частенько ті самі українські збори, зустрічалися на важливих політичних конференціях. Та й лікар О-к не був тільки професіонал, - навпаки, він був активний громадський діяч, особливо цікавився церковними справами, ба й очолював нью-йорський Комітет за український католицький патріархат. І як просто людина він не можна сказати, щоб був неприсмний. Ба більше: можна навіть сказати, що він був дуже приємна людина. Крім того, ще він мав звичку завжди приязно усміхатися до того, з ким говорив. І міг до діла говорити з інтелігентними людьми на різні теми, аж до світоглядно-філософських включно. У філософії він, зрозуміла річ, обстоював християнську мораль з її найвищим правилом любови до ближнього й допомоги немічним у душі вчинку євангельського милосердного самарянина. З письменником Ф.М. він звичайно говорив про українське письменство, про потребу розвитку й виведення його між люди, у широкий світ, щоб, мовляв, усі знали, що український нарід - талановитий і великий нарід.

Отож він і тепер зрадив, побачивши, що до нього зайшла не якась там нудна-пренудна бабуна із своїми вічними скаргами на різні хвороби, а відомий і заслужений український письменник Ф.М. І зразу ж виринула на поверхню його приємна усмішка. А з фізіологічного боку його усмішка була своєрідна: він ніби стягав шкіру свого обличчя до свого рота, утворюючи навколо нього півкола зморшок, а решта його обличчя немов висихала чи запікалася так, як запікається в гарячому яблуко. Декому з його пацієнтів, правду сказавши, ця його усмішка не була до смаку. Ф.М. чув з уст однієї "старої емігрантки", пацієнтки, розчарованої в його лікарських здібностях /як відомо, навіть славетні лікарі не можуть усім догодити/, що вона через цю усмішку навіть його "писка" не може бачити.

Але про себе письменник Ф.М. не міг би ска-

зати, що він мав щось проти такої фізіології усмішки в лікаря О-ка, тільки цим разом, головним чином, через оту свою принесену й покладену разом із шапкою на лутці вікна в почекальні книжку, не міг на цю його усмішку відповісти своїми вже старечими зморшками і навколо рота, і навколо очей, що означали його усмішку. Він тільки мовчки потиснув простягнуту йому назустріч з-поза столу лікареву О-кову руку.

І з тієї лікаревої усмішки, і з простягнутої йому назустріч руки, як також із веселого тону його голосу письменник Ф.М. зрозумів, що той зустрів його радо, може, навіть хотів "духово" відпружитися контактом із ним, з відомим і знайомим українським письменником.

- А, здоровенькі були, добродію письменнику! - обізвався лікар О-к.

- На жаль, здоров'ячко в мене не дуже ^{то, теє}, як його, добре, - спробував старий письменник зразу ж повести мову про "діло", ради якого він сюди прийшов, бо не хотів забирати в лікаря багато часу, за який треба було платити /а з думки не йшла йому залишена на лутці в почекальні книжка/.

Та лікар О-к не звернув уваги на таку письменникову "діловитість": йому, справді, хотілося поговорити.

- Нічого, - мовив він далі тим же веселим тоном: - ми щось зробимо. Це наша лікарська повинність. Правда, наша робота не така висока, як ваша, письменницька. Ми ж лікуємо лише тіло, а от ви, письменники, лікуєте людські душі. А "батько Сталін", як відомо, назвав письменників навіть "інженерами людських душ". Безбожник, а про людські душі, бач, заговорив! А чому? Та просто тому, що в людині головне - душа, а не тіло. Бо що таке тіло? Земля, що, як співають на похоронах наші панотці, у землю й відходить, на гній перетворюється. А людська душа безсмертна, і ви, письменники, будуючи справді, як інженери, людські душі, будуйте своє власне безсмертя. Еге, ми, лікарі, можемо вам, письменни-

кам, тільки заздрити...

Так, лікар О-к виразно хотів відпружитися, дарма що в почекальні сиділи, чекаючи, пацієнти: він же - десь, либонь, так думав - не машина, мусить перепочити.

- Крім того, наша лікарська робота нудна, прозаїчна, а от ваша, письменницька творчість - поезія, краса, і славу вам ще за життя приносить. А нас частенько наші ж таки пацієнти навіть гудять...

І він розповів, ще дужче стягнувши в усмішку своє обличчя, "балачку серед бабів" про те, що нібито вони, лікарі, як знають, що в пацієнта є гроші, то дають йому таку "голку", щоб не вмер, аж поки не витягнуть з нього усіх грошей, а як гроші скінчаться, то дають таку "голку", щоб уже вмирав...

- Ха-ха-ха! - засміявся він голосно. - Чи ви чули таке? Ні? А я сам чув! А про вас, письменників, так не скажуть, вас прославляють...

Чувши такі похвали письменникам з боку лікаря О-ка, письменник Ф.М. почав був навіть схилитися до думки, що, може, він і не даремно захопив цим разом із собою до лікаря свою нову книжку. Там же книжечка, як лялька! Та й дехто з тих, що вже читали, хвалять її зміст, кажуть, що цікава, що в українській літературі такого твору ще не було...

Але біль, що раптом притиснув його в животі, примусив його перебити балакучого цим разом лікаря. /Між іншим, лікар, захопившись своїм монологом, не запросив старого письменника навіть присісти на стілець, що стояв біля столу, за яким сидів він сам, і від того стояння в письменника, мабуть, і заболіло/. Письменник Ф.М. ніяково кашлянув і сказав:

- Пане докторе, хоч моя творчість і робить мене, як ви кажете, безсмертним та славним, але надокучливий біль, що ось і зараз стискає мені живіт, таки перешкоджає моєму тілу творити те безсмертя та тую славу... Інколи навіть уночі прокидаюся від цього болю...

Аж тепер лікар О-к схаменувся.

- Ми зараз подивимося, - сказав, встаючи з свого крісла за столом. - Усе буде гаразд. Ви ще хлопець хоч куди козак...

Далі він допоміг старому чоловікові лягти на столик і почав обмацувати його живіт, іноді так, що бідолаха аж ойкав. Це обмацування тривало не більше, як п'ять хвилин, бо лікар і без обмацування знав, що за хвороба в старого письменника... Виписав рецепта...

Нарешті надійшла хвилина, коли заслуженому й відомому письменникові Ф.М. треба було запитати:

- Скільки, пане докторе, за працю?

Лікар О-к стягнув знову свій "писок" в усмішку, навіть розвів руками на знак того, що це загальновідоме, і мовив:

- Е... Так, як звичайно: три долярики.

Заслужений і відомий письменник Ф. М. послав був машинально свою ліву руку в ліву кишеню свого піджака, але потім, згадавши лікареву похвалу письменницькій творчості, страшенно напружив своє хворе тіло і промимрив:

- Одну хвилинку, пане докторе... я зараз..

А потім швиденько /тепер уже, справді, швиденько, хоч і похилого віку та хворий був/ вискочив до почекальні, вхопив з лутки вікна чепурно загорнуту книжку і зразу ж кинувся назад до кабінету. Аж секретарка, здивована чи й перелякана /бо вона ж на службі!/ такою поведінкою старого пацієнта, не встигла його перейняти. Та й ті, що так довго чекали, обурено попідводили голови, а декотрі, молодші, навіть на ноги попідхоплювалися, одно чи двоє запротестували навіть уголос: мовляв, так довго сидів - і знову пішов!

Та старий письменник уже знову стояв перед лікарем, що теж був трохи приголомшений такою незвичайною поведінкою письменника Ф.М.

- Е... /тепер старий письменник мусів сказати своє "е", розгортаючи на ходу свій скарб, ті свої ліки, що ними він лікував, ба й будувал людські душі, свою нову книжку, показуючи лікареві чудовий малюнок на обкладинці/

- Е... може б, ви, пане докторе, з ласки сво-

сі, взяли замість грошей оцю мою повість... щойно вийшла з друку... Хто читав - кажуть: цікава... А ціна її якраз три долляри... три доллярики...

Приємна усмішка зникла з "писку" лікаря О-ка ще тоді, як цей хоч і відомий та заслужений, але вже, мабуть, від старости дивакуватий письменник вискочив був з кабінету, не заплативши зразу. Проте він /лікар би то/, запам'ятавши машинальний рух лівої руки письменника Ф.М., що, мабуть, шукала в лівій кишені піджака грошей, тоді подумав був, що старий, не знайшовши в кишені грошей, побіг у когось знайомого з пацієнтів позичити абощо. Але тепер, коли ситуація остаточно з'ясувалася, лікарів "писок" витягся вниз і став схожий, мовляв Микола Гоголь, на "редьку хвостом донизу". І тон його голосу спустився нижче, став виразно "холодний", як він обізвався:

- Е... хай, добродію, іншим разом...

Збентежений, ба й засоромлений над усяку міру старий письменник Ф.М. послав удруге тепер уже тремтячу ліву руку в ліву кишеню свого піджака і вийняв з неї три прим'яті зелені папірці, що називалися американськими доллярами, та подав їх лікареві О-кові.

Тримавши в правій руці ті зелені папірці-долляри, лікар О-к не мав уже змоги на прощання подати заслуженому українському письменникові тую свою руку. А лівою ж не прощаються!

І старенький письменник Ф.М. не добрав, як ту зайняту праву лікареву руку на прощання потиснути, тільки кивнув головою, промовив "Бувайте здорові!" і помалу, притиснувши свою вже розгорнуту з чистого паперу й дорогу, як рідна дитина, книжку до грудей, вийшов з кабінету.

А наостанку треба сказати, що тим "іншим разом", що його приобіцяв був йому лікар О-к, старий заслужений український письменник Ф.М. не зміг скористуватися: він незабаром після того... помер від тієї шлункової хворо-

би, що від неї його ліковано.Щождо душі згаданого в цьому нарисі лікаря О-ка, то треба сказати, що він урятував її від пекла на тому світі, пожертвувавши не три, а три тисячі долярів на "Церкву в потребі".

А МОЛОДІСТЬ НЕ ВЕРНЕТЬСЯ...

Н е з в и ч а й н а п р и г о д а
о д н о г о с т а р о г о

Хоч здоров"я в Петра Терпила було ще нічогеньке, та лікар сказав йому лягти на тиждень у шпиталь, щоб перевірити те його здоров"я. Ну, що ж, лягти то й лягти, він не був проти. Ба більше: це була якась зміна в його одноманітному пенсіонерському животінні. А за те його лежання мала заплатити держава.

І от одного дня колишній рахівник Петро Терпило опинився поза межами свого звичного, як схід і захід сонця, буття. Воно, те його життя-буття, лишилося десь там унизу, в гущі однопверхових будиночків містечка, а він перенісся у незвичний шпитальний світ, на четвертий поверх будинка-озіт'.

Його поклали в кімнаті, де було тільки двосліжок. Та й друге ліжко як було, коли він прибув, порожнє, так і залишилося весь тиждень незайнятим. Тим то він мав себе в цій великій, ясній, з вікном майже на всю стіну, з чистенькою й вигідною вбиральнею кімнаті, як удома. Ба навіть краще, як у себе вдома, де його старенька дружина таки частенько гарикала на нього, хоч здебільшого через якісь там побутові дрібниці і без особливої злобливості, - та інколи таки й добре дотинала. А тут він уже мав повний спокій. Словом, це був для нього не шпиталь, а відпочинкова оселя.

Біля нього ж іще увесь час упадали всякі сестри чи як там вони звалися, приносили сніданки, обіди, вечері, а перед сном ще й на-

тирали якоюсь там мастю йому спину. І навіть така дрібниця: як він уже, здавалося, був усім уконтентований, з"являлася у відчинених дверях його кімнати з візочком якась там піклувальниця і запитувала, чи не зволить він випити ще соку - помаранчового, виноградного, помідорового і ще бозна там якого. Навіть турбувалися його сном - запитували, чи не дати йому снодійного.

І все то були молоденькі, гарні на вроду дівчата, увітливі, як ті ясочки, у білісіньких, об фігурі, в підігнаних знизу під останню моду, тобто якнайвище, суконках, з веселими, зробленими на подобу великих білих метеликів чіпцями на головах, а тії чіпці, бачилось, от-от спурхнуть і полетять.

Йому й раніш, як він відвідував у шпиталях свою дружину, що частенько хворіла, впадало в око, що чомусь у цих домах хвороб, ба й смертних випадків жіноча обслуга складалася здебільшого з вродливих молодих жінок чи дівчат. Чому це так було, ніде він не знаходив пояснення, та й розпитувати про це йому, людині будь-що-будь похилого вже віку, не впадало. Не питав про це ні в кого, але з приємністю спостерігав цю свіжу молодість, скидав хоч крадькома на ту чи ту очима, не за однією й довше проводив поглядом, відчуваючи в грудях, може, й недоречний уже як на його вік жижкий вітерець.

Та то були скороминуші враження, обмежувані дозволеними годинами відвідування: побачив, відчув - і забув. А тепер, як він залишався, сказати б, у товаристві цієї молоді вроди 24 години на добу, ці його переживання набували іншого сенсу. Він же, як людина здорова, не міг увесь день лежати в ліжку, мовляв, як той бабак у своїй норі, а одягнувши свій квітчастий у східному стилі зелений шляфрок та взувши м"якенькі виступці, що в них ходиш, як на хмарі, він походжав собі в коридорі.

А коридор був такий - хоч конем грай: широкий, довгий. І тією довгістю він ніби про-

тинав наскрізь велику будівлю шпиталю, відкриваючи через свої великі на кінцях вікна в один і в другий бік широку панораму міста.

Заходив Петро Терпило й до відпочинкової кімнати, де можна було почитати газету та побачити таких, як він, не прикутих хворобою до ліжка пацієнтів.

Частенько туди забігали й сестри, з чашкою кави або що в руках, щоб нашвидку випити. А як яка то й зіркне так старому ввечі, що в нього аж серце тьохне, те серце, що його ото кардіограмами в цьому ж шпиталі перевіряли.

Такі вітерці в грудях та тьохкання серця так Петрові Терпилові вподобалися, що він узяв уже й свідомо шукати тих молодих очей, які їх, ті вітерці й тьохкання, викликали: ішов до переділу в коридорі, де, як у штабі, перебували і щось там робили ті сестри, та ловив їхні погляди.

Кінець-кінцем, йому найприємніше стало бачити одну з них, що працювала ввечорі. Невеличка на зріст, жвава в руках, на ніжках, як дві виточених колонки /сукня ж і в неї була найкоротша, та ще й наймодніше підігнута ззаду/, а оченята, як ті дві мишки, зирк-зирк із-під лоба. А інколи вона ще й притискалати ми оченятами, ніби підморгувала.

О, це вже викликало цілу бурю в його грудях! Ця гра ставала така цікава, що старому хотілося забути про свій вік.

- "Невже? - шугала гаряча думка в його голові. - Невже я ще можу подобатись такій молодій?"

І він притьмом кидався до своєї убиральні, де було велике дзеркало, щоб упевнитися в цьому. Розглядав своє обличчя, голову, оглядав навіть свою фігуру /бо дзеркало ж було велике/. І виходило, що з нього був ще хлопець хоч куди козак. У нього ж була висока, струнка постать, без опуклого живота, як це часто буває в чоловіків його віку й статури, а це робить їхні постаті схожими на павучачі. А як у котрого ще й вирячені очі, то такий уже зовсім скидається на павука. І такі

дівчатам анінао́ч. На голові Петро Терпило мав ще досить волосся, з лише незначною сивиною, переважно на скронях, що були ніби підкурені білим димком. Але ця сивина, либонь, не перешкоджала дівчатам цікавитися ним, коли вони ото так скидали на нього очима. Обличчя в нього було майже без зморщок, зуби цілі, рівні й білі, мало не такі, як у парубка.

- "Хм, - шугала в старого думка.- Хіба спробувати? Га?"

І йому робилося весело, легко, ніби його молодість повернулася. Ех, їдять його мухи з комарями! А чому б і ні? Були ж та й тепер, напевно, ще є у декого з літніх чоловіків/йому вже не хотілося думати: "в старих"/ шуримури з молодими дівчатами. От хоч би й роман гетьмана Івана Мазепи з його хрищеницею Мотрею Кочубеївною. Зовсім недавно була шей "київська Мотря", як назвала письменниця Наталена Королева одну київську гімназистку, що заохалася була в свого старого віком учителя, а як батьки перешкодили їй вийти за нього заміж, вона заподіяла собі смерть.

Підбадьорений такими міркуваннями, Петро Терпило взяв тепер не абияк чепуритись. О, ті дівчатка заохочують нашого брата - чоловіків до охайности! Без цієї заохоти чоловіки ставали б кудлатими ведмедями і не вилазили біз своїх барлогів. Голився тепер щодня так, що його щоки вилискували, як дзеркала, залишав тільки десь там під носом невеличкий трикутник вусів, що - так думав - напевно, подобались жінкам. Що ті кокетливі вусики були шпакуваті, це його не бентежило: жінки ж, либонь, на колір вусів не зважають, їм дошмиги більше оформлення їх. Хоч у пісні й співають "цур тобі, прудивусе, які в тебе руді вуса", та то, мабуть, тільки якийсь жарт...

Отож у такому причепуреному вигляді старий Терпило й намагався дедалі частіше впадати в око своїй будь-що-будь зайнятій роботою обраниці. А як ішов до отого "штабу", то з приємністю вирізняв її білу фігурку серед інших молодих дівочих постатей і настирливо

/о, він уже дійшов і до такого нахабства! /ловив її погляд.

Одного разу вона сиділа біля стола, поставленого впритул до балюстради, що відокремлювала "штаб" від коридору, сиділа спиною до інших сестер, а передом до того, хто підходив збоку коридору. Щось там записувала, нахилившись над якоюсь книгою. І, мабуть, серцем відчула, що то підійшов він, той, на кого вона вже також звернула була увагу. Підвела раптом голову, глянула і, побачивши, що то він, так і засвітила свій кругленький видочок чарівною усмішкою. А тоді притиснула своїми гарними оченятами так, як вона вже раз чи два мигцём робила, - та морг йому по-змовницькому. А він, старий, не довго думавши й собі так - морг. Тільки ж після цього круть - та й пішов собі геть, удаючи перед іншими, що могли укмітити те їхнє /уже їхнє! обопільне! /переморгування, що, власне, нічого особливого не сталося. Навіть спробував був руки за спину на знак цілковитої "байдужости" про людське око закласти. Та потім не вітер - буря, що схопилася в його грудях, так і понесла його вздовж коридору, а руки без його волі "розпалися" за спиною і перескочили спочатку в кишені шляффока, а потім аж на грудях гордо схристилися.

Так він пробіг, як розгарячений кінь, в один кінець коридору і міг би зопалу й у вікно вискочити, якби воно було не зачинене /надворі ж було холодненько/. А потім кинувся назад, і так само його спиною тільки зачинене у другому кінці коридору вікно.

Аж нескоро заспокоївся так, що міг більшменш спокійно ходити з "байдуже" закладеними за спину руками.

Цього вечора та дівчина-моргуха прийшла сама натерти "хворому" Петрові Терпилові на сон грядущий спину. Передніше вона звичайно до ручала це робити якійсь іншій, нижчій за неї службовим становищем сестрі, а тепер прийшла сама. А ввійшовши, причинила за собою двері його кімнати, що звичайно стояли навстяж.

Отак пак! Старий чоловік у першу мить трохи чи не злякався був. Та потім пішов на одчай душі: "Хай буде, що буде! Ми ж раз - не двічі живемо! Скуштую ще раз молодого щастя..."

- О! - підвівся він на ліжку дівчині назустріч. - Це ви?

А побачивши в її руках масть, знову ліг, закотив поготивно на спині піжаму. Сказав, викрутивши шию, щоб у вічі своєму щастю глянути:

- А я ж іще й не знаю, як вас на ймення...

- Марина.

- Марися, значить... Марисенька...

Це останнє слово він вимовив з якнайбільшою ніжністю в голосі. Дівчина дзвінко засміялась, так дзвінко, як може сміятись тільки чарівна дівоча молодість. А потім заплескала, забігала лєскітно своїми теплими м'якенькими долонями по його спині. Гладила, масувала, наповнюючи всю його істоту давно не відчуваню насолодою. А як вона скінчила і зачіпливо ляснула його долонею по спині, він зрозумів тую "зачіпку" і, обернувшись, немов би для подяки, схопив обіруч її теплу ручку, що ворухнулась у його пригорщі, як упіймана пташка.

А Марися швиденько прихилилась до нього та цмок його в губи. Потім того крутнулась і побігла, своїми ногами-колонками мелькнувши та вітер у кімнаті дверима зробивши.

Аж нестямився розгарячений старий чоловік Петро Терпило, підхопився, як молоденький, з ліжка, і таке хоч бігти за дівчиною-пустухою. Та своєчасно оханувся, не вибіг на коридор.

То ж було б справжнє божевілля з його боку, бо він міг би на якогось небажаного свідка нахопитись і тим виявити їхню /їхню! обопільну! / таємницю. Адже Марися запобіжно навіть двері була причинила, як до нього заходила, щоб ніхто не підглядів, як вони цілуються й милуються. А він з дурного старого розуму ледь не попсував був справи! Він мало не назвав себе "дурилом" уголос, та потім ті-

льки подумки... погудив свій порив.

Але лягти на ліжко вже не зміг - забігав по своїй просторій кімнаті. Бігав отак, аж поки серце його хідором не заходило і не нагадало про те, що в його віці все таки треба обережніше з такими вибухами чуття бути. Тим більше, що наступного дня вранці мали знов його серце кардіограмою перевіряти. Заспокоївшись трохи, старий вернувся до ліжка і приліг на нього.

А бісова дівчина ще раз, уже перед тим як іти додому, десь години о десятій вечора, забігла до нього. І вже без усяких, мовляв, передмов присіла до нього на ліжко. А як він швиденько піднявся й сів, вона пригорнулася до нього своїм молодим гарячим тлом, гадючкою обвилася, та й узяла обціловувати його, аж він не встигав відповідати, бо, правду сказавши, давненько вже розучився так цілуватися. Марися терлася, як кицька, об його добре виголені щоки своєю ніжною щічкою.

На превеликий жаль, це також тривало дуже коротко, бо Марисю раптом покликкала її подруга, щоб разом їхати додому. І дівчину як стрель стрельнув - відсахнулася від свого коханого, а потім і з кімнати подалася. Боялася, либонь, щоб та не застукала її на гарячому...

Приголомшений Петро Терпило у першу мить бо-явся навіть поворухнутися. Заплющив навіть очі, щоб затримати довше в уяві теє солодке раювання. І довгенько сидів отак, розмарений. Тільки як прочах трохи та прочумався від цих дівочих чарів, почав якомсь думати.

Що це було? Сон? Чарівний світ казки? У всякому разі це було щось неуявне! Отакий успіх у молоденької дівчини! У його віці отака перемога! Це така перемога, яка насправді трапляється тільки окремим одиницям. І йому знову стали на пам'яті відомі окремі факти - кохання Мотрі Кочубеївни до старенького гетьмана Мазепи, любов "київської Мотрі" до немолодого педагога... Раз, два - та й усі. Бо не можна ж брати на увагу, наприклад, кня-

зя Володимира, що замолоду мав 300 жінок, а на старості літ одружився з молодою візантійською царівною: та царівна була викупна жертва, ціна за звільнення м. Херсонесу. Не питали молодих дівчат про кохання й турецькі султани... А Марися ж сама прийшла до нього! Сама, розумієте!..

- Сама, з власної охоти! - проказав навіть уголос. - А яка гарна, голубонька! Аж не вірилось, що вона могла його широким серцем покочати. Але факт залишався фактом. Само собою розуміється, що йому треба було тепер тверезо про цей факт подумати. Треба було вирішити, що йому з цією безсумнівною перемогою робити. Еге, що він з цією любов'ю робитиме?

Уся ця шуря-бура зчинилася наприкінці п'ятого дня його перебування в шпиталі, - отже, залишалось тільки два дні на обдумування цієї справи. Коли старий Петро Терпило усвідомив це, йому стало ясно, як божий день, що це справа не така легка, як можна було б під гарячу руч, коли людина тратить голову, подумати.

Насамперед треба було відхилити небезпеку приїзду його старенької /але ревнивої! / дружини наступного дня ввечері, коли її могла побачити Марися, а він же не поспішав досі казати їй, що має жінку. Зрештою, вона не питала, а він не казав, а обручку він лишив удома, як вибирався до шпиталю. Та це й не змінювало справи.

Звичайно Антонина відвідувала його вдень, коли Марисі не було в шпиталі, а тепер сказала, що вдень прибиратиме мешкання до його повернення із шпиталю і через те хоче прийти ввечері. Вона ж була в нього таки добра господиня і уважна до нього дружина, - цього він не міг заперечити. Що правда, то правда. Тим йому й прикро було її обманювати.

Але небезпечній зустрічі Марисі з нею таки треба було якось запобігти! Це він міг зробити, зателефонувавши до Антонини: біля ліжка в нього лежав, як котик, скулений у клубочку, готовий йому до послуг телефон. Мож-

на було б переконати Антонину, щоб наступного дня вона взагалі його не відвідувала: мовляв, буде натовлена тим прибиранням...

Міг би зателефонувати, але чомусь не поспішав із цим. Виринали ж і інші, може, навіть ще складніші перешкоди для його кохання з Марисею. Адже й розводитися йому на старість із дружиною, з якою він прожив мало не 50 років, не так легко було. Та ще й невідомо, що скаже Марися, як довідається, що він одружений. Досі вона могла думати, що він старий парубок або удівець. Та чи й справді вона, та бісова дівчина, його кохає? А може, вона тільки смішки з нього робить?

Як старий Петро Терпило про це подумав, йому стало навіть страшно: він же міг стати загальним посміховищем! Уявив, як його добрий приятель Грицько Цап, що з ним він звичайно грав у карти, переважно в дурня перекидався, узяв би його на глузи. О, йому, тому дотепникові, не попадайся на язик! Та й Дем"ян Пуцило реготався б. А якби він, Петро Терпило, спробував виправдуватись, покликаючись на історичні факти, то його ще дужче засміяли б: сказали б, що то були все таки гетьман та вчитель гімназії, а він що? Звичайний пенсіонер... На гетьмана чи й на педагога з добрим становищем та заробітком дівчата могли поквалитись, а на пенсіонера навряд...

Подумав тепер Петро Терпило й про те, що й Марисі ледве чи вподобасться його пенсіонерське "становище" і що вона також, довідавшись про це, може сказати йому "зась".

Це все так його стурбувало, що він устав і став ходити по кімнаті. Не бігав уже як шалений, а ходив спокійно, тверезо думаючи.

А потім зайшов до вбиральні і, ніби зненацька, поглянув у дзеркало. Поглянув і взяв, сказати б, критично ще раз перевірити свою "вроду". Це ж було те єдине, чим він міг прихилити до себе Марисю.

І от тепер виявилось, що з нього не такий "красень", як він сам про себе за попередніх оглядин думав. Поперше, він був страшенно блі-

дий. Згадав, що це була давня вада його "вроди". Інколи його обличчя скидалося на той г'яганий сир, що його він любив на снідання їсти. Подруге, навколо його гарних, як йому здавалося, очей /очі були вузькі, а він їх ще й примружував, як хотів подобатись жінкам/ були виразні зморшки, ніби порепане тісто, повіки нависали на очі м"якими капшучками. А від носа, обабіч рота розходилися борозенками-дужками дві глибокі зморшки. Якби він хоч мав пишні вуса, що затушковували б ці зморшки, а то його вусики-трикутник лише підкресливали цю ваду його обличчя. Не рятували його теперішньої вроди і його спроби усміхатись: замість усміхнутись, він ніби кривився на плач.

Якже він Марисі, може, й показувався досі гарним, так, напевно, через те, що вона бачила його лише в неоновому освітленні, що заличковувало ці його вади. А що буде, як вона побачить його вдень, при світлі сонця, що від нього не можна жадної зморщечки приховати?

- "Ей, Петре, схаменися! - подумав він гірко. - Роки таки даються взнакі!"

Повернувся до свого ліжка і мляво ліг. Погасив світло. До дружини вже не телефонував: навіщо її, вірну супутницю життя, обдурювати? І далі думав - передумував, не знаючи, як розв'язати цей клубок. Сон його вже до ранку не брався.

А як розвиднилося зовсім і в вікні, і в його голові, сердешного чоловіка мало не паніка охопила. Справді, що він робитиме з тією любов"ю, з тією шаленою дівчиною? Це вже уявлялось йому - без сорому казка! - як життява катастрофа!

Тим то він схопився раніш, ніж треба було, на ноги і взяв нетерпляче чекати на свого лікаря, мавши в голові вже виразний плян. А як лікар прийшов, він попросив виписати його з лікарні ще цього дня, бо, мовляв, почуває себе здоровісіньким. А що ранкова кардіограма це підтвердила, то лікар і вволив його волю.

Отож наш невдалий коханець так як об обідній порі знов опинився в своїй звичній хат-

ній обстанові.

Зраділа дружина не знала, де його, свого дорогого господаря, й посадити, бідкалася, що не встигла прибрати у хаті як слід, а він, почувавши себе винним, теж намагався бути "ніжним" із нею та заспокоював її, що це, мовляв, "нічого", у хаті ж досить чисто, прибрано.

А сісти він похопився в той хоч і притертий уже, але вигідний старий фотель, в якому він щодня сідав, прочитуючи газету. Узяв він і тепер газету "проглянути", щоб довідатися, що діється в світі, бо майже за тиждень, через оті недоречні шури-мури, він зовсім був відстав від подій. Навіть зідхнув з полегкістю. Хоч ця полегкість виразно означала, що м о л о д і с т ь не вернеться, як людині під сімдесят років, не вернеться вона, але спокій старости був тепер йому миліший за неспокійну молодість. Трохи було йому соромно, що він так ганебно втік від тієї чудової дівчини, та ще побоювався, щоб вона не спробувала, бува, його шукати. Але по якомусь часі ці будь-що-будь прикрі почуття зникли.

А Марися його не шукала. За всіма ймовірностями, вона знайшла собі відповіднішу для її віку пару. І так у цьому маломістечковому скаламученому на якийсь час світі все поставало на свої місця.

ПОЛАТАЙКО

П о д р у ж н я і д и л і я

Моїй Наталі

Вустя сиділа в фотелі, проглядаючи книжечку телевізійних програм, як до неї підійшов її "старий" з якоюсь невиразною одежиною в руках. У всій його високій, трохи сутулуватій постаті була покора, а обізвався він із запобігливістю в голосі:

- Може б, ти, Вустинко, до цього... Ти бачиш, це ще зовсім добра одежина, зверху, як нова, тільки підбійка зовсім потерлась... Бачиш, які клапти висять? Так, може б, ти до цього підшила нову підбійку? У тебе ж там є всякі крайки матерії...

Вустя відірвалася від своїх програм, скинула поглядом поверх окулярів на ту "одежину" і зразу ж її впізнала: то був старий-престарий, вивезений ще з Європи, колись чорний, а тепер уже рудуватий на колір піджак, що його вона давно хотіла викинути у сміття так, щоб і чоловік не знав. Та Нестір, ніби передбачаючи таку небезпеку для свого улюбленого піджака, або найчастіше надягав його на себе, або десь вішав так, щоб він не був для Вусті напòхваті.

- Ні! - якнайрїшучіше відгукнулась на це Вустя і, щоб показати, що про це не може бути навіть мови, знов ушніпилась у свою книжечку. Та й наближався час її телевізійної "програми".

Нестір зрозумів, що зробив помилку, удавшися до дружини з цією справою такого невідповідного часу. Тож він мовчки надів того піджака з клаптями замість підбійки і вийшов на двір, де він мав цього ранку попідтинати траву навколо чепурних кипарисиків, посаджених понад стіною їхньої підміської хати.

Проте це не означало, що він облишив спра-

ву з піджаком. Того ж таки дня, за обідом, він знову заговорив про це, а щоб більше підлеститись до дружини, сказав:

- Ти ж умієш шити... Он, як ми прибули до Америки, так ти пошила ж мені шляфрок... Стоїть на мені, як улий: комір, плечі... І на фабриці так не пошили б...

Але цим разом Вустя не поставилася до цієї справи так спокійно, як уранці. Вона покляла ложку /тобто перестала навіть їсти/, глянула на чоловіка своїми ще й досі блакитними, тільки трісі виїнялими, але ще приємними очима, навколо яких не було й найменших зморщок, як у молодій... А що Нестір з надією дивився в цю мить у гоже, як свіжа чепурна печеричка, обличчя своєї дружини/у неї ж і вставні щелепи були тепер на місці/, то він і не міг не згадати, що це ж були ті очі, які колись подіяли на нього, як чари, і призвели до їхнього одруження. А Вустя була тепер без окулярів, бо вживала окуляри тільки до читання... Еге, це були ті самі очі. Але бідолаха Нестір побачив тепер у цих приємних Вустиних очах не колишню чарівну принаду, а майже ненависть до нього, її настирливого "старого".

- Ти хочеш попсувати мені обід? - обурилася Вустя.

А потім як з припону зірвалася:

- Ну, як ти можеш від мене цього вимагати? Таж той твій піджак давно треба було викинути! А ми ж хоч і "нові емігранти", та вже на пенсії, але, слава Богу, не жебраки. Маємо хату, та й у банках дещо зберігаємо, і ти давно міг би собі новий купити. Піди до будь-якої крамниці, - там же всяких піджаків цілі гори... продавці за руки хапають покупців. Ще й так подумай: хто в Америці латає старе дрантя?

Тепер, коли Вустя заговорила "на сварку", Нестір скинув із себе личину улесливості. Він не поклав своєї ложки, а стукнув нею об стіл та:

- А ти придивлялася до тих піджаків? Ти ба-

чила, які на них лацкани? як гудзики пришито? А ззаду ще й розпірки, як у жидівських лапсердаках!..

- То тепер така мода...

- Мода? - обурився вже зовсім Нестір, блискаючи своїми окулярами /він низькоокий, завжди ходив в окулярах/. - То ти хочеш, щоб я ганявся за американськими модами? Може, ти хочеш, щоб я й патлі відпустив, як у тих "бичників", чи як вони там звуться?

Сказав це останнє - й схаменувся: "патлів" у нього на голові залишилося не з-так уже й багато. Він був лисий, тільки та лисина-затока з боків і ззаду була немов обліплена білою ватою - рештками його волосся. І цих решток було так мало, що вони обоє, тобто він, Нестір, і його дружина Вустя, давно вже однозгідно вирішили, що з таким волоссям йому не варто ходити до перукарень, - його, тес сиве, аж біле, волосся, підстригала "під польку" власноручно не хто як сама Вустя.

Але, навіть усвідомивши це, Нестір не збентежився /а надто що й спостеріг ще у Вустиних очах трохи чи не іронічну посмішку/, а взяв казати далі, вистукуючи ложкою:

- Може, скажеш, що в мене мало волосся? А он Непотенко теж лисий, а кажуть, такі коси відпустив, що аж на плечі спадають...

Отож вони за обідом погіркались таки добре, можна навіть сказати, що й, справді, попсували собі обід. Але у справі підбійки перемогла та, в чій руках був фак, тобто таж таки Вустя. Бо хоч вона, взагалі сказавши, була й спокійна на вдачу жінка, і прожили вони з Нестором чи не чотири вже десятки років, але була й уперта: як чого не схоче зробити, то хоч ти її вбий...

Довгенько після цього не було між подружжям на цю тему розмови. Нестір не відважувався більше натякати на це навіть тоді, як Вустя щось там, якісь свої блюзки чи пошивки на подушки, шила.

Та от якось Вустя, повернувшись з базарювання, поклала якийсь верчик у себе біля лі-

жка трохи чи не так, щоб цього не бачив її чоловік /Нестір би то/. Звичайно вона, як приїжджала з покупами, то все показувала чоловікові, казала, скільки заплатила тощо, а тепер мовчки поклала, ніби сховала.

Але Нестір це укмітив і, влучивши час, коли Вустя після обіду затрималася в кухні/мила посуд чи що/, кинувся до спальні, розгорнув той верчик - і мало не підскочив від задоволення: це був матеріал на підбійку до його піджака. Новенька, аж шелестка, темносирого кольору матерія. Розгорнувши, він так само знову той верчик загорнув. Але жінці про це анітелень, бо трохи побожався, щоб вона знов, як він подумав, не зг'єдзькалась, була. Крім того, йому було ясно, що коли Вустя цей матеріал купила, то як не тепер, так у четвер, а це діло таки зробить.

Отож, будвши певний, що тепер уже Вустя піджака не викине, він повісив його на спинку стільця, а того стільця поставив так, щоб Вустя зразу його побачила. І пішов у спальню по обіді заснути. А спав він не менше, як дві години щоразу...

Коли Нестір прокинувся і, покректуючи соння /старість не радість!/, вийшов із спальні, то те, що впало йому в око, умить розігнало рештки його заспаности.

Його дружинонька вірна Вустя сиділа біля швальної машини, а перед нею на машині та на поблизькому столі лежав його піджак. Не піджак, а порозрізнявані складові частини його: окремо рукава, окремо комір, окремо основна його частина - спина та поли. А осоружні клапти старі підбійки лежали на підлозі у Вусті під ногами.

Тільки ж не встиг Нестір і рота роззявити, щоб висловити свою радість та вдячність дружині з приводу побаченого, а Вустя як заплаче! Та ще й як - ридма заридала!

Як виявилось, коли вона відпорювала стару підбійку, то разом з нею повідпорювалися і рукава та комір, а внаслідок цього піджак розпався на оті складові частини, з клаптями

вати, що повилазили з розпоротих країв, як із ран, тобто перестав бути піджаком як певною формою й цілістю. А як їх, ту форму й цілість, відновити знову, Вустя не знала...

І в цій, справді таки, трагічній ситуації Нестір допустився певної нетактовності - спробував пожартувати:

- О! Чого ти, Вустинко?... Чи це, може, так, як у народному жарті? - "Що ваші дівки роблять?" - "Шиють та співають". - "А мати?" - "Порюють та плачуть"...

Почувши таке "глузування" /як вона пізніше цей жарт назвала/, Вустя перестала плакати, сльози раптом висохли на її хоч і молодявому, але вже несхожому на свіжу печеричку обличчі, а натомість у її гарних блакитних очах спалахнули блискавки гніву. А цей гнів мусів, зрозуміла річ, окошитись не на кому, як на призвідникові цього клопоту, тобто на Вустинному, чоловікові Несторові. І Вустя як не желіпне, підскачавши з свого стільця:

- Я ж казала, що треба викинути! Ні, напорипився з цим дрантям... У банку має тисячі долярів, а я мушу мучитись!

За одну цю мить від Несторової жартівливості не залишилося й сліду, - він уже просто розгубився, не знав, на яку ступити. Налаяв себе підумки навіть "йолопом" за те, що, не зорієнтувавшись спросоння у ситуації, пожартував.

- Та чого ж мучитись? - уже збентежено говорив сердега. - Ти ж колись училась шити, то й це, може, яось істулиш...

- Училася... вчилася, - мало не перекривила свого будь-що-будь доброго чоловіка Вустя. - Я вчилася жіноче шити, а це кравецька, чоловіча робота.

- Ну, вибач, Вустинко, я ще раз нагадаю тобі, - запобігливим голосом сказав Нестір: - ти ж колись пошила мені такий чудовий шляфрок, а то ж кравецька, чоловіча робота...

На це Вустя не знайшла, що сказати, злісно скинула додолу складники нещасного "розчленованого" піджака і побігла до спальні, зачи-

нилася там.

Отак пак! То це вийшло так, що він сам згубив свій улюблений піджак, такий піджак, якого в Америці ніхто йому не поше. Постояв зашмучений Нестір, над рештками небіжчика-піджака, навіть потилицю почухав, заклопотаний. А потім нахилився, зібрав усе, в тому числі й клапті старої підбійки, та й поклав це ретельно купкою на машину. Навіщо він це зробив, і сам не міг би сказати, але поклав. Несила було, мабуть, викинути це до сміття. Та й трохи побоювався зробити це без Вусті. Вона все ж таки хотіла широко догодити йому, купила матерії. Хтозна, що в неї тепер у душі, може, вона пересердиться і... Він же знав, що тут може стати в пригоді її упертість, власне, тут уже не упертість, а наполегливість. Вона ж як розпочне щось, то обов'язково доведе це до кінця...

Проте цього дня Вустя ані глянула на купку складових частин чоловікового піджака. Надвечір вона вийшла із спальні, потім зробила вечерю, а як повечеряли, вони мовчки проглянули вісті на телевізорі. Мовчки ж таки та ще й досить рано полягали спати.

Сталося так, що Нестір зразу заснув. Та так заснув, що прокинувся десь аж о восьмій годині ранку наступного дня. Пішов він умиватися, дивиться - а над ванною висять випрані підбійки з обох рукавів його піджака. Отже, Вустя не заснула звечора так, як він, а дещо зробила! Це вже був виразний знак, що її наполегливість діяла. Радісний для Нестора знак...

Але за сніданням він нічого дружині про своє відкриття не сказав. Хоч йому й не треба було виходити надвір, та він пішов з хати, мавши потайну надію на те, що за його відсутності Вустя таки сяде до шиття. Як уже випралатіть підбійки, то раніш чи пізніш, а таки мусить узятися за це.

Поблукав він у своєму садочку, покопирсав там щось біля дерев /хоч у цьому й не було потреби/, а як наблизився час обідати, повер-

нувся до хати. Та в хаті побачив, що його сподівання були марні: бідна купка його піджака, як покинута сирота, далі лежала непорушно на машині, а Вустя сиділа біля телевізора, дивляючись свою "програму".

Коли вони зійшлися в кухні й посідали обідати, то вже не мовчали, а говорили, та ще й досить мирно. Причому "мирного тону" цій розмові надала сама Вустя: вона виразно "пересердилась". Але темою їхньої розмови були "сторонні речі", говорили переважно про погоду.

Надворі ж стояла чудова погода ранньої осені. Нестір оповідав, як у їхньому садку золоте листя спадало з дерева без вітру, ніби золото з них скапувало. Золото або червона мідь... А під ногами там, у садку, ніби тчеться сам собою м'який шовковий килим з того листя, і так приємно по ньому ходити.

Але, оповідаючи про таке самороздягання дерев /без вітру ж/, Нестір думав про те, що й він сам себе роздягнув, наполягаючи на тому, що так трагічно для його піджака закінчилося. Бо хоч надворі було й сонячно-тепло, проте це не було все таки літнє сонце і літнє тепло, і він, виходивши з хати в самій сорочці, відчував себе так, ніби він роздягнений. А той же піджак був немов спеціально пошитий чи навіть створений на таку осінню погоду: він був легенький, не дуже теплий, але захищав би його тіло від притоків осіннього повітря... Атож, був саме на таку погоду.

Це Нестір так тільки думав, зажурений, але Вусті, зрозуміла річ, боявся вже й натякнути в такому сенсі. І таки добре учинив, що змовчав про це, бо незабаром сталося несподіване, не передбачене в його голові.

Коли Вустя прибрала зі столу, а він, Нестір, наставився своїм звичаєм іти на боковеньку, тобто спати, - гляне, аж його дружина, навіть посуду не помивши, кинулася моторненько до вмивальні, а звідти вискочила з висохлими вже підбійками з його рукавів. Зіркнула лукаво на свого зажуреного чоловіка, не мовила й сло-

вечка, а тільки сіла-впала до швальної машини. Щось там порозкладала з тієї сироти-купки, що була на машині, а тоді тая машина аж захурчала під її вправними кравецькими пальцями, що підсували під швидку, як блискавка, голку якісь там складові частини піджака.

Тик-мик Нестір - та й завагався вже йти до спальні спати. Йому було б неначе соромно спати, коли дружина працює для нього. А разом з тим побоявся щось Вусті сказати, щоб не попусувати її "робітнього настрою". Отож він узяв потихеньку собі газету та й сів у фотель біля вікна, в протилежному кінці кімнати. Вустя сиділа спиною до нього і, либонь, за гарчанням машини, яка немов жадібно пожирала піджак, не почула, що він не пішов до спальні, а сів читати газету. Тільки через деякий час чомусь оглянулася і здивувалася:

- О! А ти чого не пішов спати?

І Нестір, почувши її веселий голос, уже сміливо пожартував:

- Коли жінка родить дитину, то чоловік теж не може спати, а чекає на вислід.

Вустя й собі весело засміялася та ще дужче захурчала машиною.

Але Нестір, можна сказати, осоромився як чоловік "породіллі", не дочекався, поки Вустя "народить". Звичка у цей пообідній час спати перемогла його, старого, і він зненацька пірнув у глибокий, м'який, як вата, сон. Очевидячки, цьому посприяло й одноманітне сондійне хурчання швальної машини. Газета випала в старого з рук, а потім потихеньку ізсулася з його колін дотолу.

Та коли він, Нестір, через дві години прокинувся, підвів запаморочену сном голову з своїх грудей, то побачив прямо "перед своїм носом" /таки чималеньким/ стільця, а на спинці того стільця, як ніби на його, Несторових, плечах, висів оновлений, випрасуваний піджак.

Вустя, зрозуміла річ, чекала на цей прокид, а як це сталося, підбігла до свого сонька-чоловіка з реготом, взяла його термосити, щоб швидше прочумався.

А далі почалося фґахове придягання піджака, осмикування його з усіх боків. А як це осмикування скінчилося, Вустя повела Нестора до дзеркала і показала його йому самому в усій його красі.

- Ну, як? - запитала, взявшись в боки /аце означало, що вона задоволена своєю роботою, хоч хотіла почути похвалу ще й від чоловіка/.

Та щасливий чоловік відповів на це питання не словами, а ділом: обійняв свою любу дружину за стан і смачно поцілував її в уста. /До речі, її вставні зуби були на місці, і через те поцілунок удався якнайкраще/. А як він, Нестір, дивився на себе в дзеркало, то трохи потерпав за свій "великий ніс", боявся, щоб його дружина в такому веселому настрої не вхопила його за цю "кушку", як вона це частенько робила, та не нагадала, що цей його ніс майже сорок років тому, ще на Україні, мало не став був перешкодою в їхньому одруженні. Тоді Вусті, веселій і танцюристій дівоньці, все в Несторові подобалося, за винятком його носа. Не знаючи про цю причину її крутійства, Нестір приобіцяв її меншому братові, парубійкові й завзятому голубничому Гнаткові дістати для нього пару червонорябих голубів-туркотів, якщо він запитає сестру, чи вона думає вийти за нього заміж чи, може, тільки "словами блудить", як в одній пісні співають. І Вустя призналась: "Якби в нього ніс не такий великий"... Гнатко не міг би широко заперечити цього фґакту, але йому дуже хотілося мати приобіцяних туркотів, і він, скрививши душею, сказав сестрі: " Вустинко, на мою думку, його ніс... не дуже великий". Ці братові слова остаточно "убили" Вустині вагання, і вона дала згоду на шлюб із таким "носалем" /тобто з Нестором/.

Пізніше, уже після шлюбу, Гнатко з Нестором призналися Вусті про цю будь-що-будь не дуже чесну проти неї змову. Але це було вже тоді, як Вустя переконалася, що Несторів ніс аж ніяк не заважав у їхньому подружньому щасті, і через те ніякої з приводу цього бучі

не збила. А ще пізніше вона цього Несторо-
вого носа навіть полюбила і в хвилини ніжно-
сти хапала його пальцями, приказуючи: "Оцей
мій носище"... Або: "Оце ніс - для запоріжця
ріс", - приказка про такі носи, що її вона чу-
ла ще від своєї матері.

Але цим разом Вустя про Несторів ніс забу-
ла: вся її увага була на її фаховій роботі.

- Ну, а все таки? - домагалася вона й сло-
весної похвали своєму мистецтву.

Та Нестір замість щоб похвалити це мистец-
тво своєї дружини звичайними словами, висло-
вив поважну думку:

- Вустинко, те, що ти зробила, - це не
тільки підшиття нової
підбійки до старого старо-
го піджака, а багатознач-
ний символ нашої майже
сорокрічної подружньої
спілки.

І він ще раз, щасливий, пригорнув свою дру-
жину. А Вустя глянула йому в очі своїми бла-
китними, помолоділими від доброго настрою
очима і ніжно промовила:

- Ти... ти мій полатайко!..

Отак щасливо закінчилася ця мало не трагі-
чна в певних її моментах історія з оновлен-
ням старого піджака. Та, либонь, усякому яс-
но, що якби в цій історії не було отієї па-
ри червонорябих туркотів, що їх свого часу
подарував Нестір Вустиному братові Гнаткові,
то навряд чи таке будь-коли сталося б на зем-
ній кулі.

П Р А Щ У Р И

Маленька трилогія

Б о г о т в о р е ц ь

Сам чоловік його создав з нічого...
Сам собі бога і тирана творить.

І.Франко

Він продерся крізь гушак - і став.Передним була галявина. Несподівана, як удар по голові. Порожнісінька. Тільки посередині стирчав сухий кістяк верби - закам"яніло-розчухнута каліч. Виросла, либонь, тоді, як тут було озерце, а як те озерце висохло - і вона всохла.

Його тіло застигло в пориві-напрузі, ніздрі - вивернуті, округлі - ходили ходором. Нюши-ли. Осюди ж прошмигнула та сарна, - а де вона, в нетечі, поділась? Блискавконога, з піднесеною сторожко головою...

Струснув заборсаною купкою волосся, що кучмою спадало на дуги-брови й ями-очі, ще раз прошив поглядом галявину. У руках лук - і стріла на ньому, з тонким, як вербовий листочок, крем"яним гостряком. І тятива натягнена так, як і його ловецьке серце: вігулькне серна - тятива й серце тьохнуть разом.

Але де ж вона, в дідька, та сарна?Як крізь землю пішла! А він же голодний, як вовк! І Гав-гав не менше. Бац, як улесливо та винувато припадає йому, своєму володареві, до ніг! Винувато, що загубив слід здобичі.Він же, вишопившись на галявину, закрутився був рудим клубком на місці, гостроносий і гостровухий, - наче власного хвоста хотів упіймати:анісліду для нюху, ані потолоки в траві. Зустрів свого володаря винувато-посоловілим поглядом.

Таж і володар був не менше збентежений. Де

ж вона, в нечистого, ділася?

Нахмури́в хмари-брови... А, може, то був той - цур йому, пек! - не при цьому місці згадуючи? Завів аж сюди, в оці непролазні нетрі, а сам здимів у безвіди, у безслихи. І Гавгава не хто як він із тропи збив. Ще добре, що в якусь трясовину не зтяг, а то б оце... О, тут треба сокотитись! Усе бо тут хочезаподіяти йому шкоду - пробити гострою колючкою його босу ногу, покалічити палець, прикинути хворобу, щоб трусилися руки й ноги, щоб він став такий безсилий, як випорожнений... А найпаче отой - цур йому, пек!

Він плюнув ув один бік, у другий - щоб лісова мара не доступилась більш.

Та й чуже тут усе, незнайо́ме. І дереватакі, яких він досі ніде не бачив і не знає, як назвати. Ось ліворуч від нього два могутні стовбури сплелися, як два гади в смертельній боротьбі. А гілля їхнє й листя високо-високо вгорі. Аж там, де блакитніє покрівля світу - недосяжне небо. А навпроти, по той бік галявини, зводиться велика купа, схожа на сизу хмару, якогось іншого дерева, кудлатого страховища, що до нього й підступитися годі. То, напевно, оселя якоїсь ворожої сили. Теж по той бік, але праворуч поп'явся вгору стрункий стовбур, з густою шапкою верховіття, і з того верховіття вистромила́сь суха гілляка, як рука, простягнута до бога Світила, такого великого бога, що на нього й глянути не можна: осліпить.

Галявина була на схилі в долину, а в тій долині, з дальшим переходом на схили гір, усякі інші дерева, ліс без кінця й краю, зтягнутий сизим серпанком таємничої далечини, - оті безвіди й безслихи. Ніхто не знає, що там, у тих далеких нетрях.

І тихо-тихо в цьому безмежному морі лісу. Ніщо ані шелесне. Аж моторошно, аж у вухах дзвенить. І душно так, парко...

Угорі, в верховітті сплетених дерев хрипко грґхнуло: гайворон. Мабуть, і йому душно.

З несподіванки чоловік стелу́вся усім ті-

лом. Підвів голову й лук: може, хоч гайворона пощастить збити. Йому ж так хочеться їсти! Рвав би просто зубами, живе їв би! З учорашнього дня в нього й рiски не було в роті. Як вигнала громада за те, що зневажив старого громадського бога, - так і досі нічого їсти не зміг уполювати. Уже побачив настовбурчену чорну грудку гайворона між віттям, натяг тативу...

А в цю мить щось шелесть! - гнідоплямисте.. поза вербою...

Дз-з! Стріла сама вистрибнула з-під його пальців. Дзизнула - і вп'ялася в вербу - не в сарну. Гайворон вимахнув важкими крилами - полетів геть...

Ага, так он воно що! Це тій вербі не дошмиги його полювання. Бач, і його стрілу від ворона відвернула, і сарну захистила...

Гляне - аж верба прямисінько на нього дивиться, дві сухі гілки, як дві руки, вгору піднесла, на глузливий сміх скривилась. Кинувся до верби - осоку босими ногами трощить-ламає. А стривожений Гав-гав вистрибом за ним...

Прибіг, висмикнув стрілу - дивиться: на вербі ніякого сміху. Алеж він виразно пам'ятає, що було обличчя й сміх! Ось тут, де сук. Відійшов на попереднє місце: обличчя знов є, тільки вже гнівне, набурмосене. Чи не тому, що бог Світило на мить затулився був жмаркою? О, то він зробить так, що те обличчя залишиться назавжди! Він же мистець! А біля шкіряного /з кози/ пояса-опинала в нього було всяке знаряддя: кам'яна сокира-тесла, крем'яний ніж, скребачка-пилочка, шило... І це буде його власна божиця, могутня божиця. Вона ж має силу - це він бачив - відводити стріли, захищати сарни! Але він приносить їй жертви - і вона йому на полюванні сприятиме...

О, він зробить! Знов кинувся до верби. Роззирнувся навколо - чи не підглядає хто цієї його творчої таємниці. Але, за всіма ознаками, нічого загрозливо-видного поблизу не було. Із живих видних істот тільки метелики миготіли понад травкою-отавою різнобарвними

цятками, у веселому сяйві бога Світила яскріючі. Веселили око місцеві, змагаючися красою із зірками квітів, украпленими в траву, білих, синіх, жовтогарячих, усяких... Метелики й квіти у хвилях трави...

Мистець поклав на траву свій лук і стрілу, і на лук зразу ж сів один великий, як людська долоня, мотиль, з переливно-темносиніми крилами, а на тих крилах жовті кружальця очей. Сів - та блим-блим тими крилами-очима. А потім перестав рухати крилами, застиг, ніби прислухався до чогось. О, якби так трохи посидів, він, мистець, зробив би на вербі такі очі... якби посидів...

І мистець узяв швидко відв'язувати сокиру-теслу. Та мотиль злякався цього руху - пурхнув, немов би його здмухнуло. Ну, дарма: він буде пам'ятати, які ті очі...

Мотиль відлетів, а натомість прилетів великий волохато-золотистий джміль. Перелітав з квітки на квітку - та гу-гу... гу-гу... Гу-стим, товстим голосом. Неначе водночас із зазіранням у квітки ще й якусь думу думав.

Весело й радісно було тепер на галявині. Весело було й місцеві в товаристві трави-отави, різноквіття, метеликів, джмеля. Бадьорили його й якісь дрібні пташки, що стали попискувати у меживітті поближких дерев. З таким настроєм він, мистець, міг би ще й заспівати та в скоки піти. Алеж тепер ніколи! Він заспіває та піде в скоки тоді, як божиця буде готова... О, він створить собі могутню захисницю й помічницю в полюванні, і в нього буде тоді багато здобичі. Буде в нього завжди що з'їсти, спити і хороше походити. Як він тоді співатиме й скакатиме! Аж усе живе, видне й невидне, здивується. А потім виманить з громади ту, що так йому до вподоби припала, і вони житимуть удвох тутечки. У неї ж такі сріблясті очі - як річкова черепашка всередині, а коса - як сяйво бога Світила. А як розпустить тую косу, то волосся, густе й довге, вкриває все її тіло, спереду і ззаду. І крізь те волосся так знадно визирають її

молоді округлі груди, з гострими вишневими жолудиками-ссочками. А як вона глянула була раз йому ввічі своїми сріблястими очима, то всередині йому війнуло таким вітром, що він його ще й досі у грудях носить. Він наробить їй намиста із черепашок, із надкрилець зелено-золотих жуків, з гладенької різнобарвної ріні. А гребінець із кістки сарни...І в них буде свій власний вогонь: він викличе його з двох сухих гіллячок... Громадою, правда, можна й оленя-велетня з гіллястими рогами вбити, але... з них двох буде досить і сарни чи там чогось іншого меншого...

Гав-гав, побачивши, що його володар заходився біля творчої роботи, ліг на живіт, витяг уперід передні лапи, а кудлатого хвоста відкинув якнайдалі, - щоб не було душно. Висолопив червоного язика, взяв совати ним у роззявленому роті, через чорні ясна, між гострими іклами, - і так дихав, рухаючи боками. Вряди-годи клацав зубами, як на той язик пробувала сісти якась нахабна, зла, аж зелена лісова муха.

Мистець прикинув прискаленим оком, де починати, - та цюк-цюк своєю сокиркою. Ось тут буде одне око, а отут друге, обабіч сучка. А з самого сучка буде ніс... Цюк-цюк! Трухла кора легко спадала під ударами сокирки, кришилася шматочками. Алеж не на корі треба було викарбувати обличчя! Його треба було зробити на тілі верби, та тіло верб'яне не піддавалось так легко, як її одяг - кора: було сухе, жилаве. Сокира більше відскакувала від нього, ніж рубала. Проте таки найкраще сокиркою прорубати ямки для очей, щоб були великі й глибокі. Отож цюк-цюк-цюк... Аж рука від довгого вимахування сокиркою заболіла. Та ще така спека! Ху! Всеньке його тіло було мокре від поту, піт заливав йому очі.

Спинився, щоб відпочила рука. Прийняв знад очей мокре від поту волосся, що сягало аж до пліч та грудей і неприємно липло до тіла. Витер долонею з вузького, похиленого назад лоба піт, потер волохаті груди. Відклав сокир-

ку, а натомість відв'язав від пояса гострий ніжик, такий гострий, що аж прозорий на краях крем'яного леза. Особливо, як дивитись проти сонця. Ножем краще жилаве тіло верби різати, викручувати ямочки в очах.

Захотілося пити. Але йти шукати десь воду ніколи було: мусив закінчити, поки сонце, поки видно. Бож бог Світило - хоч і парило - дедалі частіше став затуляти свій вид хмарами. Мисцеві було легше, як бог Світило затулявся, але тоді було менше потрібного світла. І мистець став частіше позирати з тривогою на небо. На небі ж виразно на щось неспокійне закидалося. Хмарки, як стурбовані в небезпеку черідки диких кіз, почали шамотатися, перебігаючи одна одній дорогу. А як збивалися злякано вкупу, то наводили на галлявину густу тінь, як темне запинало, і виганяли з неї оту легку радість, що так захочувала до творчости. Тож він і скидав очима стурбовано вгору.

А тим часом очі божиці - ямки з бугриками посередині - були вже готові. Ті очі вже так дивилися на нього, що він не міг їхнього погляду витримати і відводив свій погляд набік. Раз йому навіть показалось було, що ті очі повіками ворухнули, як тамтой метелик, що сидів на лукові, крилами. Аж мурашки побігли мисцеві по тілі, поняв холодок остраху.

Після очей мистець узявся за ніс. Ніс із сучка виходив дуже широкий, треба було стисувати з боків. Тільки ж як його зробити, щоб ніс вийшов злий, закарлючений, як у тієї старої відьми, що була в їхній громаді. Божиця ж мусить бути зла, щоб її всі боялися! Бо добрих богів ніхто й за вухом не веде. Мусить бути злюща-презлюща, щоб і той - цур-пек! - тікав у безвіди, у безслихи від неї.

І раптом мисця осяяла творча уява: він зробить ніс окремо, з гілки, а потім продовбає дірку в сучку і туди встромить. Кинув поглядом сюди-туди, глянув собі під ноги. Майже під його ногами лежала суха гілка, що її, мабуть, колись вітер від верби відчачнув, - ле-

жала тепер, пришта густою травою до землі. Уже без кори, як кістяк якоїсь звірини. Нахилився, видер гілку з тієї трав'яної повсти і легко відломив потрібну закарлючку. Обчистив її лезом ножа, обстругав, проколов ніздрі, широкі, як у нього самого. Тепер треба тільки дірку в сучку повертити...

Гав-гав відпочив, підвівся на ноги, потягся і взяв стиха повізкувати: хотів їсти, кликав володаря на полювання.

Мистець огнівився, тупнув, grimнув на нього. Дурний пес: не розуміє, що після того, як він створить божицю, в них буде багато-багато їжі. Невпоїд.

Гав-гав перестав повізкувати, але був явно незадоволений затримкою. Нудьгуючи, роззирався по галявині, внюхувався в траву. Пес же не міг чекати, як був голодний, пес мусив негайно їсти. То тільки людина може забувати про їжу, захопившись творчим надхненням. Людина може довго й терпляче чекати, сподівуючись пізнішої нагороди-насолоти.

А втім, і місцеві, і Гав-гаву не довго вже було чекати. Дірку для носа в сучку він повертів крем'яним шилом. Устроїв тую закарлючку - ніс вийшов, справді відьомський. Лишилось тепер тільки протягти рота та вставити зуби, один такий, що стирчав би так, яку тієї старої відьми.

Але таки довгенько йому - над сподівання - довелось із тим ротом морочитись. Аж руку намуляв. А треба ж було поспішати не тільки з огляду на домагання Гав-гава та його власний голод, що таки нагадував про себе, смоктав десь там усередині, хай йому всячина...

Згори над лісом раптом нависло суцільне темне запинало, а добрий бог Світло сховався, бачилось, уже зовсім. Поблизькі дерева також почали прокидатись із сну, зашелестіли стривожено. А дерева-гади аж затіпались десь там угорі своїми верховіттями від раптового подмуху вітру. Знов десь узявся гайворон, грукнув тривожно. Гостро, огидно кіркнув у дереві-купі якийсь інший пташиний хижак...

Мисцеві вже заважала темінь. Він зблизька придивлявся - і швидко-швидко орудував своїм знаряддям - то ножем, то шилом. А як і рот та губи в божиці були готові, а з рота стирчав страшний відьомський зуб, він кинувся майже помацки збирати під ногами суху траву, цупку осоку та мох і прив'язувати їх божиці над очима, щоб було розпатлане волосся...

Аж ось раптом як не свинé з неба: черк-черк! А потім здалека загуркотіло: гур-гур-гур... Немов нахвалялось, казало: "Ось я йду... сте-режися, все живе на Землі!"

Гав-гав злякано підскочив, загавкав, стривожений. А потім знов узяв жалібно скавуліти: просив володаря поспішити. Він же голодний, і в лісі робиться так страшно...

Страшно? Атож. Стас дедалі страшніше... О, що то? Деся у приглушеній далині лісових нетрів розлігся низький рик, немов отой небесний гуркіт пішов ще й долом. То гнівно обізався потурбований у його лігві' страшний шаблезубий тигр, либонь, його отой небесний неспокій розбудив із сну. Отже, ще й тигр, ще й така небезпека!

Гав-гав аж завичав з переляку, поліз своєю панові під ноги, шукаючи захисту.

І в цю тривожну хвилину мистець упав на землю, навколішки став, розмовляючи з своєю божицею. Молився.

Він:

- Це ж я тебе створив...

Верба /лупнула гнівно очима, клацнула зубами/:

- Ти? Я існувала ще тоді, як тебе й на світі не було.

Він /ховаючи збентежений погляд/:

- Ну, хай: ти існувала. Алеж я поробив тобі очі, причепив носа, протяв рота і вставив страшного зуба...

Верба /люто/:

- Ти... очі... носа?!

- Еге, я... Очі - щоб тобі було чим дивитись... Носа - щоб було чим нюхати... Рота - щоб було чим їсти... А страшний зуб - щоб бу-

ло чим лякати моїх ворогів... А тепер прошу тебе: допоможи мені вполювати добру сарну... вгодовану, ситу... Щоб було і мені, і Гав-гавові... Бо ми з учораšnjого дня нічого і сінько не їли... І в мене в животі аж кувікає... А отого тигра сюди й близько не підпускай, благаю тебе!

Верба:

- Ти... смієш просити?! Гу-у...

Гу-у... Трах-тах-тах!.. Над лісом раптом розколосся небо, креснуло таким вогнем, що мистець упав ницьма на землю. А під ним збійкнула земля, захиталася. Довколишні дерева застогнали розпачливо, не знаючи, куди сховатись від жахиття, що наближалось... гуло, сичало гадючими голосами, кресало всякими вже вогнями...

Розпростертий на землі мистець зробив найбільше зусилля й підвів у молитовному екстазі голову до своєї захисниці-божиці, вдивлявся в її обличчя, засвічуване блискавками. Спитався:

- Ти хочеш наперед жертви? Хочеш?

Язик його заплітався, зуби цокотіли, все тіло трусилось.

- Кажі: хочеш? О, моя володарко...

З неба полило суцільною стіною води, залило молільникові очі. Блискавки кресали раз-у-раз, і він крізь ту зливу води й сяйва бачив гнівний вид своєї божиці - страшний, з витріщеними очима, з вишкіреними зубами. Обік нього тулився переляканий Гав-гав, лизав йому руки, намагався впіймати очима його погляд, щоб побачити в ньому хоч малу вогнину порятунку.

Та мистець не зважав на свого пса, вся його увага була скерована на його божицю. Розгнівану, неблаганну...

- Хочеш жертви? - гукнув розпачливо мистець. - То я дам тобі свого найвірнішого помічника!..

Він підхопився на коліна, ухопив лівою рукою Гав-гаву за ший, а правою кам'яну сокиру - та лусь того по голові, по черепі. З усієї

сили.

Гав-гав тільки встиг кинути йому в світлі блискавки погляд з докором, а потім скинувся всім тілом у смертельній судомі, стрепенувся востаннє - та й витягся непорушно.

- Хочеш мого друга? Хочеш крові?

І він шеменув ножем уже мертвого пса під ребра. Кров цвіркнула в його нахилене обличчя, залила очі. Він змахнув долонею тую кров з очей, а тоді підповз на колінах до стовбура верби і поклав біля нього другове тіло. Дбайливо поклав, так, щоб божиця бачила.

Та в цю мить ще страшніше сяйнуло світлом, розітнувся ще страшніший гуркіт. Угорі щось заклекотало, загуло, захлинаючись водою, аж земля задвигтіла - та ля-ась... ля-ась... ля-ась... Здавалося, світ пішов уперékидь...

О, божиці мало Гав-гава... мало пса... Вона хоче сарни! Алеж він не мав сарни! Його вигнали з громади, а сам він ще не вполював сарни... Лелечко тяжке: йому нічим її ублагати...

Жах пронизав наскрізь його тремтливе тіло. Тікати! Кинувся безбач у гушак. Розгортає руками дряпуче гілля, розпихає головою... А далі між більші дерева вирвався - тікав, налітаючи на стовбури, обриваючи тіло низькими гілками, раничи руки, обличчя. Час від часу оглядався, відхиляючись від стріл, що їх метала слідком за ним невблаганна божиця. І в світлі тих стріл-блискавок було видно - якби хто побачив - його перелякано-божевільні, вірячені очі, перекошене з ляку обличчя, заюшене кров'ю.

А ззаду за ним бахкало, трахкало, спалахувало, шкварчало, стогнало.

Божиця хотіла сарни - не менше! А що він сарни не мав, то тепер тікав, тікав. Створив собі божище - і сам його, того свого твору, злякався. Що було в нього духу, брався. Падав, підхоплювався - і знову біг, біг, біг...

Його перша здобич

Він прокинувся чи очутився. Розплющив очі, ще не тямлячи, де він і що з ним. А, це, мабуть, великий бог Світило розбудив його! Добрий бог! Він, бог Світило, був ще десь за лісом, але його ласкаві пальці-промені вже промикувалися крізь верховіття близьких дерев і, торкнувшись ляскітно до його обличчя, розбудили.

Він лежав на узліссі, між якимись кущами. Лежав горілиць, знесилений, мов порожній. Одна його рука, права, відкинута від нього, як чужа, а друга, ліва, простягнута безсило вздовж тіла.

Але він аж стелюся всім своїм голим тілом /на ньому ж був тільки шкіряний пояс-опинало/, як щось живе /чи не ящірка?/ перебігло через долоню його відкинutoї правої руки. Перебігло, як через щось неживе. Та й він голови ще не міг підвести.

До його слуху добувалися з лісу голоси птаства. Якісь там птахи вицвірінкували, висвистували, шебетали, туркотіли, пугукали. Та над усіма цими голосами горувало "ку-ку!" того птаха, що сидів, либонь, на найвищому близькому, білястостовбурному, увінчаному пишним верховіттям дереві. Лунке ранкове "ку-ку!" умовкне на якийсь час, а тоді знов: "ку-ку! Ку-ку!"

І це "ку-ку!" найбільше привело його до пам'яті. Він підвів голову й сів. Роззирнувся навколо: з одного боку стояв похмурий унізу від ранішнього холодку мур лісу, а з другого - розлягалася відкрита, поросла рідкими й низькими купками-кущами рівнина, що була йому чи не знайома...

Угорі над ним було чисте ранкове небо. Блакитне й ніжне. Таке, як очі тієї, що й тепер йому передусім на пам'яті стала. Вона, та його дівчина, залишилася там, у громаді, як громада вигнала його з-поміж себе за зневагу старого бога...

Але чому він тут і що з ним сталося? Ага, згадав! Учора він гнався в цьому лісі за сарною... Сарни тієї він не вполював, але це привело його на лісову галявину з сухою вербою посередині. Та то була не просто верба, а якась таємна сила, що перешкодила йому сарну вбити... Не тільки сарну, а й гайворона, що його він, зголоднілий, хотів був з високого дерева дістати... Тоді він, мистець, створив собі з тієї верби нову божицю. Тільки не зумів її після того догодити, дарма що приніс їй у жертву свого єдиного друга - рудька Гав-гава. Та я божиця намовила великого бога Світила прогнати його від неї громом і блискавками... О, як страшно тоді було! Він тоді шалено тікав! Біг безбач... Як довго біг, тепер не міг згадати. А потім, мабуть, із снаги вибився й оце тут упав. Знесилений, незчувся, як заснув...

Підніс до очей свої руки: вони були подряпані, кров позасихала на них. Лапнувся рукою за обличчя - відчув біль, - знак, що й воно було подряпане. Це як продирався крізь гущак, тікаючи...

Але головне - його руки! Його раптом поняв жах: у цих його руках не було ніякої зброї! Ні лука із стрілами, ні кам'яної сокири. А без зброї він був беззахисний, як мала дитина! Він тепер побачив, що сидів на тій рівнині, яка вела до його колишньої громади, а звідти ж на нього можуть наскочити його озброєні вороги! Та й будь-який звір, у якого є гострі зуби та пазурі, може напасти!.. Ще добре, що вночі на нього сонного ніщо не напало... Мабуть, його таки оборонила нова божиця, - пересердилася й пожаліла... Згадав, що його лук і стріли... та й кам'яна сокира лишилися там, на галявині біля божиці. Він тоді був так наляканий, що забув усе своє...

Повний жаху, що напружив усеньке його тіло, а очі вигнав з-під брів-острішків, він притьмом підхопився на ноги і щодуху подався туди, де було це його сдине в теперішній самотності оперття - зброя.

Тепер, повидному, йому легше було бігти між деревами, навіть продиратися крізь гущаки. Пальці-промені доброго бога Світила промацували вже найтемніші нетрі лісу. Ці пальці ходили між деревами, як живі плями /вгорі вже був вітер і хитав верховіття/, і йому було видно небезпечні колючки, що могли поколотити його босі ноги. Гнав його ще й голод, а не тільки страх. Він же ще вчора й ріски не маву роті. Перед ним розбігалися якісь дрібні лісові звірки, але й їх він, беззбройний, не міг здобути на їжу...

Проте й бігти ввесь час він не міг. Захеканий, він спинився біля малого лісового струмочка. Струмочок гадючкою звивався поміж корінням дерев, подекуди навіть зникав у густій траві, що нею він обріс так, як бородою у старих чоловіків обростає рот. Він раптом відчув спрагу і, присівши, зачерпнув у пригорщу води, напився. Пройшовши трохи понад струмочком, він натрапив на мале плісцє. Течійку перегородила якась ломака, на неї намоталося старої трави, а ту траву замулило, і вода тільки потроху просочувалася далі.

Добрий бог Світило кинув у це досить глибоке плісцє свою світляну пляму. І в цій чистенькій воді він побачив свій подряпаний вид: подряпини були на лобі, на щоках. Навіть його ніс із вивернутими ніздзями мав на собі засохлу кров. А очі були такі перелякані, як у малого зацькованого звіра...

Страх же його не кидався ввесь час. Адже він чув учора в цьому моторошному лісі навіть грізний рик шаблезубого тигра, що прогрімів тоді на землі так, як гримів грім на небі...

Але тієї його очі угляділи в плісці кілька пуголовків, і він їх уловив у пригорщу та жадібно проковтнув. Але хіба тих пуголовків наїсися? Спало було йому на думку пошукати хочби якихось ягід, та він зразу ж схаменувся: небезпечно було йому, беззбройному, затримуватися. Та й біля тих ягід міг бути ведмідь, - ведмеді ж, як і люди, люблять ягоди їсти.

Але саме тут, біля плісця, трапилася йому й знахідка. Він висмикнув ломаку, що зробила була гребельку на струмочку, обчистив її від трави та мулу, вимахнув у руках - була така замашенька. А це вже була хоч сяка-така зброя. Хоч і не проти шаблезубого тигра зброя, а все таки він уже був не з голими руками...

Далі він знову побіг уже з цією ломакою в руках. Біжить, вдивляється в про́світи між високими стовбурами дерев, а тієї галявини, де його божиця й зброя, як нема, так нема. Чи не збив його з тропи той, цур-пек йому? Він плюнув в один бік і в другий, щоб відігнати лиху годину. І це ніби трохи допомогло. великий бог Світило своїми пальцями-променями вказав йому трохи інший напрямок...

Біжить, вихиляється між стовбурами /добре, що гушака покищо не було/, а як замориться, придерже трохи ходу, пересапне - та й знову в ноги, бігти! Він згадав, що перед галявиною був гушак, а його, того гушака, таки довго не було.

Аж, нарешті, гов-тиру! Гушак спинив його. Тут уже треба було продиратися, розхилиючи руками тонкі стебла та гілки, обережно й по малу ступати ногами, щоб не поколотити їх. Зате згори вже на повну силу сяйнуло лице бога Світила /бож куці були невисокі/. І він незабаром вискочив на свою галявину. А як розігнався до своєї божиці, то аж стовбула став був недалеко від неї, заборсавшись у ще мокрій після нічного дощу отаві.

Але ще з землі, задерши голову, він, щасливий, побачив усміхнене обличчя своєї божиці. Бог Світило заливав сяйвом усю галявину, а в її осередді й божицю. Підхопився щасливець на ноги, вимахнув раз чи два своїми довгими ногами - і побачив /о, яка радість!/: його лук, стріли, кам'яна сокира і все інше його знаряддя полювання й праці лежало там, де він його залишив попередньої ночі.

Мертвого Гав-гава, його жертви для божиці, не було. Це був знак, що божиця таки прийняла цю його жертву. Тим і врятувала його,

як він, беззбройний, спав уночі, а тепер приязно усміхалася до нього. Наче й її страшного "відьомського" зуба, що його він їй устатив на пострах ворожим силам, не було видно.

Він упав перед своєю захисницею навколішки, підніс руки й очі вгору, повний вдячності за все, за все... Дякував і, відчувши дошкульний голод, благав її допомогти вполювати сарну.

А що божиця увесь час була ласкава в сяйві доброго бога Світила, який вийшов уже майже на середину блакитної покрівлі світу - неба, то він, самотній у цьому ще чужому для нього лісі мисливець, з надією підвівся на ноги. Обкинув поглядом усю галявину та не такий уже тепер страшний, як учора, мур лісу, що оточував її. На галявині не було нічого живого, окрім метеликів, що мерехтіли в сяйві бога Світила. Як відірвані пелюстки з тих квітів, що над ними вони літали.

Він розумів, що хоч ця галявина, з її буйною отавою, - принада для сарн, ба, може, й для оленів-велетнів з гіллястими рогами, але поки він тут буде, ніщо й не вігулькне з лісу. Йому треба сховатись. Та й не тільки сховатись, а може й пошукати десь у лісі тепер, як у нього була зброя, можливу здобич. Іти туди, в той бік, звідки прийшов, годі було: він міг поналякувати і сарн і все інше полохливе, як біг.

Мусів тепер піти в протилежний бік, туди, де було кудлате дерево-страховище, що мало не від землі було вкрите густим листям. Хто зна, що за тим деревом? А може там вилежується шаблезубий тигр, що теж чатує на сарни?

Але наклав стрілу на тятиву, натягнув її й обережно, майже навдїбки, щоб не шелестіти травою, що була по коліна, пішов у напрямі до того дерева. Його очі, вуха й усе тіло були напружені так, немов би він мав от-от стрибнути на свою здобич.

Підійшов уже був до того дерева, коли це шасть! Якийсь малий звірок... чи не шакал чкурнув у гушак, що був за деревом. Він, ми-

сливець, аж підскочив з несподіванки. А потім, перечекавши трохи та роздивившись краше, таки пішов під гілля того дерева. Тільки ж мало не посковзнувся, наступивши босою ногою на якусь слизьку, свіжообрізену кістку. Роздивився уже в тіні дерева і побачив ще такі кістки. Було ясно, що це були кістки його Гав-гава. Поблизу лежала й його пошматована руда шкіра...

То це та погань украла в його божиці! А втім, божиця кісток не могла їсти, вона об'їла тільки м'якеньке, а ці злодюжки порозтягали покійдики — кістки та шкіру.

Вирішив трохи постояти під цим деревом, — з нього, листатого, було добре місце й для засідки на сарн.

І він не помилився. По якомусь часі з правого боку, де ліс був найрідший, а гушака зовсім не було, — чах-чах! вибіг на галявину сарнюк. Блискавконогий красень, з високопіднесеною на тонкій шиї, оздобленою малими ріжками головою. Вибіг майже насередину, розглянувся, чи немає поблизу небезпеки. А потім почав спокійно пастись.

Людина-мисливець, що сховалась під густолистим деревом, перестала дихати. На всякий випадок навіть прихистилась за стовбур дерева, але вихилила голову і пасла очима-голками цього красеня-ласуна. Ситого, аж блискучого.

Без сумніву, це добра божиця післала своєму творцеві й жертводавцеві таку пишну здобич! І він, мисливець, шепотом уже дякував їй, обіцяючи найбільшу жертву, пайку найкращого м'яса з цієї здобичі.

Божиця почула це його шепотіння: сарнюк ступнув ближче до мисливця, став так боком, що його стрілою можна було легко влучити в груди, в серце.

І мисливець висунувся безшелесно з-поза стовбура, став на одне коліно, натягнув тятиву — і бринь! Стріла вп'ялася сарнюкові прямо в шию, близько грудей...

Ужалений смертельно, сарнюк підскочив уго-

ру, а потім поточився й упав усією вагою на бік.

- О-а-а! - вихопився з горла стрільцеві крик перемоги, відбившись луною на протилежному боці галявини. - О-а-а!..

З того ж боку, з найвищого дерева злетів невидний перед тим гайворон і ввігнув дугу над галявиною, сподіваючись, либонь, для себе поживи. Але зразу ж шугнув і вгору, бо на галявину, із своєї засідки вибіг мисливець, здобувець цієї поживи. Коли він підбіг до сарнюка, той ще дригав ногами, але його чудова, оздоблена ріжками голова лежала вже в траві-отаві майже непорушно, тільки одне його видне стрільцеві й живе ще око поглянуло з докором в жадібні, хижацькі /він же був голодний! / очі вбивника.

Мабуть, не витримавши цього докору, мисливець вихопив із-за свого пояса-опинала кам'яну сокиру і рубнув нею по тій чудовій голові. Сарнюк витягся й застиг мертво. Тепер це вже було готове до споживання м'ясо, а не жива істота!

Мисливець висмикнув стрілу із шиї впольованої здобичі і кинувся мерщій із нею, кривавою, до своєї божиці та й помазав з побожністю тією кров'ю їй губи.

Божиця глянула на нього задоволено й приязно. А в цьому їй допоміг добрий бог Світло, що стояв уже посеред чистого неба.

Але власний шлунок мисливця не дозволив йому /мисливцеві/ довго молитися божиці. Він метнувся до своєї готової їжі, ліг животом на землю, припав товстими губами до рани в шиї убитого сарнюка і взяв жадібно пити гарячу кров. П'явкою уп'явся. Пив, пив, пив - і zarazом відчував, як разом із сарнюковою кров'ю вливається в його тіло сила. Пив майже до нестями, донісхочу. Та, кінець-кінцем, відчув, що більше не може. Відірвався від рани, намацав обік себе якийсь лопушок і заткнув ним тую рану. Щоб кров даремно не розливалась: вона ж просто цебеніла...

Його товсті, кожна як його палець завтов-

шки, губи були закривавлені, кров потекла на його волохаті груди. Та він на це не зважав — губи облизав, по грудях тернув долонею. А в голові: о, він тепер житиме!

А це ж був тільки початок його їжі! Напереді в нього був іще смак м'яса! А тепе м'ясо він ще й підсмажить на вогні! От тільки треба вогню "викрутити"...

Божиця дала йому дві свої сухі гіллячки, що лежали біля неї зарослі травою. Одна, більша, була трухлява, з розколиною вздовж неї, а друга, менша, з твердим кінцем-сучком. У божиці ж таки, внизу на її сухому стовбурі, він знайшов сухий мох, до нього додав трохи сухої трави, запахнув це в розколину більшої ломачки, застромив у розколину твердий кінець меншої — і взяв "викручувати" вогонь. Більшу ломаку він придушив на краях ступнями своїх босих ніг, щоб не крутилась, а меншу викручував між долонями своїх рук, ніби розтирав її.

Довга це й марудна була праця. Піт йому з похилого лоба котився, заливав очі, та він знав, що вогонь буде: не вперше це робив.

Великий і добрий бог Світило допомагав йому своїм теплом. І нарешті — о радість! Трухлява ломачка затлілась, жаривом узявся мох — спалахнула вогнем суха трава. Він схопив більше сухої трави і в тому віхті роздмухав полум'я.

Ці дві перші ломачки стали початком його багаття. Він визбирав решту сухих гілок біля своєї божиці, кинув їх на ті дві, і вони також стали горіти. Побіг швиденько під оте листате дерево, де знайшов сухе листя й гілки. І це багаття спалахнуло вже на повну силу.

Тепер новий крик людини, здобувця вогню, розітнувся на всю галявину, ударився луною об мур довколишнього лісу. Це ж у його руках була ще й нова зброя проти всякого звіра! Навіть шаблезубий тигр тепер був йому не страшний! Звірі ж бояться вогню якнайбільше...

Крім того, це ж був ще й його притулок улі-

совій самотності. Він зможе біля цього вогню навіть спати вночі, і ніякий звір не нападе на нього.

Але насамперед наїстися смаженого м'яса! Він узяв вирізувати своїм крем'яним ножом шматки найкращого м'яса, настромлював його на велику шпичку і, припикши з усіх боків, їв. Аж губи гарячим пік, але хапливо їв, їв... За два дні наїдався. Навіть про божицю був забув - не дав їй зразу м'яса. Зробив це геть пізніше. Але вона була й далі добра - не розгнівалася.

Якась хижа лісова дрібнота, почувши запах смаженини, пробувала показувати свої носи з гушаків. Але йому досить було тільки ткнути, як вона зникала. На високому дереві з'явився знов той гайворон, що спробував був з самого початку знизитися до здобичі на галявині, похмуро гріхнув, але на гайворона мисливець ані поглянув...

З-під кореня одного поблизького дерева витікало невеличке джерельце свіжої води, - він спрагло припав до нього й напився з великим смаком.

Як уже був усім задоволений, ліг у холодку отого кудлатолистого дерева відпочити, - у холодку, бож бог Світило вже добре припикав на галявині. Цього дерева він уже зовсім не боївся, - навпаки, вважав його своїм пристановищем. Але не спав. Минулої ж ночі він таки добре виспався! Та й було тепер у нього в голові так багато всякої всячини, що якби й хотів спати, то не заснув би.

Він узяв тепер думати про ту свою дівчину, що лишилася в громаді, про дівчину з такими очима, як колір чистого неба, та з такими косами, як сяйво великого бога Світила.

О, так, він тепер уже тієї очі й ті коси здобуде! Є в нього тепер місце, де тую дівчину він зможе прихистити, - оця галявина з божицею, і є чим годувати! От тільки треба почекати до вечора...

Надвечір, як бог Світило ще навіть не сховався за верховіття дерев, він витягнув свою

здобич на своє густолисте й широкогіллясте дерево, уклав цю купу м'яса між розсохуваті гілки так, щоб не впала. Уклав досить високо, щоб ота хижа дрібнота не досягла. Для більшої певности зробив ще під тим деревом мале багаття, але прикрив його зверху намоченим у воді листям. Щоб тільки куріло, а не горіло і тим відстрашувало звіроту. Та й відвихнутися він мав не надовго. Сподівався, що за малий час приведе сюди свою дівчину, оту свою мрію.

Ще завидна він пішов у тому напрямі, звідки прибіг уранці. Тепер не біг, а йшов помалу. Він мав вийти з лісу на те узлісся, де проспав минулу ніч, а потім, уже потемки пробратися аж до своєї колишньої громади. Йшов у всеозброєнні. Мав із собою не тільки лука з стрілами та кам'яну сокиру, а ще й головешку, якою вночі міг навіть шаблезубого тигра налякати. Тією головешкою він час від часу помахував, щоб не погасла.

У лісі він ні на які небезпеки не нахопився. На узлісся він вийшов тоді, як уже бог Світило пішов спати, тільки десь на межі світу ще стирчали його розчепірені червоні пальці. Перед ним розляглася широка рівнина. По тій рівнині ходили поміж кущами вечірні тіні. І він пішов між тими кущами, як одна з тих тіней. Де кущів було менше, він навіть пригинався: десь іще міг наскочити на якогось свого колишнього співгромадянина.

Коли він дійшов до селища, уже зовсім спочіло, а на небі заблимали малі діти бога Світила - зірки.

Він знав, що найчуткіші в селищі собаки, але не боявся їх: всі собаки його знали і якби й виявили його, не наробили б гвалту.

Добре було, що курінь його дівчини та її матері був з того боку, звідки він підходив. Він присів під одним кущем, щоб подумати, як йому краще наблизитись до того видного вже в темряві, як покладена на землю велика шапка, куреня. Інші такі шапки чорніли далі...

Вирішив далі повзти. А повзти було досить

зручно, бо тут був пісок /селище ж було над річкою/. На ліктях і колінах ліз, бо в руках мав лука й головешку.

Його наближення, справді, перші почули собаки його дівчини та її матері - старий пес та мале цуценя. Пес гавкнув глухо, як у воду, а цуценя задзявуліло тоненько, дзвінко.

Але він стиха до них обізвався, і ті прибігли до нього, лащачись, як до свого. Він погладив старого між вухами, а цуценя навіть узяв на руки /сів, поклавши обік себе лук і головешку/.

На цей гавкіт вилізла з куреня сама його мрія, його дівчина. Гукнула на собак, щоб довідатись, що їх стурбувало.

- Цсс! - обізвався досить голосно її коханий. - Це я... я...

- Ти?

- Я, люба...

Вона прибігла до нього, сіла-впала біля нього, притулилася гарячим молодим тілом /булаж тільки в поясі-опиналі, як і він/ до його тіла, обхопила руками за ший. А потім обоє завмерли в довгому, запаморочливому поцілункові...

- Я вполював сарнюка! - прошепотів, нарешті, він в її гарячі уста. - Великого, ситого. Буде для нас на багато-багато днів. Ходім! Тільки візьми з собою свого малого Гавгава, щоб з нього виріс нам великий друг. Бо я свого приніс у жертву своїй новій божиці. Я створив божицю, і вона мені допомогла вполювати сарнюка. Вона нам обом допомагатиме... Ходімо зараз! Бо ще хтось почує, що я тут...

Вона мовчки кивнула на знак згоди головою, кинулася меткою тінню до куреня /мабуть, щоб сказати матері/, але миттю вискочила звідти, вхопила на руки цуценя...

І вони швиденько, майже підбігцем пішли, навіть не пригинаючись. Були ж майже невиднів нічний темряві...

... На галявині в лісі, біля божиці вони розпалили знову багаття. Він нагодував свою наречену свіжим м'ясом так, як та, живши з ма-

тір"ю /хто був її батько, вона не знала/, давно вже не їла. Потім вони цілувалися, милувалися, видивлялися одне одному в очі при світлі палахкітливого багаття. Вони були такі щасливі, як бувають щасливі першої шлюбної ночі всі взаємозакохані.

А їхній шлюб благословила їхня добра божиця, сказавши: "Плодіться і розмножуйтесь і заселяйте оцю галявину, вашу власність, та й увесь довколишній ліс!" І з її благословення та під захистом багаття це новопостале подружжя провело свою першу шлюбну ніч біля неї своєї божиці.

А вже вранці, як вони попрощалися, їхнє подружжє життя привітало різноголосе лісовептаство. Раніше, у своїй великій скруті будши, він на цій галявині майже не чув цих солодких пташиних співів. А тепер, сівши біля своєї жінки, що лежала на м'якій траві-отаві, з розкинутим навколо голови ясним волоссям та з відкритими для поцілунків не тільки свого чоловіка, а й великого бога Світла: гурдьми, він сказав:

- Слухай, як співають! Це вони для нас, моя любенька, співають!..

І припав гарячими устами до тих чудових гурдей, цілував навколо брунатних жолудиків-соочків, - цілував, цілував. А потім пішов вище, до її шиї, ніжної, вигинистої, як у золотій гадючки, шийки. А відтак скакіць! та й уп'явся губами в її розтулені, як у великої квітки пелюстки, губки. Вона обхопила його шийку обома своїми гарячими руками - і вони злились у нестямному ранковому коханні...

Спочатку їхнім пристановищем і була оця левада-галявина. Але залишатися довго на ній їм не можна було. Сюди ж божиця мала приганяти сарни їм на поживу. Тим то він незабаром збудував на такому розлогому великому дереві, як оте кудлатолисте, що з-під нього він уполював сарнюка, курінь-хижу. Виплів цю хижу з гнучких гілок та ліян, а долівку заслав м'якою травою-отавою, що правила їм за подружню постіль. З дверей цієї хижі звисала ви-

плетена з ліян драбина, яку вони на ніч могли підтягати вгору. Поки Гав-гав був малий, вони брали його до себе в хижу, а як він з часом став виростати на доброго пса, то почали лишати його й долі, під деревом як сторожа. І він швидко ріс, цей сильний, пружкотілий сірко. Уже було не раз, що він бундував грізний рик шаблезубого тигра, що дуже лякав незвичну до лісового життя жінку...

Сам господар засідав і далі під прихильним до нього деревом на сарн, що їх насилала на галявину божиця. Убивав тільки тоді, як кінчалася м'ясо попередньої здобичі. А так сарни могли собі спокійно пастися на буйній леваді галявини. Отак вони й жили в цьому добрі та достатку...

З вдячності до доброї божиці він, як мистець, ще більше удосконалив її образ. Він побитинав на ній зайві гілки, залишивши тільки ті дві, що скидалися на піднесені в молитовному пориві до великого бога Світила людські руки. Стовбур зрізав угорі так, що залишалося саме чоло. А теє чоло він прикрасив різнобарвним пташиним пір'ям, як короною. І в тулуб одягнув у шкірки різних дрібних звірків, яких допомагав йому ловити Гав-гав...

Сталася в їхньому житті й надзвичайна подія. Коли він одного разу засів на сарну, з протилежного боку стрибонув на ту сарну той шаблезубий тигр, що досі був десь далеко у безвідах та в безслихах лісових нетрів, стрибонув і вгородив ті свої страшні ікла в нещасну жертву. У першу мить стрілець задрев'янів був з ляку. Він же й на нього може, той звірюка!..

А що його стріла, націлена на сарну, була на натягнутій тягиві, то вона ніби сама собою дзизнула в тому напрямі, - дзизнула і вп'ялася в шию страшного хижака. Тигр скрутився в клубок, ніби хотів вирвати з своєї шиї несподівану напасть, та потім беркицьнув разом із мертвою сарною на землю...

Мисливцеві було ясно, що це божиця допомо-

гла йому в цій великій удачі: сарна й тигрюка, здобуті разом. Особливо його радувала перемога над тигром. Тож він, оббілувавши його, під час молитви накидав урочисто цю шкіру, як мантию на свою божицю. А в будні, вночі, як було холодно, подружжя вкривалося нею.

П е р е м о ж е ц ь !

Одного дня його жінка хотіла була по́тайки пройти до своєї матері в громаду /як це вона звичайно робила/, але незабаром прибігла назад і з плачем накинулася на нього, свого чоловіка:

- Бац, якби був не сварився з громадою, то й ми б оце мали мамутове м'ясо! Уже ті зайці, черепахи та гави набридли... Та й зайців не було б, якби не мій Гав-гав...

Він сидів під деревом біля драбини з ліян, що звисала від їхньої хижі на тому дереві. Робив стріли до свого лука. Біля нього лежав, відкинувши хвоста, Гав-гав, великий сірко, що виріс із того цуценяти, що його принесла колись із собою як посаг його теперішня жінка. Звідси оте досить часто чути в родині "мій Гав-гав". Сірко хвоста відкинув, як непотрібного, але голову тримав високо, стежачи очима за рухами рук господаря, а гострими чуйними вухами прислухаючись до всяких шелестів та інших звуків, що їх у довколишньому лісі ніколи не збувало. А ну ж там щось живе наблизиться, таке, що його слід ухопити й принести до господарів, або таке, що його треба прогнати!

Удень їхній ліс ніколи не мовчав, особливо невгавало дрібне птаство, що висвистувало, вицьвірінькувало, тьохкало десь там у верхів'ях. Але птахи для сірка були недосяжні, а от як щось унизу, на землі прошелестить чи й беззвучно прошмигне між стовбурами так, що це впаде йому в око, то це його, сіркова, робота...

Почувши тепер з уст господині свою прозивку "Гав-гав", сірко уважніше нашоробив вуха. Але господар поклав на його гладеньку, пругку спину свою руку, і він заспокоївся. А водночас господар і голова родини підвів здивованосховані під бровами-острішками очі на свою схвильовану жінку, нічого спочатку з її крику не зрозумівши.

Мамутове м'ясо? Що вона верзє? Адже й ті, що не сварилися з громадою, давно вже не бачили такого м'яса! Ге, мамут! Це тобі не сарна чи навіть олень-велетень із гіллястими рогами! Мамута навіть громадою нелегко перемогти! Це така сила, що й усю громаду перетопче своїми ножищами та її курені порозкидає своїми страшними бивнями та сильним хоботом. Та й давно вже не було чути, щоб десь було мамути в їхній місцевості...

- Ти ж хоч скажи допуття, звідки в тебе ця примха! - вже нагримав на жінку. - Чи не матуся натуркала тобі такого в голову? Так ти ж туди, либонь, і не дійшла, бо чомусь швидко повернулась.

З них же вже було не таке подружжя, щоб, мовляв, тільки цілуватись та милуватись. Та й їхні роки вже далися взнаки: жінчина вродя прив'яла, не така вже привабна стала, волосся в неї на голові збилося в якусь куделю, а його вид заріс сивуватим уже волоссям, як їжак голками-колючками. Проминуло ж уже багато часу після того, як вони поєдналися, як він, вигнаний із громади за зневагу старого громадського бога, викрав її й завів у цей ліс.

Вони жили край лісової галявини /хоч їхня хижка й була схована між деревами/, під захистом божиці, що її він сам, вроджений мистець, ще на початку свого поселення в цьому лісі створив посеред галявини із сухої верби. У них уже була дочка майже на порі, та й синок її догонив. А жіночка його вдалася - нівроку їй! - таки сварлива і частенько збивала бучу в родині. Іноді сварки між ними виникали через якісь дурниці, а найчастіше через тещу /він не любив тещі, як і всі зя-

ті/ та через дітей. Матері вона носила щось із їхньої поживи, і це його чомусь дратувало. А про дітей казала, що от, мовляв, дочка росте, а де вона знайде собі пару, як сидітиме в цих нетрях, на безлюдді? А в хлопця звідки набереться чоловічої сили, як він їстиме тільки їжаків, гав та хробаків усяких?

Не раз було таке, що він і бив її...

Але коли вона останнім часом починала нарікати на погані харчі, як от хоч би й ув'язку з мовою про "силу" в хлопця, то в нього рука якось не зводилась на неї: на харчі в них тепер стало, справді, сутужно. Це була правда. Але хіба він винен у цьому?

Чимсь не догодили люди /а не тільки він із жінкою/ великому богові Світилові, і цей бог наслав на їхній край страшну посуху. Його гнів - спека пожерла все зілля, навіть поскручувала листя на деревах, повипивала воду з джерел. І на їхній галявині, де стояла божиця, трава-отава геть чисто висохла, а земля порепалась. Отож сарни кудись і змандрували, шукаючи паші, давно вже не появлялись на галявині, де він передніше легко підстрілював їх із лука.

Води вони - ця самотна в лісових нетрях людська родина - ходили пити до одного досить далекого болота, та й там її ставало дедалі менше.

Своєї божиці він уже навіть не благав, бо знав, що посуха не в її владі. Та й сама вона, божиця б то, виглядала тепер жалюгідно. Колись вони із жінкою прикрашували її квітами, а тепер не тільки квітів, а й свіжої травички ніде не знайдеш. Не годилося на прикрасу як клечання й гілля з дерева, із тим поскручуванім та пожовклим листям...

Ставало часом страшно й йому, як він думав про те, що буде з ними, як гнів бога Світила потриває довго. А як його, цього великого бога, уласкавити, він не знав. Йому, правда, спало на думку, що той бог, мабуть, хоче людської жертви, але таку жертву мала б принести громада, всі гуртом, а не він із сво-

сю родиню. В цьому останньому разі він мав би заколоти котрогось із своїх власних дітей, але він боявся навіть натякати на таку думку своїй жінці...

Ці думки мучили його, не давали вночі навіть спати...

А тепер от його жіночці заманулося ще якогось мамутового м'яса! Тож він тепер, підскачавши в гніві, аж ногами на неї затупотів:

- Кажи, де ти бачила те мамутове м'ясо!

І та, аж захлинаючись у поспіху /вона ж бігла назад! та й новина не абияка!/, сказала, що вона, справді, до матері не дійшла. Хотіла занести трохи зайчини /в руках у неї була тая зайчина, заяча нога/ - і не дійшла... Вона побачила... вона побачила ще здаля, щона трясовині, біля річки загруз величезний мамут... Він, мабуть, хотів там попастися, бо тільки там, на тій трясовині, є тепер трава... І загруз... Туди збіглися всі чоловіки, кидають на того мамута списи та каміння...

Загруз мамут?! О, це, справді, подія не абиякої ваги! Хоч прожив він уже чимало часу, але мамута бачив тільки раз, як був ще хлопцем. Того мамута їхня громада не вполювала. Навпаки, мамут потоптав тоді багато чоловіків, жінок і дітей, порозкидав майже всі їхні курені. А він, разом з іншими хлопцями, врятувався, сховавшись далеко від селища між кущами.

Отож щоб не сталося й тепер такого! А ті там, громадяни, з камінням та своїми хлоп'ячими списиками, навряд чи впораються з тим страховищем. А лук і стріли є тільки в нього, у першого винахідника цієї зброї. Ніхто там не знає, з якого гнучкого й пружкого дерева його робити, з чого зсукати міцну тятиву. Та й стріляти з нього треба вміти. Завдяки цьому винаходові він і відважився тоді зневажити старого бога громади, нікчемного бога. Хоч, кінець-кінцем, і мусів тікати в ліс: все таки громада - великий чоловік.

Але тепер він себе, з цією зброєю, покаже! О, ще й як покаже!

Він перевісив через плече зв'язаний пучок стріл, ухопив у руки лука з однією стрілою і подався в тому напрямі, звідки щойно прибігла його жінка.

Жінка притьмом кинулася була за ним. Злякалася: його ж там могли убити, — а що вона робитиме з дітьми без нього? Уже й каюлася, що принесла таку звістку.

— Чи ти здурів? — гукнула. — Вернися!

Та він тільки рукою відмахнувся від неї. Прогнав і Гав-гава, як той вистрибом побіг був за ним. І зник у гушаку...

Те, що впало йому в очі, як він вибіг на рівнину, було приголомшливе. Власне, він ще з лісу почув страшений мамутів рев-мукання на тлі ледве чутного, як комариний писк, людського галасування. Але те, що він побачив, було ще страшніше. Було страшне й... привабливе. Мамут — то була гора живого м'яса, але тую гору треба було ще здобути.

Мамут ніби сидів на задніх ногах, а голову із могутніми, закрученими вгору бивнями та загрозливо-гнучким хоботом і передні ноги підніс угору і ревів-стогнав на всю околицю. Насправді він не сидів, а таки загруз задніми ногами по саме черево. Але, очевидячки, ще не було певности, що він загруз невилазно, бо ті, що на нього нападали, ота дрібна галаслива комашня, трималася оподаль. Мамут же міг ще знайти дно в тій трясовині і таки вибратися на тверде! А тоді буде біда!..

Коли наш лісовик підбіг ближче, то побачив, що ті мисливці хоч і кидали на мамута свої списи та каміння, але здебільшого не докидали. А як окремі списи й позастрявали в мамутовій спині, то такі уквілини не могли його вбити.

Це ще здаля, біжучи, усвідомив лісовий мисливець з луком. Він навіть зневажливо посміхнувся десь там у себе всередині: "Овва! Вони думають отими хлоп'ячими паличками та камінцями дати раду з цією силою!" А ось він, із своєю зброєю... Тільки він, винахідник нової зброї — лука, знає, як цю гору живого м'я-

са здобути. Своєю маленькою стрілкою він зразу покладе цю гору м"яса...

І він, забувши про небезпеку для себе, як вигнанця, від своїх колишніх співгромадян, кинувся на поле бою.

Коли він, вигнанець, замішався між юрбою, ніхто ані глянув на нього: очі всіх були скеровані на ту живу гору їстівного. Та й його вже мало хто з цих людей міг упізнати. Він же був геть чисто на виду зарослий, а розку́стране волосся спадало з голови на плечі та й на очі налазило, і він уже не був схожий на того молодика, що його громада колись вигнала з-поміж себе. Та й одягом, поясом-опиналом з козячої шкіри він був такий, як і всі. Тільки блискучі очі цього завзятця могли зрадити його як "несвого". Але серед громадян більшість мисливців - це була молодь, часто навіть безвуса, що взагалі не могла його знати. А головне, що увага всіх була тепер зосереджена на горі живого м"яса! Усі ж тепер жили надголодь...

Мисливцеві з луком не треба було дуже вибігати наперед: його стріла могла легко долетіти до мамута, вистрілена з-поза метушливої юрби, через її голови. Йому треба було тільки націлитися і влучити мамута в око, а тим самим і в мозок.

Він зупинився на мить, прикинув на око мету націлювання - і дзиз! Стріла з гострим, як голка з риб"ячої кістки, крем"яним вістрям пурхнула прудкокрилим птахом та й уп"ялася страховищу в самісіньке око...

Гора живого м"яса захиталася... захиталася, а тоді помалу лягла на свій протилежний від стрільця бік. І рев-стогін її обірвався...

Юрба мисливців завмерла, вражена таким дивом. Якусь там мить люди ще не йняли віри своїм очам. А потім як не розітнеться гуртовий переможний крик. Застричали в пориві радості, затанцювали, вимахуючи списками...

А відтак раптом усі вмовкли. Яка це сила поклала так зручно й приступно для них цю го-

ру вже неживого м'яса? Який бог допоміг?

- Я! - вигукнув гордо і вибіг сміливо наперед переможець. - Ось цим! - вимахнув він луком в одній, правій руці, а другою, лівою підкинув, щоб бачили /про всякий випадок!/, запас стріл, перевішених через його плече. - А допомогла мені моя нова божиця, що там...у лісі...

Він сміливо показав рукою вбік лісу.

Усім було ясно, що цей великий учинок - його перемога: в оці неживого вже мамута стирчала його стріла. Старші з громадян уже впізнали його, але й вони визнали, що не їхній старий бог допоміг у цьому. Вони ж із самого ранку воквали безуспішно з мамутом, а той старий бог не допомагав їм. Допомогла у цій перемозі якась інша божиця, нова, та, що в лісі.

І всі, як один, старі й молоді, бородаті й безбороді загукали:

- Слава героєві! Хвала новій божиці, що дала стільки м'яса усій громаді! Урятувала від голоду тепер, коли посуха...

І цей лісовий герой-переможець урочисто повів усю громаду до новоздобутої гори м'яса. А з селища, від куренів бігли жінки й діти, шкандибали старі, щоб узяти участь у розподілі здобичі.

Щоб досягнути до вбитого мамута, треба було йти хитливим килимом з трав'яної повстини, що вкривала трясовину. Людська вага була не така велика, щоб той килим прорвати, а мамут ліг усією своєю тушею на широкій площині і через те не міг зразу затонути. Та й трясовина могла бути небездонна.

За якусь там мить людська комашня опала це готове вже м'ясо, і, хто чим міг і як міг, взяли шматувати, краяти це м'ясо, а відкраявши чи відколупнувши, глтали сире. Вилазили на тую гору, на спину - і рубали кам'яними сокирами, краяли крем'яними ножами, виривалируками й їли. Давали жінкам, а ті ділилися тим м'ясом із дітьми. Коли якась група відкраявала більший шмат, то вже гуртом виносили на

сухе та перетягали в селище.

Усі знали, що тепер роботи буде не на один день, а тим часом хотіли зробити якнайбільше ще цього дня. Працювали з усіх сил, аж поки великий бог Світило пішов на спочинок і гору м'яса почав укривати вечірній присмерк, а по всій рівнині побігли швидкі тіні. Та й працювати біля цієї здобичі ставало небезпечно. Котрийсь там із необережних зісковзнувся з мамутової спини та й б'улькнув попри неї в трясовину, втонув.

Тоді дію перенесено в селище. Незабаром посеред майдану запалажкотіло всегромадське багаття, розквітло великою в темряві квіткою. На цій "квітці" кожне кинулось смажити м'ясиво. Настромлювали на довгі, загострені лопати, обертали над язиками полум'я і так смажили. Готовим підсмаженим м'ясом обпікали руки, губи, але їли, їли, їли... Між дорослими крутилися жваві дітлахи та собаки, — і дітям давали, і собакам кидали. Це ж за стільки часу допалися до такого добра! А більшість із громадян уперше таке м'ясиво їли. Уперше в своєму житті мамутове м'ясо їв і наш лісовий герой-переможець...

Але він не забув і про свою родину. Коли місцеві, понаїдавшись, почали витанцьовувати та виспівувати, він два чималі шматки, один для родини, а другий для своєї божиці, відтягнув забіч, сховав у темному за кущем місці. Такі шматки, щоб їх можна було перекинути через плечі й понести...

Крім того, в нього було на думці ще й інше. Відвівши набік одного з юнаків, він намовив його, щоб той приніс сюди старого бога, того дерев'яного надолобня, що через нього його колись вигнано з громади. А як той притарбанив це обвішане шкірами усяких звірків неоковирне опудало, він, сам герой-переможець, ухопив його й швиргнув у найбільше полум'я.

Танці на мить були спинились, але ніхто й не ахнув. Тільки один якийсь дуже старий дідок перелякано прошамкотів беззубим ротом:

- Видибай, боже! Видибай...

Дідка ніхто не підтримав, і він злякано вмовк: боявся, щоб його не вигнали з цього всегромадського бенкету, не позбавили давно небаченого м'ясива.

Та й старий бог виявив себе цілковитою нікчемою, швидко згорів з усіма своїми прикрасами.

Як усі вже були досхочу уконтентовані, лісовий герой-переможець виступив перед громадою з промовою, закликаючи всіх піти із смолоскипами в ліс до його божиці і там їй подякувати за такий щедрий подарунок, за велику здобич.

На цей його заклик відгукнулася передусім молодь, і незабаром урочистий похід, з численними, запаленими смолоскипами, рушив у напрямку лісу. Усю широку рівнину освітили ці рухомі вогні, ніби великі небесні зорі спустилися з нічного неба на землю.

Перед вів сам герой-переможець, який знав добре найкоротшу путь до своєї галявини.

У лісі смолоскипи робили нечуваний переполох. Соби, кажани та всяка прихована в гущаках звірота розліталися та розбігалися увсебіч...

Але до галявини цей похід прийшов аж пізно вночі.

Галас та вогні перелякали героєву родину. Жінка й діти подумали, що їхнього господаря й батька в громаді вбито, а тепер громадяни прийшли й їх та їхню божицю знищити. Вони, перелякані, повибігали, спустившись по драбині, з своєї хижі та поховалися в найгустішому гущаківі... І Гав-гава з собою забрали.

Їхній господар та батько передбачав цей можливий переляк своєї родини, а через те передусім кинувся до своєї хижі. Не знайшовши їх удома, він узяв їх гукати, казав, щоб не боялися, і вони поприбігали до нього. І Гавгав із ними, - тепер вістрибом забігав навколо узз'єднаної родини.

- Я вбив мамута! - промовив з гідністю голова родини й батько, передавши жінці великий шмат мамутини, принесеної на плечі /дру-

гий шмат він лишив біля ніг божиці./- Оце ба-
чите? Своєю стрілою в око влучив... Ходімо
туди! - махнув рукою вбік галявини. - Не бій-
тесь...

Але перш ніж вертатись на галявину, він по-
ліз у хижу /а жінка за ним, щоб там покласти
мамутину/, узяв там шкіру шаблезубого тигра
і, злізши додола, поніс її до божиці. Жінка,
дочка та син поспішили слідком за ним. Тільки
Гав-гава лишили стерегти хижу.

Уздівши накинуту на плечі героя, як одяг,
шкіру страшного хижака, юрба громадян схви-
льовано загомонила:

- Так він і тигра може вбити!

- Шаблезубого... дивіться...

- Слава героєві!..

Але він зняв із себе тую шкіру й урочисто
надів її як мантию величі на божицю, - пере-
дні лапи прип"яв до її піднесених угору рук,
а шкіру з голови натягнув, немов відлогу, на
її голову. Ще й два страшні зуби-ікла пов-
тикав /бо захопив із собою ще з хижі/ обабіч
рота. Він же був мистець і знав, як це зро-
бити!

Грізна стала божиця в такому вигляді, в сві-
тлі смолоскипів, що відганяли геть від неї
нічну темряву, та могутня божиця, що допомо-
гла героєві вбити навіть мамута, врятувала від
голоду всю громаду. Самим цим виглядом упо-
коряла присутніх.

І всі впали навколішки в молитовному стра-
сі. Тільки смолоскипи підносили вгору, витя-
гаючи якнайвище свої руки. Смолоскипи пала-
ли, як рухомі нічні квіти розцвітали...

А герой і творець цієї грізної й доброї бо-
жиці голосно, аж луна пішла по лісі, заспі-
вав:

Захиснице наша, божице велика,

Будь славна навіки!

Це ти нам цю здобич післала,

Усіх нагодувала...

Густа юрба її нових підопічних і молільни-
ків товстими й тонкими /молодими/ голосами
повторила останні слова того поклику-гімну,

тую луну в нічному лісі:

Це ти нам цю здобич післала,

Усіх нагодувала...

Ще раз проспівав цей гімн герой-переможець, і ще раз повторила різноголоса юрба. Утретє це учинив заспіувач, і втретє повторила юрба.

Потім тая юрба, розбігшися по всій галявині, взяла скакати, кружляти навколо своєї божиці. Вимахували полум'ям та іскрами смолоскипів, перемішуючи ці блиски із зорями нічного неба. Та й далі, вже порізаними гуртами бігаючи по галявині, виспівували різними голосами: "Здобич післала... нагодувала!..

Усе живе в лісі злякано принишло: це ж молився своїй божиці страшний, озброєний володар усього живого на Землі - людина!

Це святкування тривало далеко за північ. А як, нарешті, громадяни пішли собі додому, в селище, щасливий переможець, із смолоскипом у руках та разом із не менш щасливими жінкою та дочкою й сином подалися до своєї хижі. Там їх зустрів радісним гавкотом та стрибанням навколо них сторож їхньої господи Гав-гав.

У хижі жінка та дівчина й хлопець кинулися жадібно, при світлі смолоскипа, їсти мамутове м'ясо. І Гав-гаву добрий шматок додолу кинули...

Тепер переможцева жінка дивилася вже на свого чоловіка, як на чарівника, як на такого, що має зв'язок із могутніми таємними силами. У таку ж його силу повірила вся ще донедавна ворожа до нього громада...

Наїджені й заспокоєні, усі четверо незабаром поснули, мовляв, як убиті. Тільки десь удосвіта господаря розбудив гавкіт Гав-гава, що давав знати про якусь небезпеку, а як він, господар, прочувавсь, то почув гидке, знайоме повизкування, яке добувалося з галявини. А Гав-гав аж хижою хитав, підстрибуючи та чіпляючись за підтягнуту драбину.

Зрозумівши, що то за повизкування, він ухопив кам'яну сокиру та списа і разом з Гав-гавом побігли на галявину. Та вже було піз-

но. Вони встигли тільки побачити в передсвітанковій млі цілу зграю гієн, що потягли в ліс те м'ясо, яке він уночі поклав біля ніг божиці. А гнатися за цими гидкими хижакками в гущу нічного лісу було небезпечно навіть Гавгаву.

Жінка й дочка та син спали так міцно, що нічого цього не чули, а він чомусь уранці, як ті попркидалися, не сказав їм правди, - сказав, що сама божиця прийняла його жертву так ласкаво. Мабуть, не хотів їх розчаровувати...

Таку саму неправду повторив він і людям у селищі, як усі троє вдень пішли вже явно відвідати стару тещу та взяти участь у дальшому "розподілі" убитого мамута...

А далі склалося так, що вся громада визнала героя-переможця за посередника між нею й божицею. За божициного жерця його визнала. А як траплялися труднощі із здобуванням харчів, то вся громада збиралася на його гальявину навколо божиці і гуртом просили допомоги їм - молилися.

Іноді божиця, справді, допомагала, щоб, наприклад, дощ пішов або щоб у полювати оленя-велетня з гіллястими рогами, а іноді - ні. У цих останніх, нещасливих випадках він, жрець їхньої божиці, пояснював це тим, що, мовляв, якісь чужі, сильніші за неї боги перешкоджали їй. Іноді він указував і яких саме громад боги шкодили їм. Тоді їхня громада, на чолі з ним, збройно нападала на ту ворожу громаду, нищили їхнього злого бога, а також убивали й його оборонців.

У перемогах найбільше допомагали нападникам луки й стріли, а їх робити навчилися вже всі від свого ватажка. Після перемоги вони звичайно забирали всі харчі та інше добро, що його знаходили в переможеної громади. А як ділили ці харчі та добро між собою, то найбільша пайка припадала винахідникові лука, жрецеві доброї божиці й проводиреві. Коли він став старий і важко-гладкий, то вже не ходив на полювання й війну, але його лев'ячі пайки давала йому громада за молитви перед божицею.

Не всім у громаді була до вподоби така будь-що-будь несправедливість, але й такі боялися уговорити це сказати: ця ж могутня людина могла позбавити їх і малої пайки, ба й гнів божиці на їхні голови накликати...

Sapienti sat!

ПОВЕДІНКА "МАЛОРОСІВ" НА УКРАЇНІ
І ЛАВРА ЮРЧЕНКА В АМЕРИЦІ

О п о в і д к а

Це було на початку 50-их років нашого сторіччя. "Новий емігрант" з України Лавро Юрченко робив доповідь про становище на Україні в великій залі українського народного дому. Цей дім придбали були свого часу ще "старі емігранти" з Галичини, які прибули до Америки перед Першою світовою війною. Але останніми роками цей дім стояв уже майже без ужитку: засновники цього вогнища українського національного життя на чужині до середини сторіччя вже здебільшого повимирали, а їхні діти стали "справжніми американцями". Масове прибуття до Америки після Другої світової війни "нових емігрантів" наповнило новим життям цей добре збудований дім. Тож і під час доповіді Лавра Юрченка в його великій залі людських голів було так густо, як у ложці каші. Це були переважно "нові емігранти", але до них приєдналися й залишки "старих". І всі слухали, як кажуть, з роззявленими ротами...

Доповідач же був не абиякий красномовець! Хоч з нього був невеличкий на зріст чоловічок, з невеличким же та майже дитячим виразом обличчя, але промовляв він незгірше від давньоримського Цицерона, як той виступав проти Катіліни та Марка Антонія. Відповідні жести

/вимахи руками/, блискавки з надхненних очей, інтонація народного трибуна в мові тощо, тощо. Особливо палали його очі тоді, як він від "переслідування вільної думки в СРСР" перейшов до картання "малоросів", що заради кар"єр цураються рідної мови і не борються із цензурними спотворюваннями українських письменників-клясиків та з утисками вільної думки.

- Утиски утисками, - гримів він, - але ж треба мати хоч трохи відваги та шанувати свою національну гідність! "Малоросійство" - оце наше найбільше лихо, і з ним треба нещадно боротись...

Чи треба казати, якими рясними оплесками нагородила велика зала народного дому цього українського Ціцерона, коли він скінчив свою полум"яну промову? Це були майже такі "бурхливі оплески", якими нагороджували "трудящі маси" промови Сталіна чи інших промовців, коли ті згадували на ймення цього свого "вчителя, батька народів та проводиря світового пролетаріату".

Коли голова зборів подякував Лаврові Юрченкові за його "цінну й цікаву доповідь" і той зійшов зі сцени, то до нього кинулося багато людей, щоб потиснути руки і подякувати особисто.

Вирискався тільки один нетактовний східняк, такий, як і Лавро Юрченко, "новий емігрант", який зауважив, що навряд чи слід так гостро картати наших братів на Україні: їм же доводиться мовчати не ради кар"єр, а для фізичного самозбереження, бо там саме їхнє існування залежить від держави-потвори.

Лавро Юрченко погасив на мить приємну усмішку на своєму "дитячому" видочку і захопився простягти руку черговому його доброзичливцеві. Засвітив також знову, вже назустріч тому, хто хотів потиснути ширю його руку, свою усмішку.

Але це вже був не звичайний доброзичливець, а головний редактор газети "Вільне слово" Лука Осуга. Такий на зріст, як і Лавро Юрченко, чоловічок, з лисиною, заличкованою за-

собом внутрішньої позики, Лука Осуга відрізнявся, проте, від усіх інших людей тим, що неминуче оздоблював свою мову дрібним смішком, що його він ніби всьорбував у себе, ну, а цей смішок мав відповідний вираз і на його привітному обличчі. Широкий це був смішок чи тільки личкування якогось іншого, необов'язково прихильного ставлення до співрозмовника, як думав про усміхнені обличчя в "галичан" взагалі східняк Лавро Юрченко, але цим разом він повірив у щирість смішка й усмішки головного редактора Луки Осуги. Головний же редактор "Вільного слова" не тільки похвалив його надзвичайну, патріотичну доповідь, а й просив дати йому свою адресу, - його, Лаврову Юрченкову, адресу. Лука Осуга не сказав, навіщо йому потрібна адреса досі невідомого в Америці "нового емігранта" й східняка, але, певно, він узяв її не з якоюсь підступною метою. А Лавро Юрченко, трохи таки зворушений, ба й схвилюваний такою до нього увагою цього авторитетного серед української еміграції чоловіка, не спитався про це. Це був для нього такий делікатний момент, як ото буває в забобонного картяра, який, набравши з колоди в свої руки карт, промовляє: "Не буду дивитися - нехай козириться"... Інакше сказавши, Лавро Юрченко, як отакий картяр, сподівався в цю мить якогось успіху, щастя в грі.

Лавро Юрченко працював у шпиталі "підмітайлом", як він сам, людина інтелігентна, з болем у серці, але ніби жартома казав про свою заробіткову працю на "землі Вашингтона", і через те не мав наперед визначених вихідних днів. "Боска" Мері, що керувала в шпитальній кухні всіма роботами, визначала такі дні для своїх підвладних залежно від такої чи такої потреби в "робітних силах". А втім, інколи вона зважала й на побажання працівника, зокрема якось особливо поступлива була щодо просьб Лавра Юрченка. Можливо, що вона, як добра жі-

нка, трохи жаліла його, бідного імігранта, а можливо, як він сам про це думав, що й трохи чи не залицялася до нього. Була вона огрядненька, не першої вже молодости американка, удова чи, може, розведена з колишнім чоловіком. А ці останні думки-здогади /щодо можливого залицяння до нього "боски"/виникали в Лавра Юрченка ще й через те, що він уважав себе /як оглядав своє "дитяче" обличчя в дзеркало, трохи примружуючи свої тернинки-очі /"цікавим для жінок".

Так чи так, та коли він попросив Мері дати йому вихідний день наступного тижня в середу, вона зразу, трохи навіть усміхнувшись до нього /мабуть, таки залицялась!/, вволила його волю.

А потрібний був Лаврові Юрченкові на цьому тижні саме такий, сказати б, спеціальний вихідний день для того, щоб за три дні наперед приготуватись остаточно до наступного субітнього вечора, коли він мав виголосити дуже важливу доповідь - доповідь на загальноміських зборах українців, присвячених пам'яті великого українського письменника і першого прем'єра модерної української держави Володимира Винниченка, що помер у Франції, в своїй убогій хаті 1951 р. Власне, доповідь у нього була вже майже готова, залишалося ще тільки добре перевірити її зміст, зважити всі подробиці, бож серед слухачів могло бути чимало "нових" і "старих" галичан, яким Винниченко взагалі був не до вподоби. Правда, він не скидав усіх галичан на одну купу, а ділив їх на ідеологічних і територіяльних. Перші - це був, на його думку, специфічний тип, який витворився історично в умовах суспільства "чопів і хлопа", як казали про галицьких українців поляки, і який відрізнявся психологічно від наддніпрянців та кубанців. Для цих галичан Винниченко був як лякмусовий папір у хемії, Винниченком вони перевіряли східняків: той із цих останніх, хто "носився" з Винниченком, був для них "червоний", а хто Винниченка "викидав з історії", як от, наприклад,

гетьманці, був для них "синій", добрий українець. Територіяльні галичани для Лавра Юрченка були справжні всеукраїнці, і назва "галичанин" була така, як назви "кубанець", "полтавець" тощо. Таким галичанином був І.Франко...

Перший, як Лавро Юрченко думав, тип великою мірою переважав на еміграції галичан-всукраїнців. Тож, можливо, що й на його доповіді буде більше саме таких галичан. А що йому чомусь не хотілося дуже настроювати проти себе цю галицьку більшість /може, тому, що вона фактично творила українське національне життя на чужині/, то він і хотів так "хвалити" Винниченка /а гудити ж його не годилося на цих зборах/, щоб це не роздратовало...ну, хоч би відомого великого ворога винниченківства редактора Луку Осугу, що так добре оцінив його недавню доповідь... оцінив доповідь - і для чогось узяв його адресу. І знову в нього промелькнуло в голові картярське: "Не буду дивитися - нехай козириться"...

Але перш ніж сісти за роботу над своєю доповіддю, Лавро Юрченко вирішив заглянути до поштової скриньки. Бо час був саме такий, коли на їхній вулиці розносили пошту.

У скриньці, справді, був лист. Тільки один лист, але який лист! Із видруківаним на конверті штампом редакції газети "Вільне слово"!

Серце у Лавра Юрченка так тьохнуло, передбачаючи оте "картярське щастя", що погнало його сходами на третій поверх одним духом, немов вітром понесло. У конверті був офіційний лист від редактора Луки Осуги з пропозицією прибути до нього в редакцію наступного понеділка для поважної розмови про можливість його "затруднення" в редакції газети "Вільне слово". Отже, контури "картярського щастя" ставали вже зовсім виразними. Це була перспектива, про яку він не міг досі й мріяти на "землі Вашингтона". Усі ж його земляки-східняки, деякі з більшою, ніж була в нього, освітою, досвідчені журналісти, навіть високошкільні професори безнадійно "клінували" і, ма-

буть, нічого за своїм фахом не здобудуть, а він, освітою тільки агроном, став вибранцем з-між усіх їх!

Став вибранцем? Але як же тоді з доповіддю про Винниченка? Адже редактор Лука Осуга запрошує його ще тільки на розмову, прямої настанови на посаду ще не пропонує! А що як редактор Лука Осуга почує його, Юрченкове, прилюдне вихваляння "комуніста" Винниченка і змінить свою дотеперішню думку про нього? Це аж ніяк не виключене!

Отак доля поклала на терези українського патріотизму "нового емігранта" східняка Лавра Юрченка два важки - Винниченка й "легку" високооплачувану посаду в редакції газети "Вільне слово". Винниченка, рівнозначного з безнадійним "клінуванням", - і високооплачувану роботу в "чистенькій" редакції! Ну, як бути, Боже ти мій?! Він бігав по кімнаті - і думав-кипів...

Його дружини не було вдома, ні з ким було навіть порадитись. Та й що вона, бідолаха, могла йому порадити? Вона ж також мучилася на фізичній роботі в фабриці і, напевно, була б рада, якби він улаштувався на таку працю, що їй можна було б покинути тую каторжну роботу.

Тож хоч був такий час, що його дружина от-от мала прийти з роботи, Лавро Юрченко поклав її не чекати, а відповідно до виразної переваги в його свідомості шальки з посадою в редакції діяти. Та й треба було якомога швидше повідомити організаторів зборів про відмову від доповіді, сказати, щоб його кимсь замінили...

Він ухопив слухавку телефону і зателефонував до голови Комітету для влаштування зборів "інженера" /такого ж фіктивного на чужині, як і він - "агроном"/ Товстоноса. Почувши знайомий голос, Лавро Юрченко зразу ж випалив, що, на жаль, він не зможе робити доповіді на зборах, присвячених пам'яті В. Винниченка. А як "інженер" Товстоніс сказав, що це ж він їх "заріже", бож лишилося тільки три дні, то він, Лавро Юрченко, порадив зверну-

тися до "професора" /також фіктивного, колишнього/ Х-енка. Похопився навіть додати, що Х-енко, може, навіть, краще за нього зробити, бо це ж колишній високошкільний професор-філолог, і він Винниченкову творчість та діяльність добре знає. Насправді Лавро Юрченко не думав, що Х-енко може краще за нього зробити доповідь, але ж йому тепер треба було вмотивувати свою відмову!

Неприємно було йому слухати докори з боку "інженера" Товстоноса: мовляв, за місяць наперед узявся за цю доповідь - і в останній момент відмовляється! Чому?

У відповідь на це "чому?" сердега Лавро Юрченко забелькотів так невиразно, що його співрозмовник на протилежному кінці телефонного дроту мусів перепитати: яка причина?

І Лавро Юрченко, притиснутий отак до стіни, виразно сказав:

- Моя дружина захворіла... щось серйозне...

Захопившись розмовою з "інженером" Товстоносом, Лавро Юрченко не почув, як тихо скрикнули за його спиною двері, і його жінка увійшла в хату. Та саме в цю мить її чоловік рішуче обірвав розмову:

- Ніяк не могу... Бувайте здорові!

- Що ти там про мою хворобу сказав? - скрикнула обурено жінка, така сама, як і він, невеличка перепеличка і не з меншою, як у нього, "красномовністю" жіночка. - Чи ти здурів?

- Я сказав? То, мабуть, тобі почулось... А втім, дивися сюди! Ось бачиш, що я сьогодні одержав! Читай!

І він, осяяний усмішкою, як знаком радості, простягнув їй листа від редактора Луки Осуги. Жінка пробігла швиденько очима коротенького, але безмірно змістовного листа, а тоді як не кинеться на ший чоловікові - та й узяла палко його вицілювати. А чоловік приймав цю ласку своєї дружини і пояснював із слезами на очах:

- Бачиш, яка подія! Але я думаю, що ти зрозумієш і моє вирішення: я щойно відмовився робити доповідь про Винниченка, щоб не поп-

сувати цієї... можливості /він хотів був сказати "цієї кар"ери", але своєчасно схаменувся і замінив цей вислів словом "можливості"/.

На знак цього "зрозуміння" дружина знов кинулась його цілувати, - мовчки, теж із сльозами на очах цілувала.

Як відбулися в суботу збори, присвячені пам'яті небіжчика Винниченка, Лавро Юрченко, ніколи не довідався, бо тоді, зрозуміла річ, не міг на тих зборах через "хворобу" своєї дружини бути, а в газеті "Вільне слово", де він з понеділка став працювати редактором мови, про ці збори нічого не написано.

... Оце така поведінка "малоросів" на Україні і Лавра Юрченка в Америці. Мабуть, таки буття визначає якщо, може, й не свідомість, так хоч поведінку людини.

З м о ї х д у м о к

Правди-істини не можна заперечити, якщо вона дійсно є. Можна говорити про її різновиди.

1. Це насамперед позитивна або емпірична правда, що її висували О.Кант, Дж.Ст.Міллі і інші. Це те, що його здобуваємо органами почуттів, перевіряємо методами формальної логіки, експериментом, з'ясуванням причинового зв'язку. Про цю правду/позитивну, емпіричну/ довідуємось або безпосередньо, або через інших людей - мислителів, письменників, свідків-самовидців.

2. Теоретична правда - наукові гіпотези й закони, такі, як от всесвітнє тяжіння, закон зберігання матерії/енергії/, походження слов'янських мов від одного субстрату тощо.

3. Мистецька правда - це те, що його нас правді, може, й не було, але воно могло бути.

В.Ч.

ТРИ ТРАГЕДІЙНІ ДРІВНИЧКИ

Д е р ж а в н а п о з и к а

За "старого режиму" камера була розрахована на дев'ятеро в'язнів. Тепер у ній сиділо сорок дев'ять.

Коли хто з в'язнів непритомнів від задухи, його підтягали до дверей і клали на цементову долівку: із щілини з-під дверей тягло трохи свіжим повітрям.

Це були змовники проти влади, організатори збройних повстань, зривники суцільної колективізації на базі ліквідації куркуля як класи тощо.

А втім, такої думки про них була тільки влада. Самі вони боялися навіть думати про це, і єдиним їхнім злочином було тільки те, що вони народилися на тій землі, де стояла й в'язниця.

Але... їх бито на допитах щиколотками в міжбрів'я.

Примушувано стояти до повної знемоги на одній нозі.

Силувано сидіти з витягнутими ногами на ріжку стільця до непритомности.

Доводжувано безсонням до божевілля.

Не в одного з них не було вже зубів.

Деякі з-поміж них були вже розстріляні під уночішній гуркіт "чорного ворона"...

Та от одного дня старості камери дано завдання "стовідсотково охопити в'язнів державною позикою обороноспроможности країни будованого соціалізму". Попереджено - щоб без ніякого примусу.

Серця в'язнів закипіли обуренням:

- "Як? Отак катувати та ще й...?!"

Але вголос ніхто з них цього не висловив. І всі на позикку підписались, щоб "зміцнити обороноспроможність країни будованого соціалізму". Зміцнити свою в'язницю.

С п о ч и н о к п і д
н а д і й н и м п р о т е к т о р а т о м

Він сидів роздягнений на ліжку, спустивши з його третього поверху босі ноги. Ліжко це було чуже, в чужім бараці, на чужині.

Але він лагодився після денної напруги відпочити.

Через війну він утратив усе: батьківщину, притулок, родину.

Але війна, нарешті, мов би то доходила краю. Тільки ж будівничі "Третього Райху", передчуваючи свою загибель, ще на нього - він знав! - уперто полювали: він же не хотів, щоб його рідну країну ще й вони "визволяли".

Та вже він почув з прихованого радіопримача, що за західним фронтом проголошено "звільнення людини від страху". Отже, він міг тепер заспокоїтись.

І він був цілком спокійний. Цілком. Навіть міг спокійно книжку почитати. Заглибитися у світ науки, творчости, крилатих мрій. Тим більше, що в нього було ще й інше опертя в його існуванні на широкому світі, серед двох з половиною мільярдів людей. Невеличка краплина зовсім прозорої рідини в скляночці-горошинці. Він її про всякий випадок завжди носив при собі. Тож і тепер для більшої певности намацав у себе на грудях під сорочкою тую горошинку: вона була на місці.

При цій нагоді стала йому на пам'яті думка стародавніх про те, що людина сильніша за богів, бо може сама собі, як треба, заподіяти смерть, тим часом як боги безсмертні.

Отож і він міг тепер спокійно відпочити під надійним протекторатом... смерті.

Потім того він ще раз прислухався, чи не гачить надворі вночішнє авто /на його - не його батьківщині казали: "чорний ворон"/, і, взявши книжку в руки, з насолодою простягся на солом'яній постелі. Аж йому кості приємно залушали.

Тоді повернув сторінку книжки так, щоб на

неї падало більше світла від жарівки /лямпочки/ з-під стелі - і став читати.

Л ю д и н а з б о м б о ю

Сотні тисяч років з історії людини на Землі випадково його обминули. Він мав усі риси первісної, т.зв. неандертальської людини: похилене назад чоло, великі надбрівні дуги, випнуті наперед щелепи.

І він нічого не знав про те, що людина не завжди мала скоростріли, літаки, атомові бомби.

До війни він був боксером, а під час війни став вояком...

Одного разу його посадили на літак, і він полетів у запілля ворога. Коли літак був над якимось великим містом, йому сказали з землі натиснути гудзика і потягти важилець. Він натиснув і потягнув.

Десь унизу, на землі спалахнуло сяйво, яскравіше за сонце, далі звівся стовп диму у вигляді гриба, і в тому сяйві та диму зникло з лиця землі місто із стома тисячами людей.

А щелепата людина спокійно летіла в своєму літаку і жувала гуму.

ДВІ ЖАБИ

/Байка-загадка/

Було дві жаби, дві сестри. І любили вони одна одну позавміру. Тільки ж не довелося їм за лихими ворогами - людьми укупі жити: одна ниділа в малому болоті, що люди називали Полтвою, а друга горювала в великому озері, Дніпром званому.

Але вони не забували одна одної.

- У мене є сестра, - казала з гордістю жаба з Полтви своїм сусідам, - мила моя сестронька. А живе вона в великому-великому озері, такому, що ви й уявити не можете: у п'ять, може й у десять разів більше за наше болото. Те озеро й наша надія, бо ж у нас вода вже геть чисто висихає. А яка вона розумна, та моя сестра! Якби дав Бог мені з нею побачитись, я була б найщасливіша в світі. Але ж вороги-люди не допускають мене до неї.

- Менша моя сестра живе далеко-далеко, в невеличкому болоті Полтві, - оповідала своїм дітям та онукам жаба, сидячи теплого літнього вечора на березі над безмежною, рожевою від заходу сонця гладінню води.

- Полтва - то гниле болото, але там збереглися вікові звичаї нашого роду. І якби не вороги, я б з милим серцем туди поскакала.

Навіть на Бога обидві нарікали.

- Де ж твоя, Боже, справедливість, - казали, - коли ти попускаєш нашим ворогам - людям так знущатися над нами?!

Аж ось почули обидві сестри, що їхні вороги - люди так посварилися між собою, що вже й про жаб забули - щоб їх у розлуці держати.

- Піду ж я тепер, - каже з радістю жаба з Полтви, - до своєї милої сестрички... Піду, хоч би там що!

- Відпустіть мене, дітки, - звернулася жаба з Дніпра до свого роду: - хай я ще хоч раз побачуся з мою милою сестрою, подишу повітрям стародавнього болота Полтви.

І обидві вирушили в далеку путь назустріч одна одній. Довго йшли степами, лісами, обминали різні перешкоди, часто від безвіддя, від безмуштя, без їжі страждаючи.

А повз них повзли, ригаючи вогнем, страшні людські машини, вгорі над ними ревли нечувані крилаті страховища. І не раз було так, що та чи та з двох сестер і життям своїм важила, коли якесь важке колесо мало на них не накочувалось або страховища з неба громом били.

Та вони вперто йшли вперед, з вирви у вирву, що від отих людських машин поробилися, стрибаючи або й калюжі людської крови перебродячи.

Та от, нарешті, на одному горбкові вони одна одну здала побачили.

- То вже вона, моя мила сестронька! - прошепотіла пересохлими устами жаба з Полтви. - Швидше б до неї дійти та її обійняти!

- Вона, вона, моя рідна сестричка! - гукнула захватно жаба з Дніпра. - Таки дав Бог ще раз її побачити!

І вони ще швидше застрибали одна до одної. Тільки ж потім обидві раптом придержали ходу, - тоді, як уже були зовсім зблизились.

- Та вона хамка! - подумала з обуренням жаба з Полтви. - Хоче, щоб я до неї перша привіталась! Мабуть, вона в своєму, великому озері зовсім здичавіла.

- Чи ти ба, як кирпу гне! - сказала собі подумки жаба з Дніпра. - Думає, що вона велика цяця! Пхе! Не бачила її смердючого болота!..

І вони розминулися з гордо піднесеними головами, удавши, що не пізнали одна одної.

Читачу, хто вони, ці жаби-сестри?

МАЛА МАЛЯРКА

/Автобіографічне/

Був вечір, і вже всі були в хаті. Мати поралася біля печі, готуючи вечерю й осяваючи вогнем передпічне вікно. Коли вона підворушувала рогачем у печі солому, разом із соломкою спалахувала гарячим полум'ям і наморозь на вікні.

Батько сидів на полу і лагодив кожуха при світлі підсліпуватого гасника, почепленого на сосі, що підпирала сволок.

На печі, затишно освітленій близьким гасником, бавилися дві дівчинки - Гапуся й Марійка.

Туди до них хотів полізти й їхній старший брат Василь. У Василя була думка читати на печі цікаву книжку "Дядькова Томова хатина". На печі було більше світла, ніж біля столу, де перед тим лежала книжка. Цю книжку дала Василеві вчителька почитати, сказала, щоб він не забруднив її.

Книжка була нова, чиста, така, що її й руки Василеві страшно було брати. У книжці було багато малюнків. Ці малюнки він побачив ще в школі, а як прийшов додому, то зразу не міг читати: мусив батькові в господарстві допомагати. Напував із батьком худобу й коні, уносив матері солому в хату. Але про тую книжку увесь час думав.

Отож він і тепер, ще до вечері, хотів почати її читати. Узяв у руки книжку, з любов'ю оглянув мальовані палітурки. А як розгорнув книжку - отерп із ляку: уся її перша сторінка була "замальована" неоквирними хатками, людьми, кіньми. З хаток ішов дим, схожий на кінські хвости, повтикувані в димарі, у людей руки й ноги росли прямо з голови, а коні скидалися на ті бительниці, що на них мати восени біла коноплі.

Противне, незгарбне квацання, а не малювання!

Страшний розпач узяв сердешного хлопця, а з очей сльози як не капнуть. Як він понесе таку попсовану книжку вчительці? Що їй скаже?

Василеві було ясно, що "малювала" одна з тих, що тепер сиділи на печі, але котра саме? Зразу крикнути про свій біль означало не виявити "малярки". А йому треба було, щоб та "малярка" сама призналася, а він тоді їй дасть...

Тож він удав спокійного й запитав усіх ухаті присутніх:

- А хто це так гарно понамальовував?

- Де? - спиталася старшенька з дівчат - Гапуся.

- Ось у книжці...

- То я...

Василь кинувся на піч з лютим заміром покарати "малярку". Та його перехопив батько. А від печі кинулася мати: що таке скоїлося?

Та Василь уже не міг пояснювати: він тіпався в батькових руках і невітно плакав.

А Гапуся дивилася своїми великими очима з печі і нічогісінько не розуміла. Чого той Василь плаче? Адже вона так гарно в тій книжці понамальовувала!

ОДРУЖЕННЯ ПИВОРІЗА

/ Му з и ч н а к о м е д і я / +

ДІЙОВІ ОСОБИ:

1. Кирик Бандуристий - дидакал, пиворіз
2. Палажка - його кохана, пізніше жінка.
3. Гуленко - багатий козак, Палажчин батько.
4. Гуленчиха - Палажчина мати.
5. Полковник Сулима.
6. Каська - наймичка в Гуленків.
7. Отець Гарасім.
8. Сотник, вїт, отаман /міський/.
9. Дзигармайстер.
10. Школярі, дяки й інші весільні гості.

ВІДСЛОНА ПЕРША

Гуленків садок пізно ввечорі. Місячне сьї-во освітлює невеличку галявину і частину лі-си, що відгороджує садок від вулиці.

У садок через лісу обережно перелазить ди-даскал БАНДУРИСТИЙ, з бандурою в руках. Стає серед галявини, прислухається, бо, либонь, на когось чекає. Починає стиха грати і співати:

Увесь день, наче п'яний,
У журбі нездоланній
Я назустріч коханій

+ / До цієї комедії музику скомпонував ві-домий український композитор ВАСИЛЬ ШУТЬ.

Ноти цієї музики зберігаються в Архіві УВАН у США, в Осередку культури й освіти в м. Ві-нніпезі, в Канаді, а також у самого компози-тора та в мене.

В.Ч.

Усе рвався сюди.
Бо їй я кохаю
І без неї страждаю,
І на неї чекаю...
О, прийди! О, прийди!

З гушавини дерев безшелесно виходить Гуленкова дочка ПАЛАЖКА. БАНДУРИСТИЙ кидається їй назустріч, але вона рухом руки показує, щоб не наближався.

БАНДУРИСТИЙ /у широму пориві/. Палазю!
ПАЛАЖКА /обурено, гнівно/. Так отакий ти! Не підходь же до мене, пиворізе нещасний!

БАНДУРИСТИЙ. Так ти ж дай мені слово мовити...
Палазю!

ПАЛАЖКА /швидко підійшовши до нього, гостро/.
Тому правда, що мені Каська сказала, — що ми сю ніч не тікаємо? Чи ти думав про те, що чиниш? Завтра ж полковник Сулима приїжджає мене сватати!

БАНДУРИСТИЙ. Лихо скоїлось, моє серце: шкатулу з грішми вкрадено. А без грошей же нам ані рушити...

ПАЛАЖКА /скрикує злякано/. Ох, моя ненько!
/До Бандуристого, люто/. Неправду говориш, поганче! Брешеш! Це ти обдурив мене. Шкатула — це ж не один шаг, що ти не зміг би її сховати... Я в батька потай узяла й дала тобі, як рідному... Щоб нам було на що повінчатись і жити, поки батько простять. А ти взяв ті гроші собі, а тепер кажеш, що вкрадено...

БАНДУРИСТИЙ /широ/. Украдено... повір...

ПАЛАЖКА. Брехня! Усі ви, пиворізи, такі дурісвіти... /Б"є його по щоці/. Я зараз батька гукну... Усе розповім... і про шкатулу... Собаками зацькую...

БАНДУРИСТИЙ /падає навколішки/. Бодай мене живого черви ззіли і щоб я й від гіршого лиха не втік, коли брешу...

ПАЛАЖКА /співає/.

О, як ви всі чоловіки,

Погрузли у підлоті!
Поки вам треба, залюбки
Ви лашитесь, а потім
Без жалю кидаєте нас
І дурите жорстоко...
А як надійде шлюбу час,
Як ті зайці, - навтьоки...
Любить ви ласі крадькома,
А шлюб для вас - кайдани,
І сльози наші вам дарма,
Дарма у серці рани...
Та знай, поганче, що моя
Любов також жорстока,
І помсту вигадаю я, -
Тобі це вийде боком...

БАНДУРИСТИЙ /співає навколішках/

Повір, лебедонько моя,
Якщо мене кохаш...
Сховав шкатулу в школі я, -
Що краще й не сховаш,
А вранці кинувся - нема,
Немов водою змило...

ПАЛАЖКА /співає, піддаючись його словам/.

Це правда?

БАНДУРИСТИЙ /співає/

Правда...

ПАЛАЖКА /дедалі дужче заспокоюється/.

Ну, дарма...
З любови я безсила...

/Бандуристий підводиться на ноги. Палажка
жагуче його цілує/.

ПАЛАЖКА /співає/.

Тепер я вірю, вірю вже,
Що ти зі мною ширий...
Десь доля нас не береже,
А лихо це без міри...

- Але годі. Сядьмо отут та порадьмося, як
далі бути. /Сідає на траву, Бандуристий бі-

ля неї/.

БАНДУРИСТИЙ. Я ніяк не збагну, як її, тушка-тулу, вкрадено. Я сховав її в коморі, комору засунув на засув і ключа сховав. А воно відімкнуло й без ключа. Я сказав про це панові сотникові, - але хіба ж так легко знайти злодія?

ПАЛАЖКА. /сумно/. Завтра ж отой бридкий діток Сулима приїде по моє тіло й душу. А батько ж наші, ти знаєш, які: їм аби багатство та породичатись із полковником. Та й мати не від тих грошей. Ізв'яжуть мене, а віддадуть. А без грошей же й отой твій отець Гарасим нас не повинчає. Та й жити якось треба буде...

БАНДУРИСТИЙ. Я оце такий, що й на грабунок би пішов заради нашого щастя.

ПАЛАЖКА /стривожено/. Ой, не кажи, любий, такого! Тебе б тоді повісили, а я б зосталася з удовиною долею. Ні, це не діло, треба щось інше придумати...

БАНДУРИСТИЙ. Щось придумаєм. Та й шкатула ще, може, знайдеться.

/Сидять якийсь час мовчки, пригорнувшись одне до одного/.

ПАЛАЖКА. Заграй мені, Кірику, стиха!

БАНДУРИСТИЙ /з легкою образою/. Еге, заграй! А хто мене по щоці вдарив?

ПАЛАЖКА. Так то я ж із любови до тебе. Хто шире кохає, те мов несамовите. У яку я тебе щоку вдарила? У праву?

БАНДУРИСТИЙ. У праву.

ПАЛАЖКА /цілує його в праву щоку/. Оце, щоб загоїлось.

БАНДУРИСТИЙ. Ні, я забув: у ліву...

ПАЛАЖКА. Хай буде й у ліву. /Цілує в ліву щоку/. А після цього ти мені, любий, заграй. Тихо-тихесенько, щоб ніхто, крім мене, не чув. А бандура хай буде коло мого серця. /Притуляється грудьми до округлого боку бандури/. Заграй про Венеру та Купідона...

БАНДУРИСТИЙ /грає, приспівуючи/.

О, Венеро, Купідоне, де ви? Я вас кличу.

Кохаю я прелюбезну, та не бачу ввічі.
Вона горда та багата, а я сиротина,
До подвір'я боюсь іти, стати коло тину.
Бо ще крикне наймитові: "Жени його києм!"
І той щедро почастиє, намне́ мені шию...

ПАЛАЖКА /мрійно/. Отак ти гратимеш, як ми по-
беремося. Ні, краще, голосніше, бо ніхто
тоді нам на заваді не стане. Грай іще!
/Цілує його/.

БАНДУРИСТИЙ /грає далі/.

Ах, нещасне це кохання призведе до скону!
О, розкішная Венеро, і ти, Купідоне!
Ви злітайте до дівчини, повидайте милу
І скажіть їй усю правду — що терпіль несила,
Що з розпуки та із горя занাপашу́ душу
І невдовзі через неї, ах, умерти мушу!
Купідоне пустотливий! Як жалю не маєш,
То навіщо в моє серце стрілкою влучаєш?

ПАЛАЖКА /стиха приєднується; співають разом/.

Ах, навіщо в серця́ наші стрілами влучаєш?
Ні, влучай, хоч би ти ними нас довів до смерти,
Бо так солодко кохати, солодко й умерти...

/Цілюються і далі співають разом./

Ні, вмирати ми не будем! Будем, будем жити
І боротися за щастя — щиро ся любити.

ВІДСЛОНА ДРУГА

Середина Гуленкової господи — світлиця й пекарня /сцена поділена на дві частини/. У світлиці і в пекарні дія відбувається одночасно. У світлиці — ГУЛЕНЧИХА, у пекарні — її наймичка КАСЬКА. Готуючись, видимо, до приїзду гостей, ГУЛЕНЧИХА наводить у світлиці порядок — поправляє на столі обрус, на лавах килимки тощо. КАСЬКА теж щось робить, але й час від часу відсуває кватирку у вікні, ніби когось виглядає.

ГУЛЕНЧИХА /скінчивши роботу/. Ну, слава Богу, ніби все вже готове. Та й старий із

полковником от-от мають приїхати. /Співає весело/.

Одиначку доню маю
І от заміж споряджаю.
А за кого? Угадайте!
Невтямки вам? Так от знайте:
За полковника самого!
Правда, вже не молодого,
Так багатого, нівроку...
Як багатство, - що там роки!
Кому заздро, нехай плеще...
А я буду в нього теща,
У полку найперша пані.
Пишна пані... пишна пані...
Бо й сама я іще гарна.

/Кидається до дзеркала на стіні, чепуриться. Раптом згадала./

Ой, а що там у пекарні?

/Іде швиденько до пекарні. До Каськи/. О,
а ти раденька, що мене немає, та гулі справляеш. Бери віника та хоч підмети!

КАСЬКА /бере віника, але не починає мести/.

Пані...

ГУЛЕНЧИХА. Ну, чого тобі?

КАСЬКА. Чи знаєте, що я вам скажу?

ГУЛЕНЧИХА. А що таке?

КАСЬКА. І як вам не жаль свою рідну дитину,
дочку-одиначку, віддавати за старого?

ГУЛЕНЧИХА /зиркає суворо на Каську/. Що ти,
дурна, тяміш! Хоч він і старий, так багатий,
на весь полк найбагатший. Та ще й
полковницею буде, а це ж не абияка честь.

КАСЬКА. Пхе! Я б не хотіла й гетьманіхою за
таким старим одороблом бути...не то що полковницею.

ГУЛЕНЧИХА /визвірившись на Каську/. Та що
ти, дурна твоя голова, патякаєш?! Може ти
й Палажці таке торочиш? Дивись мені! Кому
скрутиться, а Кущому змелеться. Вона в
мене, спасибі їй, слух"яна, не бришкає до
когого часу. Так щоб ти, дивись, її не
під"юдила. Треба нам тільки пана полков-

ника добре прийняти, щоб, боронь Боже, не відкинувся. Боюся я за собак: такі кляті, що й не оборониш, як нападуть. Ще, гляди, щоб і в нас так не вийшло, як унебіжчика Дуба: поки він із хати вибіг, собаки на сотникові геть чисто штани обнесли.
/Біжить до дверей і, прочинивши їх, гукає/
- Оверку! Оверку, гов! А бодай тобі позакладало!

ОВЕРКІВ голос:

- Чого?

ГУЛЕНЧИХА /перекривляє/. "Чого"? У, мугиряка! Нема того, щоб ніжненько до пані обізватись! Коли я вже вас і понаучую? Ти поприв"язував собак?

ОВЕРКІВ голос:

- Рябка й Лиска прив"язав, а Бровко в леваду втік.

ГУЛЕНЧИХА /злякано/. Ой, моя матінко! Я ж так і знала! Чи не бісової тобі паринаймайтюга! Їсти - так не надали, а робити - і собаки незугарний прив"язати. /Вибігає надвір, хряпнувши дверима, але двері не причинились, і через те чутно все, що робиться надворі/. Клич мені зараз, як не хочеш, щоб по тобі ломака походила!

ОВЕРКІВ голос:

- Цю-цю, Бровко! Цю-цю на! /Чутно собачий гавкіт/.

З ванькиру до пекарні входить ПАЛАЖКА.

КАСЬКА. Чи чули, панночко, що я пані сказала?

ПАЛАЖКА. Та чула.

КАСЬКА. А вони: "Дочка в мене слух"яна".

ПАЛАЖКА./удає спокійну, навіть веселу/. Та й ще б пак! Хто б не хотів такого щастя?

КАСЬКА /притишеним голосом/. А чули ви, що в ратуші вчора пан дидаскал одержав якусь шкатулу з грішми?

ПАЛАЖКА /неширо, бо знає про це/. Яку шкатулу?

КАСЬКА. Срібну шкатулу.

ПАЛАЖКА./удавано дивується/. Срібну шкатулу?

Гм...

КАСЬКА. Шкатулу ту він, каже, мав від батька, а її школярі були вкрали. А тепер їх, тих школярів, упіймали і шкатулу відібрали. Тепер будуть у вас на весілля гроші...

ПАЛАЖКА /весело співає/.

Весілля справимо таке, -
Як не було ні в кого:
Веселе, гарне, гомінке...
Для серденька могого.
В нас будуть танці і пісні,
Дружкі, бояри, люди,
Аж стіни стануть нам тісні...
І всі щасливі будуть...

/Раптом обриває спів, заклопотано/.Еге...
Це тільки так співаю. А яке ж воно, теє весілля, буде гомінке, коли нам треба тікати і з вінчанням ховатись? /До Каськи/.
Заплети мені косу! Я ж таки прибираюсь до шлюбу.

КАСЬКА /заплітаючи їй косу/. Хай вам Бог помагає.

ПАЛАЖКА. Та й ти ж, дивись, не лови гав, прислухайся /киває в бік вікна/, як прийде Кирик, - зразу мені скажеш. А я вже тобі подякую.

КАСЬКА. А теличку ж дасте нам з Оверком на господарство?

ПАЛАЖКА. Дам, не бійся.

ПАЛАЖКА /знов весело співає/.

Ой, як свого я Кирика
Любитиму теперка!

КАСЬКА /підхоплює спів/.

Ви Кирика, ви Кирика,
А я свого Оверка...

ПАЛАЖКА. І чорні брови оддаля
До мене вже моргають.

КАСЬКА. Оверко мурий, як теля,
Та я його кохаю.

ПАЛАЖКА /пританцьовує/.

Учив мене письма дяк,
Та не вивчив ніяк.
Мені каже: "Буки, аз!"
А я йому: "Цілуй раз!"
Мені каже: "Оце ять ...
Чи ще можна цілувать?"
- "Поцілуй і пригорни,
Та, дивися, не турни"...

/Регочеться/. Ха-ха...

ПАЛАЖКА й КАСЬКА /разом/.

Яке то щастя для дівчат -
Любити, обіймати!
Солодкий рай для оченят -
Коханого видати.
А він цілує, мов пече
Вогнем солодким губи...
І ми цілуєм гаряче,
І ми їх так голубим...
Ха-ха! Ха-ха! Дивіться всі
Та заздрить на це щастя!
Що дано молодій красі,
Старому те не вдасться...

КАСЬКА. Еге, панові полковникові дуля під ніс.
Правда ж?

Далі Палажка одягається, а Каська їй допомагає. Прислухаються до того, що діється надворі, а пізніше в світлиці.

Знадвору чути гуркіт воза і голос візничого: "Тпру!" До світлиці увіходять полковник СУЛИМА, ГУЛЕНКО й ГУЛЕНЧИХА. Церемонно-комічна сцена.

ГУЛЕНКО /пропускає повз себе полковника, з широким жестом/.

Шановний гостю, я до нас
Запрошую вас широко...

ГУЛЕНЧИХА /уклоняючись/.

Щаслива й я вітати вас
У себе в таку ж міру.

ПОЛКОВНИК /теж церемонно/.

Ласкавій пані я слуга

Найнижчий, - це від серця.

/прикладає руку до серця/.

А як же пані дорога?

Чи добре вам ведеться?

ГУЛЕНЧИХА /запишавшись/.

Та ще здорова. А ви як?

Живенькі-здоровенькі?

ПОЛКОВНИК /бадьориться/.

О, я ще хоч куди козак!

Підскакую злегенька.

ГУЛЕНКО.

Ну й слава Богу, що це так.

Прошу ж тепер до столу

Та вип"єм ось цього усмак,

/показує на пляшки/.

Як той казав, поспóлу.

/До жінки/. Почастуй же нас гарненько!

ПОЛКОВНИК і ГУЛЕНКО сідають до столу. ГУЛЕНЧИХА частує.

ПОЛКОВНИК /до Гуленчихи/. А собі ж?

ГУЛЕНЧИХА. Та й я з вами вип"ю. /Наливає й собі/.

ПОЛКОВНИК. Так будьмо ж здорові!

ГУЛЕНЧИХА /услесливо до нього/. За ваше здоров"ячко!

ГУЛЕНКО. І за примноження вашого достатку!

ПОЛКОВНИК /бундючно/. О, в мене добра ввесь час прибуває. Оце недавнечко я придбав хутір у Гавіному яру, з хатою й винницею на три казани, з усіма вжитками, бджіл тридцятро вуліїв.

ГУЛЕНЧИХА /увітливо/. Ото щаслива буде ваша дружина! Скільки того добра! Та й шана ж не мала полковниці...

ПОЛКОВНИК. А що ж, ласкава пані, ви правду мовите: не каятиметься, хто за мене піде. А я таки й справді думаю одружитись. І скажу прямо: буду просити вашої ласки відда-

ти за мене вашу доню Палажку.

ГУЛЕНЧИХА /удавано дивуючись/. Та що ви? Хі-ба ж ми вам рівня?

ПОЛКОВНИК /твердо/. Я так хочу. Та й, правду сказавши, ваші ліскі, млини та гроші вас хоч і з ким зрівняють... навіть із полковником. /До Гуленка/. Ви ж, пане Грицьку, не скривдите дочки, дасте щось за нею?

ГУЛЕНКО. Звичайно, дам. Аякже.

ГУЛЕНЧИХА. Вона ж у нас одна...

ПОЛКОВНИК /утішено/. Ну й гаразд... /Підводиться й співає/:

Ну й слава Богу, що це так!

Усім нам добре буде.

/До Гуленків/:

Заможні ви...

ГУЛЕНКО /приєднується в співі/.

Це знає всяк...

/Усі троє разом співають/.

А всі ми значні люди.

ПОЛКОВНИК. Як хто спитає: "Хто такий?" /Показує на себе/.

ГУЛЕНКО /відповідає/.

А я скажу: "Полковник,
Мій зять любезний, дорогий..."

ГУЛЕНЧИХА /щасливо/.

Наш зятенько - полковник!

/Співають усі разом/.

Щасливі ми, щасливі ми!

У згоді завжди будем,

Ми найславніші між людьми,

В полку найкращі люди.

ПОЛКОВНИК /виходить із-за столу, співає, на його спів відгукується Палажка/.

Покажіть же тепер молоду,

Подивлюся, чи гарна...

Я до шлюбу її поведу...

ПАЛАЖКА /свариться в напрямі світлиці рукою/.
Сподівання це марне!

ПОЛКОВНИК /жартує/.

Та дивіться, щоб я гарбуза
Не одержав від неї.
Мо', опрісклива ваша коза...

ПАЛАЖКА /із зневажливим жестом/.

Заспівав ти тієї...
Гарбузом почастую тебе,
Щоб не квапився більше...

ПОЛКОВНИК /до Гуленчихи/.

Ну, ведіть. А я трохи себе
Впорядкую.

/Пригладжує вуса, осмикує жупан/.

ПАЛАЖКА /загрозливо/.

На гірше...

У цю мить Каська відсуває вікно, звідти показується голова КИРИКА БАНДУРИСТОГО, Палажка кидає йому вузол з одягом, а сама притьмом вискакує з хати.

ГУЛЕНЧИХА /вбігає до пекарні і, не побачивши Палажки, гнівно до Каськи/.

Де ж Палажка? КАСЬКА /удавано байдужим голосом/. Надвір ви- йшла.

ГУЛЕНЧИХА. Чи вона здуріла!? /Вибігає над- вір, і звідти чути її голос/. Палазю, де ти? Палазю...

У світлиці полковник і Гуленко чекають на матір з дочкою.

ПОЛКОВНИК /нетерпляче по якомусь часі/. Де ж вона, моя голубонька? Чи така вона й до- сі, як була тоді, коли я її в церкві ба- чив?

ГУЛЕНКО. Зараз прийде. О, дякуватимите, до- рогий зятю, за таку дочку. Але ж вона ще молода, боїться. Певно, тремтить, як гор- личка. Тим і бариться.

Вбігає стривожена Гуленчиха.

ГУЛЕНЧИХА. Біда, пане полковнику: дочка про- пала.

ГУЛЕНКО /люто/. Як пропала?! Що ти вернеш? /До полковника, що робить рух, чи то зди- вування, чи то переляку, поривається до

дверей/. Подождіть трохи, благаю вас. Я сам пошукаю... /Вибігає разом із жінкою надвір, і звідти чути його голос/. Палажко, гов! Де ти в бісячого батька ділась? Оверку, чи ти не бачив?

ОВЕРКІВ голос. Не бачив...

ПОЛКОВНИК крутиться в хаті: ні в сих, ні в тих. Знайшов свою шапку, Готуючись виходити. Вбігає переляканий Гуленко. Скрикує:

- Нема! Як у воду впала!

ПОЛКОВНИК /холодно/. Умгу... Так оце ти так, пане Гуленку, мене вшанував! Упевняв твердим словом, що віддасі, а тепер дочка сховалась. /Швидко йде до дверей, а потім повертається і "наступає" на Гуленка, співає/:

Так оце так, так оце так!

Мені така тут шана!

А запевняв мене усяк,

Личино ти погана!

/Загрозливо/

Так начувайся ж ти тепер!

Цього я не забуду...

/Люто тупотить ногами/

От, щоб я тут на місці вмер, -

Жорстока помста буде!

Помста буде... буде...

/Надіває шапку і швидко виходить/.

Гуленко стоїть серед світлиці, вхопивши себе з розпачу за чуба.

ВІДСЛОНА ТРЕТЯ

Хутір. Садок біля ставка. Надвечір. У ставку кумкають жаби. Під широкогіллястим деревом розіслані рядна, а на тих ряднах повно наїдків та напоїв. Навколо ряден сидять у різних позах люди - гості БАНДУРИСТОГО та ПАЛАЖКИ на їхньому весіллі. Серед тих гостей "со-тенний капелян" о. ГАРАСИМ, ДВА ДЯКИ і де-

кілька ШКІЛЬНИХ "ВИРОСТКІВ"/ШКОЛЯРІВ/.Із жінок, крім самої Палажки, крутяться ще скількись ЖІНОК-СЕЛЯНОК, що подають страви.

Бандуристий сидить на траві поряд з о.Гарасимом. Палажка на невисокому пеньку, до колін її приставлена чоловікова кобза.

о.ГАРАСИМ. А що, молодий князю й молода княгиня, чи не пора б нам уже й по другій випити? На одній нозі тільки гуси на мороз стоять... Як запровоторять мене за оце незаконне вінчання в монастир, так щоб хоч згадувати було що.

БАНДУРИСТИЙ. Та воно таке... /Бере пляшку й наливає в чарки./

ПАЛАЖКА. Просимо покійрно. І страву їжте! Вусте! Підсунь до отця Гарасима миску! /Молодиця підсуває миску із стравою./

о.ГАРАСИМ /бере чарку в руки/. Щоб наші молодята були щасливі і многоплідні.

ПЕРШИЙ ДЯК /держачи чарку в руці/.

О вечере весільна, наїдками повна,
Як усе тут навколо тихе і безмовне -
І садок,
І ставок...

Мило нам укўпоньці тут бенкетувати
І за шастя молодих пити-випивати.

ГОЛОСИ /разом, хором/. А-амінь!

Усі п"ють, а випивши закушують.

ДРУГИЙ ДЯК /жучи ротом/. Так Бог же у трьох
лицах: треба б і по третій.

ГОЛОСИ: - Авжеж.

- Еге, воно таке...

Усі наливають, собі й сусідам, готуючись
пити.

ДРУГИЙ ДЯК /проковтнувши їжу/.

Багато я мандрував, що уже й несила.
Та трапилося мені це весілля миле.
Пригостили тут мене, дяка і заброду,
І за муки всі мої маю нагороду -
Трунки добрі, хліб святий та страви усякі.

/Уклоняється в бік молодої пари/.

Кирикові і Палажці складаю подяку!
/П"є/.

ГОЛОСИ:

- Добре і цей склав орацію!
- Добра й горілиця!
- Це, либонь, тернівка?
- Однаково, яка: аби душу веселила.

ПЕРШИЙ ДЯК /по якомусь часі/. А євангелистів же було чотири, - так не завадило б і по четвертій.

- Не завадить, еге ж...
- Ані трохи: у нас животі не вередливі.

Наливають, п"ють, їдять.

ОДИН із "виростків". А наш пан дидакал казали, що в Мойсея було п"ять книг. Отже, благословіть і по п"ятій.

о.ГАРАСИМ /підносить руку вгору, благословляючи/. Даним мені від Бога святим правом, благословляю й на п"яту.

Наливають, п"ють, їдять.

ДРУГИЙ ШКОЛЯР /по якомусь часі/. А в тижні ж шість буднів... /Підносить чарку/. Будьмо здорові - п"ю шосту...

о.ГАРАСИМ. Ач як бісів молодик вигадує, щоб мене, старого, перепити. Так і я ж не в тім"я битий. /Урочистим голосом/. "Премудрість созда собі дім і утвори стовпів сім". А що? Це вам не сім днів у тижні, що його всякий невіглас скаже: для цього треба святе письмо знати.

ГОЛОСИ, сміх:

- Правду, чесний отче, мовите!
- Авжеж...
- Отець Гарасим уміє пити з святим словом на устах...

Наливають, п"ють, їдять.

о.ГАРАСИМ. Оце ж я вже й упився: голова, як на терезах хитається. А га-ар-но, як на

небесі... як у раю божому... Тільки ж/об-
кидає п"яним поглядом присутніх/ не янго-
ли навколо мене, а швидше слуги князя тьми
Велзевула... опріч молодого князя та його
молодої голубоньки Палазі... А за це він-
чання мені буде кара... як пан Грицько не
простить... Ну, хай, матері його... /Б"є
кулаком об кулак/. Хоч співаймо ще, або-
що!

Дяки й "виростки" разом співають.

На Сіонській горі,
Пресвітлім соборі,
Святі ся збирали
І бенкетували...

А дяки з попами так ся посварили,
За квартиру горілки трохи ся не били...

А школярі жваві
Раді цій забаві
І по дешевинку
Побігли до шинку...

/БАНДУРИСТИЙ бере бандуру і починає при-
гравати/.

Шинкарочко, Хвесько, душко-молодице,
Дай набір нам квартиру тієї живиці,
Що веселить душу, не дає журиться.

Принесли хоробрі:
- Пийте, люди добрі!
Пийте - випивайте
І нас не минайте...

Загальний сміх-регит.

ГОЛОСИ:

- Оце так утяли!

У цей час ОДНА З МОЛОДИЦЬ підбігає до ПА-
ЛАЖКИ і щось їй шепче. Палажка киває на знак
згоди головою. Молодиця дає знак комусь за-
хованому за кущами, і звідти вибігає ГУРТ
ДІВЧАТ у стрічках, кланяються молодому й мо-
лодій, а потім співають весільних пісень, зо-
крема жартівливих, як от:

Чи бояри, Чи,

Цілого вола ззіли,
По смітнику качаючи,
В помийницю вмочаючи. +/

Коли дівчата переспівають, починаються танці.

ПЕРШИЙ ДЯК /схопившись на ноги/. Люди добрі, а тепер до танцю. /До Бандуристого/.
Пане дидаскале, утніть веселенького!

о.ГАРАСИМ. Ба ні, не так! Перше треба випити /висповідом/ за-а всі-іх святих... А тоді хоч і танцювати...

Загальний рух: хто схоплюється на ноги, хто п"є, а як БАНДУРИСТИЙ заграє, усі починають танцювати.

о.ГАРАСИМ /на превелику силу звівшись на ноги/. Журавлем треба танцювати! А нумо журавлем!

Сказавши це, о.ГАРАСИМ хапає першого, що трапився під рукою, той іншого, і так усі поєднуються в ланцюг. Обертаючись у танку, всі хором курличуть у такт музиці:

- Кур-кур-кур...

А тимчасом дедалі дужче поночіє, хтось підкидає до вогнища дрів, і вогнище дужче осяває сцену, освітлюючи веселе танцювання.

Зненацька з-поміж дерев вискакують озброєні люди - ОТАМАН, КОЗАКИ, а з ними й ГУЛЕНКО.

ГУЛЕНКО. А! Ось де вони, харцизяки! /До козаків/. Хапайте їх! /До Бандуристого замахнувшись шаблею/. Кажі: знівечив дочку чи...?

ПАЛАЖКА /падає перед батьком навколішки/. Таточку, я безгрішна! Простіть нас!

ГУЛЕНКО /до козаків/. В"яжіть оцього собаку! /Козаки накидають на Бандуристого мотуза,

+/ Тексти й ноти до таких пісень можна знайти в виданні "Пісні Явдохи Зуїхи", Київ, 1965р.

в"яжуть/.

ОТАМАН. До гармати його прикуємо... Ведіть його! /БАНДУРИСТОГО ведуть геть/.

ГУЛЕНКО /до дочки/. А ти? Будеш ти тепер у мене знати! /Шарпає її за рукав так, щовона падає/.

Решта присутніх розбігається, хто куди зміг.

ВІДСЛОНА ЧЕТВЕРТА

Майдан перед ратушею. На рундуку ратуші увесь міський уряд /суд/: СОТНИК, ВІЙТ, ОТАМАН. Біля рундука ЛЮДИ. Усі дивляться на прикованого до міської гармати залізним ретязем за ший КИРИКА БАНДУРИСТОГО.

ГУЛЕНКО /підходить до Бандуристого, глузливо/.

А що, собачий сину, знатимеш тепер, як родатися зі мною? Поквапився на мої хутори, ліски й сіножаті? А за крадіжку шкатули з грішми ще й не те тобі буде...

БАНДУРИСТИЙ /похмуро/. Що хоче кажіть, а я уже звінчаний.

ГУЛЕНКО. Архисрей розвінчає, аби гроші.

БАНДУРИСТИЙ. А про шкатулу даремно так кажете: я не крав. Палажка до схову дала, сама про те урядові сказала.

ГУЛЕНКО. То однаково, як і вкрав: ти піддурив її. /Звертається до людей і суду, показуючи на Бандуристого/.

Як пес прикований стоїть
Оцей ось волоцюга...
Панове вряде! Поможіть
Скарать цього злодюгу!
Украв у мене він дочку,
На честь мою поважив,
Вчинив наругу ще й таку -
Полковника зневажив.

ВІЙТ /показуючи книгу - Статут/.

Литовський є у нас Статут,
І в певних артикулах,
Що повиписувані тут,

У давніх ще регúлах
Ми кару знайдемо йому,
Злочинцеві такому,
На захист людові всьому,
Персони чести й дому.

СОТНИК, ВІЙТ і ОТАМАН /разом/.

О так! О так! Ми злочин цей
Повинні покарати
На страх лихим, - тоді ачеї
Їх менше будем мати.

Прибігає стурбована ГУЛЕНЧИХА.

ГУЛЕНЧИХА /кидається до чоловіка/. Може б,
ти, Грицьку, таки простив їх? Палажка там
хіба ж так побивається! Каже: "Смерть со-
бі заподію". Я приставила до неї Каську, а
сама сюди оце... Прости бо вже їх: ти ж
батько. Уже того, що сталося, не зміни-
ти.

БАНДУРИСТИЙ /до Гуленка/. І я ще раз покiрно
прошу вас: простіть нас!

ГУЛЕНКО /люто, скрутивши дулю/. А оцього не
хочеш?

ГУЛЕНЧИХА /розпачливо скрикує/. Що бо ти ро-
биш, Грицьку?! Невже тобі не шкода рiд-
ної дитини? Вона ж у нас одна. Та й по-
вiнчанi ж вони.

ГУЛЕНКО. То собаче вiнчання. /Звертається до
суду/. Панове вряде! Я прошу святої спра-
ведливості: покарайте попа Гарасима за не-
законне вiнчання, допоможіть мені в моїй
суплиці до архиєрея!

ГУЛЕНЧИХА /звертається до суду/.

Благаю вас: простіть його
Й дочку мою з ним разом!
Вони для щастя це свого
За своїх серць наказом
Зробили, - так хіба ж це гріх?
Хіба ж це злочин? Згляньтесь!
Згадайте й ви дітей своїх
І на моїх огляньтесь!
Згадайте широко: й ви колись
Кохались, необачні,

Та подружились, розжились
І нині Богу вдячні.

/Судді роззираються між собою, дехто за-
доволено погладжує вуса/.

О, молодосте! Якби ти
Вертатись мала силу,
Чи хто б схотів тебе клясти
Й спішити у могилу?

/До сотника, уклонившись/.

О, пане сотнику, скажіть
Своє ласкаве слово
І мого зятя розв"яжіть,
Здійміть оті закови!
Я ж на весілля кличу вас

/Уклоняється до всіх присутніх/.

Всі будем їсти й пити,
А молодята будуть нас
Танками веселити...

БАНДУРИСТИЙ /до суддів/. Мої ласкавії панове!
Дозвольте мені мовити мосму тестеві
слово віч-на-віч!

ГУЛЕНКО /з ненавистю скрикує/. А не діждеш
ти, песький сину, мене тестем звати!

СОТНИК. Не брїшкай, пане Грицьку! Хай ска-
же: може, щось для позискання правди. /До
людей/. Відійдіть усі далі! /Усі відхо-
дять, і Гуленчиха також/.

ВІЙТ. Не комизійсь, Грицьку!

ОТАМАН. Еге, хай скаже!

ГУЛЕНКО підходить до БАНДУРИСТОГО.

БАНДУРИСТИЙ /притишеним голосом/. Я востанне
вас покїрно прошу простити нас, свою доч-
ку й мене. Я буду слух"аний зять, у всьому
скорятимусь...

ГУЛЕНКО /гнївно/. Ти знов своєї?! /Хоче від-
ійти/.

БАНДУРИСТИЙ /злякавшись, щоб той не відійшов/.
А як ні, як не простите, я скажу вголос
те, що викарбувано грецькими літерами на
вікові шкатули.

ГУЛЕНКО /насторожено/. А що там написано?
БАНДУРИСТИЙ /неголосно/. Там написано, що та шкатула належала Мартинові Нестулієві, що його зграбовано й убито за Мазепиного повстання проти царя.

ГУЛЕНКО /збентежено/. Брехня... тричі брехня.

БАНДУРИСТИЙ. Нестулій був прихильник нового гетьмана й царя Петра, а його згладили з світу Мазепині прихильники. Хоч ви й не були за Мазепу, але скористувались замотанію.

Гуленко хоче щось сказати, але затікується, злякавшись.

БАНДУРИСТИЙ. Отже, або простіть, або я зараз крикну "слово й діло государеє".

ГУЛЕНКО /смертельно зляканий, хапає Бандуристого за руку/. Боже тебе борони! Я той... я прощаю вас... Боже вас благослови! /Гукитишеним голосом/. А тільки чого ж ти про це мені раніш не сказав? Я б тоді з полковником Сулимою не посварився. Добре, що його після того грець узяв, а то було боже мороки! Опріч того, ще й вину врядуванню нам доведеться тепер платити. Ну, кат його бери! /До суду голосно/. Панове вряде! Схилиячись до многоплачевного благання мого богодатного зятя та побивання моєї рідної дитини, я дарую їх виною. Пане сотнику! Пане отамане! Звеліть мого зятя розкувати, а я сплачу всю належну вину панську і врядуванню власним коштом.

ГУЛЕНЧИХА /радісно/. Побіжу ж Палажці скажу. /Зникає/.

СОТНИК /роззирається по людях/. А де наш дзигармайстер?

ДЗИГАРМАЙСТЕР /виступає наперед/. Я ось... я зараз...

СОТНИК. Розкуй пана дидаскала!

Дзигармайстер виймає з кишені в'язку ключів, вибирає потрібний і, підійшовши до Бандуристого, відмикає замок на ланцюзі.

БАНДУРИСТИЙ /випроставшись, співає/.

Панóве вряде! Дяка вам,
Від серця дяка щира,
Що не дозволили ногам,
В закон топтати віру.
Закон - це золото, як він
Карає справжній злочин,
А не карає без провин,
Як, може, хтось захоче.
Я в Академії учивсь,
На всіх науках знаюсь,
У світі також роздививсь
І в правді я кохаюсь.
Щасливий я, мов у раю,

/Прикладає руку до серця/.

А в серці радість сїйна,
Палазю хочу я свою
Побачити негайно...

Прибігає ПАЛАЖКА, за нею ГУЛЕНЧИХА й КАСЬКА. Палажка кидається до Бандуристого, обіймає його й цілує. Співає:

Ой у полі дві тополі
Поклонились двічі,
А я свою красну долю
/Цілує Бандуристого/

Уже бачу ввічі.
Ой я рада, веселенька,
Годі сумувати,
Свого батенька і неньку
Буду цілувати.

Кидається до матері й батька, цілує їх.
За нею кидається КАСЬКА.

КАСЬКА. Скажіть же, панночко, батькові при
людях, що дасте нам з Оверком рябеньку те-
личку.

ПАЛАЖКА. Таточку! Я приобіцяла Касьці за те,
що вона допомагала мені... як я вінчалась,
рябеньку теличку.

ГУЛЕНКО /удає, що не розуміє/. Яку теличку?

ПАЛАЖКА. Оту рябеньку, що ви на Різдво, як кутю їли, мені подарували. Теличка буде Касьці й Оверкові на господарство: вони поберуться скоро.

ГУЛЕНКО /вагається/. Та канчуків їй давати тепер, либонь, не випадає. А тільки може б вони побралися й без рябенької телички? Я їм не бороню, хай Бог помагає. А втім... /подумавши, махає на знак згоди рукою/. Хай уже буде й так.

ПАЛАЖКА радісно оглядається на КАСЬКУ, а тоді знов кидається до БАНДУРИСТОГО, бере його за руку. І так, побравшись за руки, вони виходять на авансцену.

ПРИМІТКА. Ця музична комедія написана на основі моєї історичної комедії "Купідонові стріли". В сюжеті обох цих п'єс кульмінаційний пункт - погроза КИРИКА БАНДУРИСТОГО вигукнути прилюдно фразу "слово й діло государеве", а це було тоді, коли відбувається дія п'єси /перша половина XVIII ст./, "гасло" урядового терору в Російській імперії. Того, хто це "гасло" вигукував, мусіли негайно заарештувати, а він уже виказував на того, хто щось сказав чи думав учинити проти царя. З огляду на те, що тепер це "гасло" вже забуте, перед початком вистави треба цей момент публіци пояснювати.

АВТОР.

З М І С Т

Пісня про чайку-небогу.....	3
Всенародні вибори.....	14
Дві професії, або Душа й тіло.....	31
А молодість не вернеться.....	41
Полатайко.....	52
Пращури:	
Боготворець.....	62
Його перша здобич.....	72
Переможець.....	85
Поведінка "малоросів" на Україні і Лавра Юрченка в Америці.....	97
Три трагедійні дрібнички:	
Державна позика.....	105
Спочинок під надійним протекто- ратом.....	106
Людина з бомбою.....	107
Дві жаби /Байка-загадка/.....	108
Мала малярка /Автобіографічне/.....	110
Одруження пиворіза /Музична комедія/.....	112

КНИЖКИ ВАСИЛЯ ЧАПЛЕНКА

Красне письменство

- МАЛОУЧОК, збірка оповідань (1927 р.)
ПІВОРІЗ, історично-побутова повість (1943 р.)
НА УЗГІР'І КОПЕТ-ДАГУ, повість (1944 р.)
ЗНАЙДЕНИЙ СКАРБ, історично-побутова комедія (1944 р.)
МУЗА, збірка оповідань (1946 р.)
ЛЮБОВ, збірка оповідань (1946 р.)
УВЕСЬ/ДЕНЕЧКИ, оповідання про дітей (1948 р.)
ЧОРНОМОРЦІ, історичний роман (перша частина — 1948 р.)
ЇСЬКО ГАВА, віршована сатира (1949 р.)
У НЕТРЯХ КОПЕТ-ДАГУ, повість (1951 р.)
ЛЮДИ В ТЕНЕТАХ, сатирична повість (1951 р.)
ЧИЙ ЗЛОЧИН? — драма (1952 р.)
ПІВТОРА ЛЮДСЬКОГО, повість (1952 р.)
ЧОРНОМОРЦІ, історичний роман (цілість — 1957 р.)
ЗОИК, збірка оповідань (1957 р.)
УКРАЇНЦІ, повість (1960 р.)
ЗАГИБІЛЬ ПЕРЕМІТЬКА, повість (1961 р.)
ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ, збірка п'єс (1961 р.)
ПІВОРІЗ, історично-побутова повість (нова редакція — 1965 р.)
СПРАГА БЕЗСМЕРТЯ, збірка оповідань (1969 р.)
МОЇ ВІРШІ, збірка (1974 р.)
ЙОГО ТАЄМНИЦЯ, повість (1975 р.)
СУМНА ДОЛЯ ДОБРОДІЯ БЕЗОРУДЬКА, повість (1975 р.)
ПІСНЯ ПРО ЧАЙКУ-НЕБОГУ, збірка оповідань і
Наукові праці п'єса/1977р./
- СОНЕТ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ, історично-теоретична розвідка (1929 р.)
УКРАЇНІЗМИ В МОВІ М. ГОГОЛЯ (1948 р.)
МОВА «СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІ» (1950 р.)
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА, Ї ВИНИКНЕННЯ Й РОЗВИТОК, т. I
(1955 р.)
ДЕЩО ПРО МОВУ, збірка теоретичних статей (1959 р.)
ПРОПАШІ СИЛИ, історично-літературний дослід (1960 р.)
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА, Ї ВИНИКНЕННЯ Й РОЗВИТОК, т.
II, вип. I (1962 р.)
АДИГЕЙСЬКІ МОВИ — КЛЮЧ ДО ТАЄМНИЦЬ НАШОГО СУБСТРАТУ
(1966 р.)
НОВІ ЗНАДОБИ ДО ЕТНОГЕНЕЗИ СЛОВ'ЯН ТА ІНШИХ НАРОДІВ, ети-
мологічні дослідження (1967 р.)
ІСТОРІЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ (1970 р.)
ПІДСТАВИ АДИГЕЙСЬКОЇ ТЕОРІЇ (1971 - 1972)
ПОХОДЖЕННЯ НАЗОВ «РУСЬ», «РОСЬ»... (1973 р.)
ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩ НА — «-УК»... «-ЧУК» (1973 р.)
МОВНА ПОЛІТИКА БІЛЬШОВИКІВ НА УКРАЇНІ В 1950 - 1960-их РОКАХ,
дослідження й публіцистика (1974 р.)
МОВНА ПОЛІТИКА БІЛЬШОВИКІВ, спроба історичної аналі-
зи /1976 р./

↑
Автор просить читачів уставити на стор. 97, вгорі, перед абзацом "Ще всім у громаді"... такє:

"А що серед захоплюваної здобичі траплялися й гарні дівчата, то він вибрав собі з-поміж них спочатку одну, а потім ще й ще /апетит же з їжею прибуває!/, будуючи за допомогою громади для кожної новенької окрему хижу. А його перша, стара вже жінка скорилася своїй долі. А втім, вона вже мала собі на розвагу онуків".